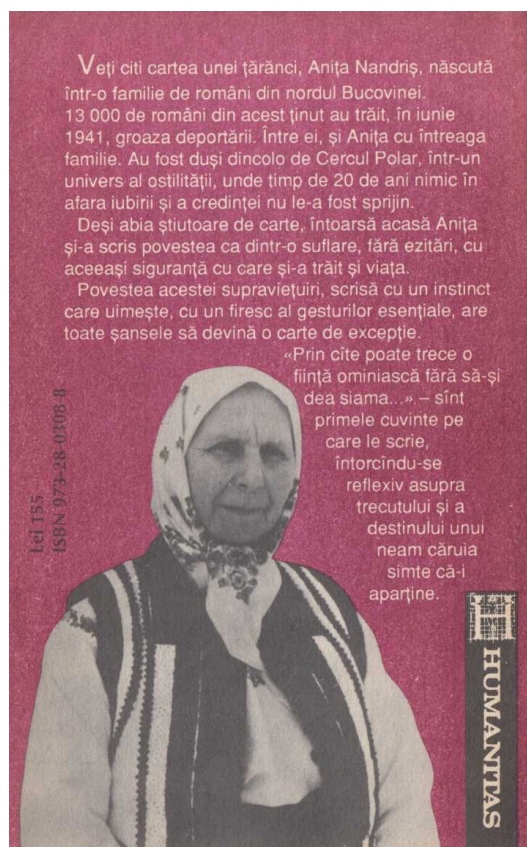

Anița Nandriș-Cudla

20 DE ANI ÎN SIBERIA

DESTIN
BUCOVINEAN

ANIȚA NANDRIȘ-CUDLA

=

HUMANITAS

București • 1991

=

Fotografii de LIVIU ANZULATO

=

Coperta: IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

© EDITURA HUMANITAS, 1991

Piața Presei Libere 1 79734

București, România ISBN 973-28-0308-8

*În mai 1991, pe adresa Editurii Humanitas
a sosit o scrisoare
care ne oferea spre publicare un text
neobișnuit.
Răspunsul este această carte.*

Stimate Domnule Liiceanu,

Știu că nu duceți lipsă de scrisori, de aceea voi intra direct în subiect.

Posed un manuscris, mărturie zguduitoare privind prezența românească în Arhipelagul Gulag. Acest manuscris nu este „literatură de sertar” a unui intelectual, ci aparține unei țărănci, abia știutoare de carte, dar cu un har ales al povestirii. O țărăncă din nordul Bucovinei, care fără a fi vinovată și fără a fi judecată a fost ridicată de K.G.B. în miez de noapte, împreună cu cei trei copii mici ai ei, separată de soț și deportată în străfundul Siberiei, dincolo de Cercul Polar.

În această sălbăticie a Siberiei a luptat pentru supraviețuire 20 de ani. Această extraordinară mamă și-a ocrotit copiii cu prețul vieții dovedind o putere de sacrificiu și o rezistență morală de excepție. Renunță la propria hrană în favoarea copiilor, străbate zeci de kilometri prin tundră cu groaza în suflet, în căutarea unor fructe cu care să-și salveze copiii de scorbut, învață să conducă sania cu câini și să facă din părul lor îmbrăcăminte pentru copii. Intră de două ori în comă și de două ori revine la viață, singurul tratament fiind iubirea nemărginită pentru copii și credința în Dumnezeu.

După ultima ieșire din comă, în convalescență, este pusă să facă slujbă de noapte la minus 40 de grade. Nu se poate duce și este condamnată la închisoare. Este dată pe mîna unui eschimos, a cărui limbă nu o pricepea, și care trebuia să o transporte cu sania, printre ghețuri, spre locul osîndei. Urmează o călătorie în care i-a înghețat sufletul de groază, cu o înnoptare într-un iglu de eschimoși, drum pe care îl descrie cu imagini atît de sugestive, îneît ar putea figura în orice antologie literară.

În trînta ei cu destinul se dovedește mai tare și învinge. După aproape 20 de ani de surghiun, această femeie demnă își trimite copiii spre Moscova lui Hrușciiov, pentru a-și dovedi nevinovăția și a-și căuta drepturile. După multe peripeții pe la tribunale și procurori, care căutau să-i ametească cu minciuni, acești copii, care au moștenit inteligența și curajul mamei lor, obțin documente din care rezultă că au stat 20 de ani în Siberia «din greșeală», că ar fi «victime ale stalinismului» și sînt reabilitați.

Ei pleacă din Siberia spre soarele Bucovinei, spre satul și mormintele strămoșilor lor. Au intrat în casa lor după 20 de ani, exact în luna și ziua cînd au fost răpiți, 13 Iunie 1941. Bătălia pentru supraviețuire a luat sfîrșit.

Mama a reușit să-și reașeze copiii în cuibul lor. Oricine și-ar fi considerat misiunea împlinită. Ea însă nu și-a putut găsi liniștea decât după ce a depus mărturie scrisă asupra crimelor comunismului. Și astfel, după ce a tors părul de câine în Siberia, a luat condeiul pentru a-și mărturisi calvarul, scriind 360 de pagini ca un poet.

Mi-a încredințat acest manuscris în anul 1982 la Cernăuți, rugându-mă să-l trec peste graniță în România și să-i promit că-l voi face cunoscut oamenilor, cum voi putea. Apoi a murit în casa ei, în patul ei, vegheată de copii, cu sentimentul datoriei împlinite.

Mi-e greu acum să recunosc că mi-a fost frică, în anul 1982, să trec printre grăniceri cu acest manuscris. Am făcut-o totuși, pentru că am fost cuprins de un sentiment de enormă rușine pentru frica mea, pentru lașitatea mea de intelectual, în fața acestei firave dar colosale femei, cu trei clase primare, în fața căreia moralmente mă simțeam un pitic.

Mă opresc și-mi cer iertare pentru că m-am întins cu vorba, relatându-vă detalii din acest manuscris. Am crezut că astfel o să vă trezesc interesul și o să acceptați rugămintea de a-l frunzări.

Vă mulțumesc, în numele meu, precum și al acestei țărănci, care pe numele ei de naștere este Anița Nandriș, căsătorită Ana Cudla.

Cu aleasă stimă, dr. Gheorghe Nandriș

Sibiu, 13 mai 1991

Prin cîte poate trece o ființă ominiască fără să-și dea siama... Eu m-am născut în anu 1904, în satul Mahala, județul Cernăuți. Am fost șapte frați, șase băieți și eu, o fată. Părinții au fost țărani, adică gospodari, cum era timpul pe atunci. Aviau pămîntul lor, țineau vite, cai, oi, porci. Să plătia un bir la stat, după cît pămînt avia omul. Cu asta s-au ocupat părinții. Copiii, dacă au crescut, au mers la școli mai departe.

În anul 1914 s-au început războiul mondial. Parcă astăzi văd și îmi amintesc destul de bine, era vara pe la Sfîntul Ilii, într-o duminică dimineață. Părinții au mers la biserică, noi copiii am rămas acasă. Eram eu și cu doi frați care mai eram pe lîngă părinți. Deodată vedem la poartă două căruțe încărcate cu saci, cu straie, deasupra femeia și copiii și ne întrebă pe noi unde e tata, mama: Noi spunem că la biserică, dar ei ne-au spus să mergem să-i chemăm cît mai repede să vie acasă. Am mers unu fuga și i-am chemat. Dacă au venit părinții, s-au cunoscut îndată. Erau două familii din satu vecin, din Boian, care se hrămuiau cu părinții. Tata, mama îi poftesc să vie în casă, dar ei spun: noi în casă nu mergem, nu-i timpu de mers în casă. Uite ce-i, războiul s-au început, armata austriacă să rătrage și vin moscalii. Uite noi sîntem gata cu căruțele să fugim, și îl întriabă pe tata: da voi ce gîndiți? Și văd că mai vorbesc ceva toți împreună, căci nu vorbeau toate celia către noi copiii. Și îndată văd că începe și tata să prigătiască căruța. Au început să puie una și alta în căruță, mama ni-a chemat pe noi, ni-a schimbat, ni-a îmbrăcat și ni-am suit în căruță. Tata a înhămat caii și împreună cu acelia două căruțe am pornit și noi să fugim, că vin moscalii. Dar în timpu cît tata a prigătit căruța, s-au început a auzi împușcături de tunuri și mitraliere.

Cînd am eșit la drumu principal, era o aglomerație de nu mai puteai răzbate. Fugia armata austriacă. Tunurile pe atunci erau trase cu caii, cîte doisprezece cai înhămați la un tun. Soldații călare pe cai, în urmă căruța cu moniție, căruța cu pașiune pentru cai și caruța cu produse pentru soldați. Au mai eșit căruțe din sat așa ca noi, s-au amestecat cu armata și mergia drumul plin, nu mai ținia nimene dreapta. Să fi vrut cineva să vie înapoi nu mai avia pe unde. Am mers așa vălătuc cu armata pînă în Cernăuți. În Cernăuți ni-am oprit puțin. Cînd ne uităm, moscalii ne ajung din urmă. Armata austriacă, care a dovedit, a fugit, dar și multă au înconjurat-o și au luat-o în plin. Noi am tras căruța la un cunoscut și am stat pînă s-au mai liniștit, căci erau împușcături pe stradă, erau morți, răniți, căci nu s-au predat deodată. Dacă s-au mai liniștit, s-a uitat tata în driapta și în stînga, ce-i de făcut. Nu au rămas alta nimic decît să te întorci înapoi la cuib. Să fugă mai departe nu mai putia, căci moscalii ni-au ajuns din urmă, au ocupat Cemăuțu și înaintau mai departe. Așa au trecut cam vro trei patru zile cum am eșit de acasă. Pășionia pentru cai s-a gătit, pentru noi la fel. Mai era un sac de faină de păpușoi, unu de grîu, dar ce putiai să faci cu faina că nu aviai unde să fierbi, să coci. Acuma eram bucuroși să ne putem

vedia înapoi acasă. Dar îi era frică tatei să se pomiască spre casă, cu caii, cu căruța, căci trebuia să vie asupra moscalilor. Ne-a lăsat pe noi copiii cu caii și căruța în Cernăuți și au venit așa cu sloboda, mama și tata, înapoi în sat. Au fost pe acasă să vadă ce-i și cum. Nu li-a zis nime nimic, căci armata înainta tot înainte, nu era nimic prin sat. A venit înapoi la Cernăuți și a luat caii, căruța și pe noi și ni-am întors acasă.

Ni-am văzut de triabă ca și înainte, căci armata austriacă s-a retras pînă la munții Carpați și moscalii numai treciau peste satu nostru și tot mergeau înainte. Nu sta armată prin sat și nu avia cînd face așa blazgonii. Au ținut frontu la Carpați cam vro zece luni, pe urmă au început austriecii să-i bată pe moscali și moscalii au început să se retragă. S-au retras, au trecut de satu nostru pînă în satu vecin, Boian și în Boian au oprit frontu, așa că în sat, în Boian, era frontu moscalilor, dar pe cîmp, sub sat, acolo unde era o pădurice ce se chema Lomoteț, era frontu austriecilor. Așa că, erau cam 7-8 kilometri frontu de satu nostru. Cum era mai prost. Pînă în sat nu pria ajungiau plumbii din pușcă și din mitralieră, numai din canoane, dar cînd eșeai la cîmp, la lucru, zburau plumbii ca cărbușii. Mergeai la cîmp la lucru dar nu știai, te-i întoarce înapoi sau nu.

Într-o zi eram cu tata și cu mama prin grădină. Ei prășiau și eu pliveam niște rînduri de pepeni. S-a apropiat amiază, am mers în casă, am stat la masă. Tata zice, bine ar fi măcar o jumătate de cîș de odihnă, căci afară era o căldură mare, dar mama zice, lăsăm odihna, mergem și mai prășim căci s-a încurcat buruianu. Și am eșit din casă. Nu am ajuns bine la locu unde prășiam și deodată să aude o împușcătură din canoană și să aude o vîjîitură cum vine plumbul și pică în fața casei. Trăsnește a doilea oară și explodiază, farmă fereștile, prin casă tăt sticle, bucăți de schije, plumbi înfipti în pereți. Cinci minute să mai fi stat noi să ne fi odihnit, ne facia praf pe toți. De aiestea cazuri erau adesea cît era frontu așa aproape.

Cînd începiau atacurile, întîi începiau tunurile a bate. Bătiau cîte o zi întriagă, altă dată o zi și o noapte. După ce încetau tunurile, începiau din puști și mitraliere. Nu se auzia nimic alta decît parcă ar fierbe var întruna. La urmă, veni a timpul că eșia armata din decuncuri, cum se zicia atunci, adică din tranșee, ținea ștorm, adică se luptau cu baionetele și dintr-o parte și din alta. După ce mai înceta, rădica flaguri⁴¹¹ albe, sămn ca să nu împuște, nici unu nici altu, să poată strînge morții și răniții, căci șediau polog. Luau căruțe din sat, încarcau caruțele ca de lemne cu soldați morți și-i aduciau la țințirim. Răniții îi pansau puțin și iarăși îi puniau în căruță și-i aducia în sat, în școală. În casele care erau mai mari au pus paturi și au făcut ca spital. Cînd venia căruțele cu răniți îți era mai mare mila, de nu putiai să te uiți. Căruțele mergeau numai pas după pas ca să nu hurduce, dar tot picături de sînge rămîneau în urmă. Soldații, sărmanii, să văitau care mai tare, care mai încet după cum aviau putere. Aici îi țineau cîteva zile, îi pansau mai bine și

îi trimitiau la spitaturi mai mari. Mulți erau grav răniți, care își dau sufletu și îi ducia la țințirim.

Eram copilă de zece ani cînd s-a început războiul, pe urmă am avut 11-12 și pînă s-a gătut războiul am avut 14 ani. Îmi plăcia tare mult să văd tot ce să petrece. Mama nu mă pria lăsa ca nu cumva să mă sparii, că erau lucruri așa care nu trebuia să vadă copiii. Am mers o dată cu mama la țințirim. Erau o mulțime de morți, era un șirag lung, pus vro patru rînduri unu peste altu. A venit un preot care era anume pentru armată și a făcut rugăciuni. Gropile erau săpate, adică cum, un șanț mare lung și erau doi bărbați care lua unu de cap și unu de picioare și le da drumu în groapă. Peste un rînd stropia preotu cu aghiazmă și apoi turna var și punia altu rînd. Așa punia două trei rînduri și apoi acoperia cu pămînt. Înainte de a-i da în groapă, tot auziam că spunea preotu, iacă aista e bucovinian, pe altu că e galițian, altu că e ardalian. Dar eu întreb pe mama de unde știe preotu care și de unde-i. Mama îmi spune uite, preotu pe mulți îi descheie la haină și ei au încă de acasă ceva îmbrăcăminte pe dedesubt, un brău, o cămașe și de pe moda cămașei sau brăului cunoaște din ce parte sînt. Tot între acei morți era și un bărbat de la noi din sat. Era și nevasta lui cu trei copilași, plîngia lîngă el. Nu i-a dat voie să-l ieie acasă, să-i facă înmormîntare. El era tot soldat și a picat pe front, aice aproape de familia lui și l-a înmormîntat în rînd cu toți eroii. De aiestia erau adesia.

Așa au fost vreun an sau mai bine frontu. În sat era plin de armată. Prin case, care mai bune, mai curate, sta ofițeri, dar încolo soldați, plin în fiecare casă. Prin grajduri, prin studoli, caii, tot de la armată. De le trebuia pășiune pentru cai, pîne sau o vită, ori un porc, pentru carne, erai sîlit să le vinzi. De bună siamă că cu un preț foarte redus, dar totuși, se făcia cinstit și după lege. După un an și ceva, s-au întărit iarăși moscalii. Au început armata austriacă iarăși să se retragă, lumia din nou iarăși să fugă, că vin moscalii. Asta a fost în sîmbăta Duminicii mari. În sat la noi la Duminica mare îi hramu. Cu toate că era timp de război, dar lumia tot s-a prigătut, cum era timpurile pe atunci, un cuptior de plăcinte, o tavă de friptură. Dar cînd s-a dat zarva asta, că să retrag austriecii, nu mai știai de care e în sat. Ca furnicarii cînd răstomi mușuroiul, care cu căruța, cu bojoghini în căruță, care cu o legătură în spate, care cu un copil de mîină. Au lasat în multe locuri plăcintele în cuptiori, friptura în tavă și a luat drumu spre Prut la Cernăuți.

Tata, iarăși ca și întîia oară, a încărcat caruța cu cîtiva saci de pîne, mai bulendre de îmbrăcat, de schimbat, de așternut. Parcă, cît merge într-o căruță. A înhămat caii la căruță, au mai dat drumu și la vite, să le mîie un băiat vecin, căci de data asta era mai cu nădejdea că o să fugă mai departe și de asta au vrut să ieie și vitele. Dar o vacă era cu vițel mic și n-a putut s-o mîie prin așa colotău. A lăsat-o acasă. Cînd să porniască tata cu caruța, eu nu vreau să mă sui în căruță să plec. De ce a lasat vaca cea cu vițel mic

acasă, că au să vie moscalii să taie vaca și vițelu. Mă roagă cu binele, apoi și cu rău dar nu ajută nimic. Eu nu mă dau dusă nici într-un chip, să nu rămîie vaca cu vițelu la moscali. În timpul cela era badița Ionică fratele cel mai mare venit în concediu. Era tot în armată, pe front la Sîrbia sau Iugoslavia cum îi zice acum. Și atunci badița îi spune tatei, voi mergeți că eu mai rămîn și las să rămîie și ea, pe urmă o să vedem ce o să facem. Vitele au mers înainte, tata a pălit în cai și au mers cu mama și doi frați, Floria și Toader. Drumu nu era tare aglomerat, caii buni, îndată a trecut Prutu. Suind dialu prin Calicianca s-a farmat o roată la căruță. Tata nu se gîndește mult, a deschis poarta care a fost mai aproape și a tras căruța așa pe trei roate în ogradă. A lăsat-o pe mama și frații acolo și a luat numai caii, cu hamuri, hături, s-a suit calare și s-a întors fuga iarăși acasă. Acasă mai era încă o căruță și a pus din nou caii la altă căruță. A mai pus una și alta în căruță și iarăși să mă ia pe mine să plece, căci de acum erau moscalii aproape. Plumbii zburau, nu mai era timp, dar eu tot a mea o țin, că nu las vaca s-o taie moscalii.

Văzînd badița Ionică că nu mai are ce face cu mine, a mai găsit două roate de la o căruță veche, li-a legat în urma căruței, a mai pus două scînduri, a luat vițelu cela, l-a suit acolo, l-a legat, și vaca în urmă, și atunci de abia m-am suit și eu în căruță și a pornit tata. Dar nu a mers nici jumătate de kilometru pînă am eșit la drumu central. De acum, drumul era plin de armată, vițelul să zbătia legat, vaca să tîrîia. Tata s-a coborît din căruță, a tăiat funiile, a dat drumu vițelului, a deslegat vaca și a lăsat-o pe marginia drumului. S-a suit în căruță și a cautat cît a putut mai repede să margă înainte, căci de acum ne ajungiau plumbii din urmă. Cînd am ajuns la pod, la Horecia, podul era așternut cu paie. În capătul podului sta un soldat și lîngă el un butoi, să vede că plin cu gaz. Cînd a ajuns caruța pe pod, soldatu strigă: mîină moșule caii cît poți. Tata atunci spune: dar pe pod, nu-i voie de mîinat caii cu fuga. Soldatul strigă și a doilea oară: mîină dacă îți spun. Tata atunci mîină cît pot caii fugi. Și numai am eșit de pe pod, cînd ne uităm în urmă, podul e o flacăra. Arde tot și explodează.

Am mers în Calicianca, unde a lăsat caruța fărmată. Am găsit acolo pe mama și frații care să frămîntau cu nerăbdare. Ne așteptau pe noi. Stăpînii de casă nu mai erau, ușile erau deschise. Mama ne povestește cum pe la o bucată de noapte s-a îmbracat femeia și copiii, au mai venit niște vecini și au luat cît au putut, în legături, în valiză și au plecat. Dar în timp cît mama povestește, eu parcă mai aud ceva mîrîind în casă și întreb pe mama: dacă spuneți că au plecat toți astă noapte, cine să mai aude în casă. Dar mama îmi zice, hai și-i vedea, și întru cu mama în casă și văd un bărbat. Șede pe un scaun în mijlocu casei, de acum slăbit, obosit, și tot zice din gură, măi copii dați-mi oghelele, măi copchii dați-mi oghelele. Și spune mama și cei doi frați că, de cum s-au început a pregăti femeia și copiii, el s-a pus pe scaun în mijlocu casei și alta nu a vorbit nimic, decît măi copchii catați-mi

oghelili, și nime nu i-a catat nimic, nu l-a întrebat, și-a văzut fiecare de triaba lui, s-au îmbrăcat, și-au luat ci-au putut și pe dînsu l-au lasat așa în mijlocu casei. De frică, sau ce a fi fost cu dînsu Dumnezeu știe, dar de atunci a rămas vorba asta, cînd cineva nu-și poate da radă^[2], nu-i spune altă vorbă decît numa zice: măi copchii, oghelele.

De acolo noi am plecat cu caruța în Cernăuți. A descărcat de pe căruță la un cunoscut, s-a întors tata cu caruța și a mai luat de pe căruță cea farmată, a venit iarăși în Cernăuți, acolo a găsit și vitele care li-a mînat înainte. De acum sta și să sfatuia cu niște oameni cunoscuți, ce-i de făcut, căci cu vite, cu cai, căruță, nu-i ce sta în oraș. S-a găsit un cunoscut, care a fost învățător cîndva mai demult în satu nostru Mahala și le spune la părinți, uite ce-i deocamdată luați vitele și mergeți la Țețina. Acolo aveți pascatoare pentru vite și grajd unde să le închideți. Aveau și moșia lor proprie.

Ni-am pornit noi încet cu vitele, am mai dormit într-un sat după Cernăuți, Mihalcea, acolo au mai vrut să ne fure vitele și în fine am ajuns la Țețina. Pe niște dialuri mari am găsit casa, grajdul unde am fost îndreptați. Am stat acolo mai bine de o săptămînă, cînd deodată auzim iarăși că moscalii au ocupat Cemăuțu și înaintează mai departe. Am pus-o iarăși de mămăligă, căci în zadar ni-a fost cît ni-am chinuit mai bine de o săptămînă pe drum, nemîncăți, neodihniți. Dar ce să faci, că moscalii de acum au trecut mult înaintea noastră. Am mai stat cîteva zile pînă s-a mai limpezit drumul și iarăși ni-am întors acasă. S-au hotărît că mai mult nu mai încearcă să fugă, că nu reușesc nimic, decît numai să chinuiesc pe drum.

Au mai ajuns moscalii pînă la Cîrlibaba, iarăși aproape de Carpați, dar tare mult nu au zăbovit și iarăși i-au mînat austriecii înapoi. Cînd mergeau moscalii înainte nu era așa grozav. Armata austriacă să retrăgia dar nu făcea așa rele blazonii. Le trebuia o căruță de proșpant, așa se zicea atunci, lua, căci era timp de război, dar cînd se retrăgeau moscalii să firească Dumnezeu. Ce întîlneau înaintea lor tău lua, căruță, cai, vite, porci și chiar și lume, dar numai partea bărbătiescă. Data asta cînd s-au retras a fost tare grozav. Nu-i vorba, că de cîte ori s-au retras, bune nu au făcut, dar lua numai vite, porci, păsări și nu aveau ce să deschizi gura să spui un cuvînt. Într-o femeie o înfipt sulița și a picat jos, moartă, pentru niște păsări. Era un fel de armată, niște cazaci, umblau calări pe cai și purtau un fel de armatură, niște suliți lungi cam de vro trei metri. Aceia au intrat în ogradă și prindeau niște gîște, găini, dar femeia a eșit din casă și nu li-a zis alta nimic, decît li-a zis de ce nu spun ce le trebuie, că ea li-i da. Atunci, unu a rădicat sulița și a înfipt-o întrînsa și s-a dus mai departe și multe cazuri așa urîte se făceau cînd fugiau moscalii. Din cauza asta să răscolia lumea cînd auzia că vin moscalii.

Prin anu 1916, cînd s-au retras, au început să fure și lume. Era vara, cam pe timpul cînd se strîngia pînia cea albă. Într-o zi, vine cineva la mama și întriabă, unde ți-i bărbatu, unde-s băieții. Dar mama deodată întriabă, da ce

este că întrebi unde-s. Și atunci îi spune, uite ce-i, moscalii fug și acuma au dus un transport de barbați, ce i-au găsit pe câmp pe la marginea satului, și acuma îmblă prin sat și strâng bărbați și băieți. Uite, la cutare casă au început să strângă băieți și în altă parte iarăși îi spune unde strâng bărbați. Mama, tremurînd de frică, îndată a dat de știre și l-a chemat pe tata acasă, și-i spune ce-i. A cautat băieții și i-a adus acasă, căci aviam încă doi frați care au mai ramas pe lîngă părinți, Floria și Toader. Și îndată, mult nu să gîndesc, era o grămadă mare de lemne, face tata loc între lemne cît să încapă băieții. Îi pune acolo, le pune acolo pîne și apă și astupă cu lemne să nu să cunoască. Mai vine un vecin, tot cu grijia asta, și întriabă ce-i de făcut. Tata îi zice: nu-i cînd sta mult de vorbă, hai la triabă. Și a făcut o groapă mare în gunoiu vitelor, au mai pus lemne, scînduri, diasupra iarăși gunoi, mai un braț de paie uscate, să aibă pe ce să se pună jos și s-au vîrît acolo tata și cu un vecin. Și mama a astupat cu gunoi să nu să cunoască. Eu cu mama am rămas, căci partia femeiască nu luau. Mama n-are răbdare să steie acasă, ar vra să mai audă, să mai vadă ce să petrece. Eu sîngură să rămîn acasă mă temiam. Am eșit și eu cu mama. Nu mult mergem și întîlnim o femeie care o întriabă îndată pe mama, unde mergi și unde ți-s băieții, că uite ce-i, îi spune mamei, la cutare casă strîng moscalii băieți și, cu lacrimi în ochi, îi arată mamei o mojlă de gunoaie în grădină. Uite, acolo eu l-am îngropat pe a meu baiet de viu. Am sapat o groapă în pămînt, am pus niște lemne deasupra și am făcut o mojlă de gunoaie să nu se cunoască. De bună siamă, i-a lasat ca să aibă oliacă de aier, ca să poată sta pînă a trece nenorocirea asta. Mama pornește spre casa unde i-a spus că au strîns moscalii băieți. Acolo, ce să vezi, stă un moscal cu pușca în mînă la ușa casei. Alți moscali îmblă prin sat și unde găsesc pe neașteptate cîte un băiet, îl prind, îl aduc și-l vîră acolo în casă. Mamile băieților plîng, răcnesc la poartă, nu le dă voie să între în ogradă. Deodată vine o femeie zdravănă, voinică. Era și a ei băiet închis în casă și întriabă pe femeile ce sta la poartă, ce stați aice? Ele spun, uite nu ne dă voie mai aproape. Ea nu se gîndește mult, deschide poarta, intră în ogradă, își despletește părul din cap, cum era portul pe atunci la noi părul se purta strîns în vîrful capului, să zicia că-i cîrpă, și-a farmat cîrpa, mai a chicat jos într-o baltă, căci nu mult înainte de asta a fost o ploaie. Cînd s-a sculat de jos, avea părul mare despletit, dintrînsa curgea apă, era tăt plină de glod, dar ei nu-i păsa de nimic. S-a dus drept la ușa casei unde sta sentinela și erau băieții închiși. Celelalte mame, tot răcnind în urma ei.

Santinela nu li-a mai putut opri. S-a trîntit în ușe, a deschis ușa, băieții ca păsările au zburat peste grădină, care și încotro. Mamile s-au întors acasă, așa că femeia asta a scapat pe toți băieții. De asta s-au bucurat, că i-a scăpat pe băieți, dar erau cu mare grijă ca nu cumva să vie mai mulți moscali, să nu facă ceva mai rău. Dar a dat Dumnezeu, că din urmă i-ajungia armata austriacă și nu au mai avut timp să facă nimic.

Cînd venia armata austriacă să simția lumia mai vie, nu era cu atîta frică. De bună siamă, că era timp de război, lua lume la lucru, lua cai, căruță de proșpant, așa zicia pe atunci, dar se știa că lua pe un timp, apoi le da drumu la aceia și-i lua pe alții. Pășune, pîne, o vită, un porc, dacă trebuia pentru armată, erai sălit să dai. Adică ei plăteau un preț redus, dar asta era, că faciau cu lege și lumia nu era așa cu mare frică.

Nu după mult timp, vedem că iarăși se retrag austriecii. Au rupt moscalii fronlu în altă parte și-ii înconjurau și au fost nevoiți să se retragă. S-au retras numai peste Prut și pe celălalt mal a Prutului s-au oprit și au stat. Frontu austriac era pe celălalt mal, dinspre Cernăuți, și a moscalilor pe ista mal dinspre satu nostru. Am rămas iarăși pe mîna moscalilor.

Împușcături și plumbi, căci de la satu nostru și pînă la Prut dacă sînt vro cinci kilometri. Ajungeau plumbii pînă în sat, spărgiau ferești, treceau și prin păreți care case erau mai slabe, căliciau și omorau vita și lume din sat, căci plumbu nu alege numai pe soldați. De multe ori, cînd începia atacul să începia împușcătura.

La părinții mei să strîngia o mulțime de lume, vecini și mulți din apropiere, căci era pivniță mare și casa era clădită de cărămidă și să adăpostiau în pivniță și în casă, șediau plin, toți jos la pămînt, să nu fie în dreptu fereștilor, căci prin părete nu străbăteau plumbii. Stăteau așa pînă să liniștiau împușcăturile. Odată, cum șediam așa plină casa, toți la pămînt, vedem că mai intră cineva în casă. Era un vecin de la dial de casa noastră, îi zicia Floria a Catrinei, speriat și schimbat la față. Între lumia din casă era un alt vecin, îl chema Zauca Andrei. Era un om vesel și cu șiağă multă. Chiar de să vedea în cel mai mare pericol, el nu să da arătat, rîdia și șiuğua. Și cum a intrat Floria Catrinei în casă, Zauca Andrei îl întriabă: ce-i Floria, nu-i mai zici din fluier, căci aista cînta bine din fluier. Dar Floria îi răspunde: ia lasă-mă în pace, căci oliacă cît nu am cîntat cu totul. Da ce s-a întîmplat? îl întriabă Zauca. Floria începe să povestiască, era un om așa cam nevoiaș, și spune: a taiet femeia azi un puișor, l-a pus la foc într-o ulică de lut, l-a pus înăuntru în plită ca să nu triacă multe lemne. Eu nu aviam așa tare de lucru, m-am pus pe un scăunel înaintia focului și tot puniam cîte oliacă de surcele pe foc să fiarbă încet. Și parcă a început să mi să facă foame. Mă gîndesc, ia să gust, poate a fi gata și ieu cu lingura să gust. Carnia încă nu-i fiartă dar mai trebuie oliacă de sare. Și mă scol de pe scăunel să caut saria și în timpu ista cît am mers după sare vine un plumb pe feriastră și merge drept în plită, farmă ulcica în care fierbe puișoru. S-a împrăștiat și ulcica și focu. De nu mă sculam în momentu cela să caut saria, mă prăvăliam și eu lîngă plită. Iacă ce însiamnă norocul omului, dacă nu-i ciasu lui de moarte. Zauca îi zice rîzînd: nu-i nimic, șezi aice cu noi. Da ce bine era dacă luai și fluieru cu tine, trăgiai o doină, uite cîta lume te asculta. Floria îi zice: tu măi Zauca și murind naravu nu ți-i lăsa. Așa au șezut pînă s-au liniștit împușcăturile și s-au împrăștiat fiecare la casa lor. Așa să strîngiau de multe ori.

Au venit timpul să se retragă iarăși moscalii. După cum am spus mai sus ce faciau ei cînd să retrăgiau, au intrat patru moscali calări pe cai în ogradă, s-au dat jos de pe cai, unu ținea caii dar ceilalți au început să caute prin hîj, prin studolă și pe urmă au mers în grajd. Eram numai noi copiii cu mama acasă. Timpul era spre primăvară, era omăt, dar să topia și era o cioarfă de apă cu omăt. Mama ședea pe marginia cuptorului și torcia așa cum e lucru la sat în timpul iernii. Cînd a văzut că au descălitat acești moscali de pe cai și caută prin toate locurile, ia a lasat furca din brău și a eșit să vadă ce-i, dar de frică și fiindcă s-a grăbit să iasă, nu s-a încălțat, nu s-a îmbrăcat bine, a apucat un cojoc pe spate și cu picioarele goale, fără culțuni, fără nimic, în niște ciubote a eșit degrabă să vadă ce-i. Pînă a eșit mama din casă și ei au scos caii din grajd. Mama îi întriabă ce le trebuie, dacă le trebuie caii să aștepte oliacă, că mama o să caute un om să miargă cu caii, căci caii la drum trebuie îngrijiți, hrăniți, adăpați. Dar caii, așa parcă știau, au pus picioarele de dinainte în pămînt și nu să da scoși din ogradă nicidecum. Mergiau cîțiva pași pînă aproape de poartă și iarăși să smuciau înapoi de îi aducia pînă aproape de grajd, căci erau cai foarte buni și frumoși. Au muncit așa poate un cias sau mai bine. Noroc că mama nu le spunea cu rău, numa îi ruga frumos să aștepte să le deie un om să miargă. Dar lor, din contră, asta nu le trebuia. Și deodată au grăit unu ceva pe limba lor cătră ceilalți și deodată au rădicat aceia biciurile asupra mamei. Ei aviau niște biciuri împlitite de piele și la capătul biciului trei viță și la capătul celor trei viță făcute trei măgălii vîrtoasă ca piatra, de mărimea a trei nuci. Și cu biciurile estia au început s-o bată pe mama. Noi copiii ne uitam pe ferastră de cum a ieșit mama afară și cînd am văzut că o bat pe mama noi am ieșit toți afară desculți, desbrăcați cum ne aflam și am început să răcnim. În timpu ista, ei au scos caii din ogradă și s-au dus. Noi am luat-o pe mama de jos și am adus-o în casă. Răcită, spărietă și cu mari dureri, am pus-o pe pat. Trupul ei era roșiu ca focul. A doua, a treia zi, a început să se facă vîntăi pe tot trupu, o dungă și trei puncte ca trei nuci, așa cum au tras cu biciurile. S-a îmbolnăvit mama foarte rău, cu temperatură și dureri mari. Doctorii nu să găseau nicăiri, doctor la fel. Care erau fugiți, care erau la armată. Peste scurt timp a venit armata austriacă, am găsit un doctor militar și l-am adus la mama. I-a dat liacuri, ni-a spus ce să mai facem cu ea. A fost un om bun, a venit de cîteva ori cît a stat cu armata în sat, și a salvat-o în viață. Dar ce folos, că din răciala ceia, din spaima ceia, a capatat reumatism la mîni, la picioare. S-a rădicat peste vro trei luni din pat, a îmbiat vro doi ani pe picioare dar cu dureri mari la încheieturile picioarelor și a mînilor. Pe urmă au dovedit-o mai tare durerile și a chicalat la pat, nu mai putia să umble.

Patru frați, cei mai mari, erau la război. Doi încă erau acasă, unu mai mare ca mine și unu mai mic. Dacă mama s-a îmbolnăvit și nu mai putea îmbila, a rămas toată sarcina pe mine. Pe mama de îngrijit, mîncare de făcut,

pîne de copt, căci pe atunci nu să cumpăra pîne gata așa ca acuma, de spalat, adică tot rîndu gospodăriei.

Prin anu 1918 s-a terminat războiul. Bucovina noastră a ocupat-o România. Frații mei s-au întors toți în viață de la război. Au găsit-o pe mama în viață, dar bolnavă. Au avut toți dureri în suflet că au găsit-o bolnavă. Și-au dat marc silință și au căutat-o cu tot felu de doctorii. Au dus-o la băi la Govora, i-au mai ușurat durerile dar n-a mai putut să se vindice.

Dacă s-au deschis școlile după război, cei patru frați au plecat să termine de învățat, căci nici unu nu a fost isprăvit pînă a merge la război. Toader, aist mai mic frate ca mine, a mers în Cernăuți la școală, căci în sat încă nu lucrau școlile, și el a făcut numai o clasă înainte de război. A mai făcut o clasă la Cernăuți și a intrat la liceu și a învățat mai departe. Eu cu fratele Floria am rămas pe lîngă gospodărie. Ni-a întîrziat războiul și nu am mai putut să urmăm școala.

Cînd s-a terminat războiul, eu aviam patrusprezece ani. Cînd mergiam la joc, cum era obiceiul pe atunci, să făcia jocu sub ceru liber, pe toloacă sau și în sat lîngă o școală, unde era loc mai larg, să aibă unde juca. Se zicia că e vatra jocului. Mă chema de acuma și pe mine băieții la joc, că eram marișoară. Îmi era drag, așa cum e orișicărui tineret. Orișice vîrstă, de la copilărie pînă la bătrînețe, are a ei datorie. Așa că, atunci cînd ajungi la orișicare triaptă, îți pare că asta e cea mai frumoasă din toate, căci și mintea e după vîrstă. Cum auziam toba bătînd, căci jocurile pe atunci nu să făciau cu muzică, așa ca acuma, era o scripcă, țîmbală și o toabă, așa că scripca și țîmbala nu să auzia departe, dar toba da de veste că este joc, mergiam pe un cîias sau două, dar nu eram cu inima veselă. Căci eu eram la joc dar gîndul îmi era acasă, că am lasat-o pe mama bolnavă în pat și poate ei în timpul ista îi trebuie ceva și eu nu-s lîngă dînsa. Stam un cîias, două și fugiam acasă că aviam grije că mama stă în pat bolnavă și treburile pe lîngă casă n-are cine le face. Stam pe lîngă mama și îmi vedeam de treburile gospodăriei.

Viniau alte zile că era hramuri, cum e obiceiul pe la sate, viniau fete de sama mia și mă înghia, hai, mergem la hram, la Ostrița sau la Boian sau la Rarencia. Satele vecine nu erau așa departe, șiasă-șapte kilometri. Eu mă uitam la mama și nu știam ce să le spun, că mă duc sau nu, dar mama, sāraca, cu lacrimi în ochi îmi zicia: du-te copchilă și tu dacă te înghie copchilele estia, lasă că eu oi șidia singură. Mă prigătiam și mergiam și eu oliacă, dar tot nu cu inima veselă. Celelalte fete mergeau toate cu mamele în urma lor, erau vesele, să petrecia frumos, așa cum era obiceiul pe atunci, dar eu îmi ținiam firia să fiu și eu în rînd cu lumia. Cu ochii mă uitam și îmi era drag și mie, dar cînd mă uitam în jurul meu, că toate fetele îs cu mamele lîngă ele, privesc la joc, poate e pria cald, mamele le mai țin cîte o haină pe mîină, căci ele mîrg în joc, să întorc din joc lîngă mame, sfātuie, vorbesc vesele, eram și eu în rînd cu ele, jucam, avia grije și de mine mamile acelor fete cu care mergi am, căci eram prietene bune, dar eu tot eram cu durere în

suflet, căci acelora fete erau mamele lîngă dînsele, dar a mia mamă stă în pat bolnavă. Cu ochii mă uitam la lume căci era frumos, dar gîndul îmi zbură acasă, că mama a rămas bolnavă în pat și poate ei îi trebuie ceva și nu poate să-și eie singură. Așa eram cu inima îndoită, orișunde aș fi mărș, la hram, la joc sau la o nuntă. Fetele de vîrsta mia schimbau îmbrăcămintia și încălțămintia, cum era pe atunci, cămeșe de pînză de casă cu fel de fel de cusuturi, cu măgele, cu matasă, catrință aleasă, cu un fel de fir steclit în trandafiri și în alte felurite alesături, încălțămintia la fel. Dar eu nu am purtat nimic de aiestia. De fapt, nici nu îmi placia să îmbrac pe mine așa încărcat, cu cusuturi sau alesături pria grele, dar ceva mai nou, mai delectat tot aș fi vrut și eu. Așa cîteodată stam de vorbă cu mama și îi povestiam, iacă acea fată, prietina mea, și-a cusut cameșe nouă de Paști sau de altă sărbătoare, alta și-a făcut catrință noauă sau bunghiță noauă. Dar ei, saraca, îi curgiau lacrimi din ochi ca măgelele, să uita cu jele la mine și îmi spunea: da, draga mamii, văd și înțăleg că ți-i drag și ți-i timpul să ai și tu cele trebuincioasă la vîrsta tinereții, dar ce pot face au dacă stau bolnavă în pat. Și să întrista tare din cauza asta și mie mi să făcea jele, căci vediam că ea are mare durere din pricina asta, căci vedea și înțălegia toate dar nu era cu puțință să îndepliniască nimic. Din data ceia, eu nu am mai adus vorba de astea, să-i spun ceva din partia asta, că îmi trebuie una sau alta, căci vedeam că ea cunoștia și înțălăge toate, căci au fost o femeie foarte atentă și era amărîtă de viața ei, cum o petrece în pat, căci nu era încă așa în vîrstă cînd au picat la zăcere, avia vro patruzeci și opt de ani. Așa că era și sufletu ei destul de amărît, de la vîrsta asta să stai în pat, să nu te poți stăpîni sîngur, să nu-ți poți lua un pahar cu apă sau să eși afară cînd e o zi cu soare, plăcută. E destul de mare durere în suflet de așa viață. Pentru că eu i-am cunoscut durerea și suferința ei, mai mult nu i-am mai pomenit nimic din partia mia, că îmi trebuie una sau alta. Căutam să o mîngîi cu alt fel de vorbe, să mai uite și ea de atîtia necazuri. Așa mi-a fost copilăria și tinereția.

Prin anul 1920 s-a prins a ținia un băiet de mine și tot mă sfătuia să fac nuntă. Eu nici nu mă gîndiam, aviam numai 16 ani. Una că aviam timp încă, a doilia nici nu-mi putiam închipui, cum asta s-ar putia s-o las pe mama bolnavă și să plec de lîngă ea. Dar el să ținia mereu. Era un băiat din sat, chiar nu tare departe de noi trăia. A venit mama lui la mama mea și a sfătuit mult. Mama, saraca, i-a spus toată dreptatia că nu mă mărîtă, că îs tînără încă și mai am timp, și a doilia, ca nu poate să rămîie fără mine că n-are cine să îngrijiască de ea. În fine, după mult sfat s-au înțelese. Mama lui a dat cuvîntul că tot așa am să caut eu de mama cum am cautat pînă acum, căci nu-i departe și pot veni cît de des și nu o să fiu oprită de nime. Așa s-a tras mai bine de un an. Prin 1921 el a trimăs staroste, doi oameni, așa era obiceiul pe atunci, ca să sfătuie, să lege nunta. Tatăl meu nu era pria mulțămît, el vroia să mă mărîte în alte sate. Avia în Ciahor, în Boian bogatași cu care să hrămuia pe timpurile înainte de război. Dar noi ni-am

sfătuit cu mama: a fi bine dacă eu m-oi duce în alt sat, la bogăție, la avere, ca să-i fac voia tătîni-mcu? Poate că și mie mi-ar fi bine, că ar fi de toate, dar cînd o să pot veni eu să văd ce face mama sau să-i ajut ceva? Poate că o dată în săptămîină, duminică, poți să vii din alt sat, dar pentru cel bolnav e greu de așteptat. Și s-a hotărît și s-a legat nunta cu aist băiet din sat. Tatăl meu nu a fost cu sufletu împăcat deloc. Cînd s-a făcut legătura nunții, cum era obicei pe atunci, după cum am spus mai sus, trimitia mirele doi oameni, acelora le zicia staroste. Aceia începiau legătura nunții. Dacă să înțălegia să fie nuntă, pe urmă părinții miresei să prigăteau cu oliacă băutură, mîncare și îi chemau pe părinții mirelui. Părinții mirelui luau pe cei doi oameni care au fost staroste și mai cîteva niamuri și mirele și mergeau la părinții miresei. Părinții mirelui și cu oaspeții lui intrau în casă, dar mirele rămînia undeva prin grădină, nu intra deodată în casă. Părinții mirelui și cu a miresei stau de sfat, ceilalți oaspeți ascultau ca martori. Să puniau pe cale care și ce zestre dau la copiii lor. Trebuia să declare precis și ceia ce a declarat trebuia să împliniască. Să tîmpla cazuri că era fâlos, le plăcia să se fâliască că dă atîta și atîta cîmp și vacă și oi și mai una și alta, îi plăcia să spuie din gură frumos dar pe urmă nu facia așa cum a spus. Și din partea mirelui sau a miresei care era abijduit, dacă da în judecată și martorii spuniau că e drept, au auzit că așa a spus, era sălit să împliniască totul ceia ce a făgăduit. Așa era obicei pe atunci. Așa că au ajuns și a mei părinți să steie la acest sfat. A început întîi tata mirelui să vorbiască. El a spus că pria multă zestre n-are de unde da, pentru că era degrabă după ce s-a terminat războiul mondial din anu 1914 și tata mirelui și trei ficii, adică mirele și încă doi frați, au fost în război și au lipsit patru din casă. Pentru că în timpul războiului au luat bătrîni pînă la 50 de ani și tineri de la 18 ani și au picat a lor contingente că o mîrs tata și trei ficii la război. Războiul a ținut patru ani și în acești patru ani de război își poate închipui orișicine, căci vite, cai, căruță, adică gospodăria s-a distrus. Nu au putut să găsiască ceia ce au lasat. Ei s-au întors toți sănătoși de la război. Cel mai mare ficiu urma școala de doctor. După ce s-a întors de la război a plecat să termine de învățat. A trebuit cu ceva să-l porniască, căci pe timpurile de atunci nu să învăța pe cheltuiala statului așa ca acuma. Dacă mergea cineva la învățat toate cheltuielile trebuia să le poarte familia. Așa că aieștia, dacă s-au întors trei ficii din război o dată, și acasă mai erau două fete și alt băitan de vro 15 ani, au trebuit oliacă de îmbrăcăminte și cîte mai altele. Așa că tata mirelui a spus că îi dă ficiurului două fâlci de pămînt, sau două hectare cum s-ar zice acum, și jumătate de hectar de grădină, cu o căsuță bătrîniască veche acoperită cu paie, și din partea vitelor îi dă o juncă, căci atîta are putere, că trebuie să aibă grije și de aieștialți ce sînt în urmă. Pe urmă a început a meu tată să vorbiască. El, după cum am spus mai sus, nu era pria mulțămît. A spus și el din partea lui ce dă. El dă o vacă cu vițel, vro patru oi și din partea pămîntului a spus așa: eu am de unde să-i dau mai mult, dară nu dau.

Doauă hectare îi dă mirelui, atîta îi dau și eu miresei și o să văd ce o să înceapă cu acest pămînt. Și așa a și rămas. Au eșit staroste afară, unu a adus mirele în casă, altu a adus miriasa și au dat mîna amîndoi, că așa era obiceiul. Pe urmă au trecut toți la masă oliacă, au cinstit, au ospătat și s-a început nunta. S-au mai pus la cale pe cînd să așeze nunta, cine să fie ca nanaș și mai multe de aiestia din partea nunții. Nunta s-a așezat să fie pe data de 15 august anu 1921. Era vara, cald, frumos. A fost o nuntă mare, cu lume multă de la noi din sat și de prin alte sate vecine, din Ciahor, Ostrița, Boian, Rarencia, căci părinții aviau cunoscuți, să hrămuiau în toate satele vecine. Nunta s-a petrecut tare frumos. Eu am fost fericită că mi-au fost toți frații la nuntă.

Dar alte cele încă nu pria judecam din ce constă viața înainte, eram tînără, abia am fost împlinit 17 ani, așa că la vîrsta asta încă e mintia zburătoare.

A doua zi nunta s-a gătit, oaspeții s-au împrăștiat, frații mei au mai rămas vro săptămînă acasă, i-au mai ținut de urît mamii. După o săptămînă s-au dus și frații care și în drumu lui, căci nu au fost gătit de învățat și la întîi septembrie să încep toate cursurile.

Eu de acuma îs la socrii mei, frații au plecat, mama a rămas singură. Dureria mea în suflet e destul de mare, dară mă rețin. Am trăit vro două săptămîni la socri, pe urmă am trecut la căsuța noastră, după cum am povestit mai sus.

Am venit la căsuța asta, ce să spun, o căsuță cu uși, cu ferești. Am deschis ușa, am intrat în casă, în casă ce să vezi, nimic, nici pat nici masă nici scaun nici laiță, patru pereți goi. Într-o cameră, cum să zicia la noi, adică în a doilia cameră, era o plită și cuptoriu bătrînesc. Am făcut focu, el a căutat niște capete de scîndură, a făcut oliacă de pat lîngă cuptori, să avem unde ne pune jos. De acuma trebuie să aducă și zestria ce mi-a dat părinții: cîteva laicere, perne, țoluri, îmbrăcămîntia, cum era obiceiul pe atunci. Li-a adus, dar unde să le pui, jos pe pămînt, căci nu era nimic pe ce? A mai căutat el niște druci și i-a bătut în ținte, a făcut așa, ca două capri, ce să întrebuințiază așa cînd luciază la o clădire și trebuie să se suie, la acelia le zice capre. Li-a făcut josuțe, așa ca nălțimea patului, pe urmă a mai tins niște druci de pe una pînă la alta, li-am acoperit cu o pîslă, așa să facia pe atunci de așternut pe pat și pe lăiți. Erau maisteri anumia care făceau. Trebuia lînă multă, aveau instrumente cu care o scarmanau, pe urma o așternia la ce mărime vrei, pe pat sau pe lăiți. Și apoi, ei erau practicați pe asta, dacă era lîna niagră, făcea felurite flori cu lînă albă și o bălugia pînă să facia vîrtoasă, groasă cam de vro trei degete, poate și mai bine. Și mi-a făcut și mie pîslă și atunci cînd a făcut patu ista de druci, am avut noroc de pîslă că era groasă și vîrtoasă. Am acoperit drucii cu pîsla și pe urmă am pus ceilaltă zestre deasupra. De acuma trebuie gîndit ce-i de făcut înainte, ca să putem schimba aiestia toate.

Ne sfătuim amîndoi, căci nu avem milă, ajutor, de nicăiri mai mult. Din partea lui nici vorbă, ei erau bucuroși că l-au dat la căsuța lui, căci mai aviau fete și flăcăi în urmă și le era timpul de însurat și de măritat. Trebuiau multe și nu era de unde aștepta nimic. Din partea mea ar fi fost de unde, căci erau de toate, dar după cum am spus mai sus, tatăl meu nu era priu cu sufletu împăcat, pentru că nu m-a măritat în alte sate, mai departe, după bogătași de sama lui. Și cum a spus cînd a legat nunta, cît pămînt și cîtă avere îi dă mirelui, atîta dă și el. Și așa au și rămas. Noi nu am pretins mai mult nimic, ni-am gîndit la Dumnezeu, ca să ne ajute să biruim toate greutățile.

Și ni-am început încet de mica noastră gospodărie. Înaintea căsuței era o șurică hîrbuită. Am pardosît-o cu ce am putut, să se poată închide ușa și a adus junca de la părinții lui, de la părinții mei a adus vaca. Am mai cumparat doi purcei, căci vaca era cu lapte, să mulgea. Și pîne, pașune am strîns oliacă din grădină, mai de la cîmp și am avut cu ce scoate din iarnă aceste animale. Dar ne sfătuim că pe altă iarnă nu ne mai ține șurica cea, o să se risipiască. Trebuie de prigătit și de făcut ceva adăpost pentru altă iarnă. Pînă în primăvară vaca a fatat, a făcut o vițelușcă. Acuma, ne sfătuim noi ce-i de făcut, cum să începem. Ni-am pus pe cale să vindem vaca, vițelușcă să rămîie și să mai vindem porci, căci peste iarnă au crescut, de acuma erau mari. Și așa am și făcut. Am vîndut vaca și porcii și cu banii eștia am întemeiat și am făcut o șurică pentru vite. Am mai adăugat oliacă lîngă șură și am făcut așa oliacă de studolă să fie unde te adăposti vara, cînd vii de la cîmp și te prinde cîte o ploaie. Nu am făcut-o tare cilighie^[3], am acoperit-o cu paie, cu stuf ce crește așa pe la mlăștini, pe bălți, numai să nu cure întrînsa. Pînă în altă toamnă s-a terminat. Eram mulțămîți căci de acuma aviam unde ținea vitele și oliacă de pîne și pașune nu sta sub ceriu liber. De acum vițalușca a crescut, îi marișoară, am mai cumpărat alți doi purcei, junca care i-au dat-o părinții lui s-a făcut vacă și a fatat un bouț. Dacă am văzut noi că bouțul e sănătos și crește, atunci am zis amîndoi că acest bouț are să fie temelia de început casa. Și am mai cumparat încă un bouț să criească în păreche, căci pe atunci să creștiau boi, să înjugau la car și lucrau cu ei. Arau pămîntu, aduceau pînia de la cîmp, lemne din pădure, în fine tot ce trebuia, numai atîta că încetu mergia, cum zice o vorbă, așa merge ca cu boii. Au venit toamna, s-a început altă iarnă, noi avem la loc vacă, vițalușcă, doi bouți, doi purcei. Este pe lîngă ce împla.

Dar în tot timpul ista trecut, nu am uitat nici de mama mia. În fiecare zi eu am fost la dînsa și am căutat totul ce i-a trebuit.

Și așa mergia cu mica noastră gospodărie, cum zice vorba cea, unde pune omul mîna și Dumnezeu mila. Totul mergea în plin, purcel, vițal, gobai^[4] ce aviam, totul așa creștia ca din apă. Ne mergia binișor. Bărbatu lucra la cîmp, ara, sămăna, prășia, cosia, aduna, avia grijia pămîntului să-l lucreze la timp, să fie folos. Eu aviam grije de aiestia ce erau pe lîngă casă:

vite, porci, păsări să criască, căci din iestia făciam bani, căci altă liafă pe lună, cum e acuma, nu aviam de nicairi. Așa era viața pe atunci. Chiar dacă aviai pământ și mai mult, dacă omul nu-și da silința să gunoiască pământul, să arc, să samene, să prășiască la timp, pământul nu da rodul cel ce trebuie și nu puteai să faci nimic. Nu aviai cu ce să ții nici vite, nici porci, nici păsări și nu aviai de unde să scoți nici un ban. Dar la noi din partea asta mergia binișor. Eu îmi dam sălința și aviam grije de gospodărie ce aviam pe lângă casă, vite, porci, oi, păsări, să fie îngrijite bine, să deie folos. Pe lângă asta în fiecare zi mergeam la mama și căutam ce-i trebuia.

Așa a mers vro trei ani. Prin anu 1924 s-a născut la noi un băiet. De acuma oliacă s-a mai pus piedică, căci era mai greu, să mărg și la mama, să caut de gospodărie și să îngrijesc de copil. Oliacă era mai greu, dar tot nu m-am lăsat să mă ciupiască cucoșu de nas. Îmi dam radă așa cu toate, căci așa mi-am pus în gând, când a spus tatăl meu, că el are posibilitate de unde să deie mai mult pământ, dar nu dă mai mult decât are el și vra să vadă ce om începe noi și ce om putea face noi cu acest pământ. Și iacă bouții noștri au crescut mari, s-au făcut boi. Bărbatul a plătit la un maister și a făcut un car, adică în forma unei căruțe, dar l-a făcut așa ca pentru boi, cu proțap, jug, rasteie, ca să poată înjuga boii. De acuma era mulțamit, căci avia trăsura lui și avia cu ce să lucreze pământul, să aducă lemne, să ducă la moară, în fine totul ce trebuia la gospodărie. Așa a lucrat cu boii vro patru ani pînă au crescut ei mari. Era bine de lucrat cu boii, căci erau puternici, putia încărcă mai multă greutate decât pe o păreche de cai. Atît nu-i pria plăcia bărbatului, că trebuia să miargă numai pas după pas. Venia altul din urmă cu un căluț slăbuț, îi da două biciuri și trecea înainte. Venia altă căruță cu caii tot așa și de asta nu-i pria plăcia lui cu boii să îmbie. Dar în nădejde pentru ce crește boii a răbdat așa un timp, pînă au crescut ei destul de mari, apoi i-a pus oliacă la îngrășat și i-am vîndut cu douăzeci și șapte de mii de lei. S-au făcut foarte mari și frumoși.

Cu acești bani noi am început să prigătim material pentru casă. Mai aviam două vaci, o vițalușcă, scroafă cu porci, așa că mai aviam nădejde pe ce să facem bani.

Creștiam cîte un cîrd de gîște, curcani, găini și toamna scotiam și pe aieștia bani. În timpul ista a cumpărat bărbatul un cal, căci fără trăsură la gospodărie nu poți face nimic. O vacă a fătat iarăși bouți, dar bărbatul spune, acuma nu-i mai cumpăr păreche, să cresc boi, să lucrez cu ei, căci tare încet mărg pe drum. A crescut unu singur și l-am lăsat buhai de sămînță, ca să criască tot un ban la grămadă. Buhaiul mai aducia și alt venit. Nu lucra cu el, dar veniau vaci la el și totuși erau bani de cheltuială. El creștia și de bună siamă că era greu de îngrijit, căci buhaiul pînă la un an era blînd, dar dacă trecea de un an, să facia rău. Era foarte în grije să îmbie cu dînsu. Îi dai drumu la o vacă și pînă îl legai înapoi erai cu zilele în mînă, căci te putia strînge de un părete și te facia turtă acolo. Dar, cum se zice, din

lăcomie, ca să aduni bani, să poți face avere, gospodărie, nu te gîndiai în momentu acela ce să poate întîmpla. Și cu acest lucru eram mai mult eu, căci bărbatul nu să ținia de casă, el avia lucru lui la cîmp, la moară, la pădure, cum zice vorba bătrîniască, bărbatul e oaspete acasă. Îmi era tare frică cînd mă apropiam de dînsul, căci dacă trecia de doi ani să făcia voinic cît un mal. Cînd vedea un om străin, scormonia cu piciorul în pămînt, boroncalaia și pufnia din nări, parcă era o fiară sălbatică din pădure. Eu îngrijiam totdeauna de dînsul și pe mine mă cunoștia. Cînd venia o vacă, eu mă apropiam încetișor de el, îi luam lanțurile de pe gît, căci ședia în doauă lanțuri de gît legat, căci dacă să mînia ceva, farma totul și se putia rupe și nu putia nimeni să se apropie de dînsul, străin, pe cine el nu cunoștia. Eu eram pe atunci tînără, mă simțiam în putere. Adică, cu puteria mea nu putiam să mă lupt cu el, dar aviam fire tare. Cînd îi dam drumu, îl nitiziam, vorbiam la el și el mă lingia cu limba și eu în timpu ista luam lanțurile de pe gît. Dar cînd să-l leg înapoi, luam un cauș, adică, așa, era o măsură făcută din lemn, plină cu făină de păpușoi, și el, de acuma era învățat, cum mă vedea cu căușiu în mîină, venia după mine. Eu îi turnam faina în jolub^[5], în care mîncea el, și el pleca capul și mîncea faina, iar eu în timpu ista îl cuprindiam de gît și îl legam cu amîndouă lanțurile. Cînd îl vediam legat, să sbătia inima în mine ca în puiu cel de vrabie, căci era destul de periculos lucru acesta. Dar mă luptam așa cu toată frica și din toată puteria, ca să pot dovedi neajunsurile trebuincioase la gospodărie și să putem ajunge la punctul unde ne-am îndreptat gîndul, că o să ne facem gospodărie și toate cele trebuincioasă, să fim în rînd cu cei care au avut temelie mult mai bună la începutul vieții de cum a fost a noastră. Așa cum am spus mai sus, despre buhai, aducia frumos venit. Îl creștiaii trei patru ani, în timpu ista cît el creștia îi aducia bani de cheltuială, dar cu cîtă frică și grije. Numai cu gîndul la Dumnezeu eram, ca el să mă păziască de orișice nenorocire. Vinia cîte un om, sau femeie, cu vaca și vedea cît de rău era el și cum pufăia și scormonia cu picioru în pămînt și eu mă apropiam de el și îl dezlegam. Lumea aceia care mă vedea cum îmblu eu cu buhaiu zicia: să-mi puie o mie de lei în mîină cineva și să-mi zică, iacă ai o mie de lei pe un cias, numai o dată să-l dezlegi și înapoi să-l legi, pentru nimic în lume n-aș face acest lucru. De bună siamă că eu îl creștiam de vițal mic, de cum făta vaca pîină era mare eu tăt timpu eram cu dînsu, dară tot în dobitoc n-ai ce te încrede. Pentru un douăzeci de lei îmi puniam viața în pericol. Mă gîndiam ce pot să vînd eu de douăzeci de lei, dară cu douăzeci de lei eu îmi cumpăr pentru casă multe mărunțișuri. Sau alt om venia și spunea că eu n-am bani, dară să mă chemi, că am să vin o zi să vă ajut la prășit sau la secerat. Și asta tot ne prindia bine. Și așa cu buhaiu am sporit mult. Cînd avia trei ani, poate și mai bine, îl vindiam, luam șapte, opt mii de lei, cum erau banii pe atunci, luam altu în loc, tinerel, și iarăși creștia. Afară de buhai mai creștiam porci și vițalușcă. Vindiam o vacă și alta rămînia în loc. Creștiam cîte un cîrd de

gîște, curcani și pe aieștia scotiam bani. Altă liafă nu aveam de nicăiri. De bună siamă că aieștia cereau multă muncă și eu eram una singură, dară mă simțiam în putere și nu-mi strica nimic.

Ni-a mârș tare binișor. Am pregătit material, am prigătit oliacă de bani, ca să ne facem casă mai bună. Asta a fost prin anul 1927. Tot în anu ista, la începutul lui iunie, s-a născut a doilia băiet. Iacă, totul era pregătit să începem casa și a mai dat Dumnezeu și alta. De acuma am stat puțin pe loc. Ne gîndim, ne sfătuim ce-i de făcut de acuma. Dacă nu începem casa acuma vara, apoi iarna nu să poate face. Rămînea încă un an. Și chiar putia să rămîie, căci nu să prăpădia lumia, dar știți cum e mintia celui tînăr, o dată ce s-o pus în gînd, așa trebuie să fie.

Într-o zi îmi zice barbatul, iacă ce m-am gîndit eu, hai s-o luăm pe mama la noi. Tu cît ai fost slobodă, ai îmblat la mama regulat și ai căutat de dîasa. A fost un copil, încă tot l-ai luat în brață, te-ai dus o fugă, căci nu-i așa departe, și ai căutat ce i-o trebuit. Dar de acuma, ce poți să faci, îi lua unu în brață și altu de mînă? Poate o dată e ploaie, altă dată e glod sau frig și nu poți să te tîrîi cu copiii pe drum. Hai mai bine să o aducem pe mama la noi și, dacă va fi aice într-o casă, ai să cauți și de mama și de copii și de toate aiestelalte cîte sînt pe lîngă casă. Hai că îi bine așa, ni-am sfătuit noi, dar nu știm ce a zice mama. S-a dus el într-o zi la mama și i-a spus toată chestia. Ea, saraca, a stat pe gînduri. Și-i zice, nu mă înghizui, măi băiete, să mă strămut de lîngă cuibu meu, dar în fine, după mai multă vorbă, s-au înțăles ei și i-a dat cuvîntu mama că vine la noi peste cîteva zile. A adus-o pe mama. Am fost tare mulțămîți că s-a învoit mama și a venit la noi, căci de acuma eram mai liniștită, nu trebuia să alerg pe drum, eram toți grămăjoară, cum aviam grije de copii, tot așa aviam și de dînsa și eram tare mulțămîți că o aviam tot timpu în fața noastră, căci vă puteți închipui cum e omul bolnav. Ducia o viață dureroasă și cu jele, căci capul era limpede și triaz, a fost o femeie foarte atentă și deștiaptă. Numai s-a uitat în fața ta și ți-a înțăles totul. Numai că nu a avut fericirea să fie sănătoasă, să se bucure de viața ei. Din partia noastră, noi am căutat cît mai mult să-i dăm cuvinte bune, cuvinte de mîngîiere, ca să nu să mai gîndiască ea la viața ei amărîtă.

De bună siamă și frații au terminat de învățat, de acuma s-au așezat cu lucru în Cernăuți. Fratele cel mai mare, badița Ionică, lucra doctor la Spitalul central în Cernăuți, la secția de nas gît și urechi. Cumnata, nivasta lui, lucra tot doctoriță. Era directoare la Spitalul de copii. Fratele Grigore era profesor de Universitate, tot în Cernăuți. Fratele Tudorel, cel mai mic, încă urma școala de medicină în Cluj. Dară doi frați i-am pierdut, s-au stins din viață. Prin anu 1926, a murit fratele Vasile în vîrstă cam de 30 ani, prin anu 1929 a murit și a doilia frate, Gheorghe. Acesta era însurat. I-a rămas nivasta și doi copii. Dureria a fost destul de mare pentru toată familia, dar cia mai grija lovitură a fost pentru scumpa noastră mamă. Fratele Vasile au murit acasă. A vorbit mama cu el pînă în ultimile clipe. L-a înmormîntat în

cimitirul din satu nostru, Mahala, dar scumpa noastră mamă, sărmana, cu cîtă durere în suflet a fost ea, căci s-a uitat numai din pat în urma fiului său cum l-a dus la casa de veci și ea nu a putut să-l petriacă macar pînă la mormînt. Suschinul și durerea ei au fost foarte grele. Prin anu 1929, au murit a doilea frate, Gheorghe, într-un sanator în Cluj. Pe acesta nu a putut nici să-l vadă, căci l-au înmormîntat acolo în Cluj. Dară durerea ei de mamă a fost destul de mare și mai ales cînd vedea copilașii și nivasta, supărați și amărîți, căci au rămas fără tată. Plîngia și suspina cu amar. Și cînd e omul sănătos mai iese afară, merge pe drum, să întîlnește cu cineva, mai vorbește și să mai schimbă gîndurile, dar cînd sîngur ești, bolnav, stai în pat, nu poți să faci un pas și încă atîtea lovituri îți mai cad în cale, își poate închipui orișicinecum i-a fost inima ei. Dar așa a suferit și nu a putut face nici o schimbare.

În fine, cu greu, s-a mai învechit, s-a mai șters oliacă durerea asta așa gria. Frații aiești doi, care erau așezați cu lucru în Cernăuți, veni au foarte adesia la dînsa, căci nu-i departe satul Mahala de la Cernăuți, sînt vro șapte kilometri. Veniau în fiecare duminică, de multe ori și peste săptămînă. Îi aduceau ce-i poftia sufletu din partia mîncării, o mîngîia cu cuvinte bune și ea sărmana era tare bucuroasă cînd îi vedea că vin și au așa multă grije de dînsa. Și eu eram tare fericită că o aviam în casă și putiam să o îngrijesc cum a trebuit, de bună siamă, cu mult ajutor a fraților, care au avut multă grije de scumpa noastră mamă. I-au purtat marc cînste și au căutat tot timpu să o mîngîie și s-o bucure, ca să mai uite de viața ci cu năcaz. S-a îmbolnăvit o dată foarte grav, nu putia respira. A alergat fratele Florea la Cernăuți, la celalt frate, Ionică, care trăia în Cernăuți și lucra la spital, doctor primar, la secția de nas gît și urechi. Era chirurg. Cînd i-a povestit fratele Florea ce s-a întîmplat cu mama și că e foarte rău, el nu s-a gîndit mult, și-a luat un prieten, tot doctor, și instrumentele de operație cu dînsu și peste scurt timp a fost în casă lîngă mama. Cînd a ajuns, mama era aproape gata. Să o ia la spital, nu mai avia pe cine. Ni-a dat pe noi afară din casă și au rămas numai ei doi cu mama. Noi nici nu am știut pentru ce ne dă afară. Ei văzînd că nu mai este altă scăpare, s-au apucat repede și i-a făcut operație la mine în casă, pe pat. I-a pus canulă în gît și a început să respire. A pus-o în mașină și a luat-o cu el la spital. A stat mai mult timp în spital, a avut mare grije de ea, dar a scăpat-o cu viață. S-a făcut mai bine și a venit înapoi acasă, dar tot avia canula în gît. Trebuia să i-o scot să i-o curăț, să i-o pun înapoi. Mi-a arătat fratele Ionică, care i-o pus-o, cum s-o curăț, cum să i-o pun înapoi și m-am fost deprins. Acuma i-o curățiam fără nici o grije. Asta a fost cam prin anul 1930.

S-au fost așezat de acuma viața binișor. Gospodăria am întemeiat-o binișor, am făcut casă bună, acoperită cu bliașcă^[6], împrejurul casei ganuc^[7], să aibă unde să juca copiii. Pentru vite am făcut iarăși grajd cu studolă la un loc, tot acoperit cu bliașcă. În fața casei, am făcut un hîj, așa

ca o bucătărie de vară, acoperită cu șindrilă și dedesubt pivniță. Fîntîna tot acoperită cu bliașcă, poiată de porci, alta pentru găini, un sîșîiac împletit de nuieli de ținut păpușoi. Așa că acuma a fost aranjat tot ce ne trebuia pentru rîndul gospodăriei.

La vreo șase ani în urma noastră, s-a însurat și Floria, care a rămas lîngă părinți. A luat nivastă din a patrălia sat de la al nostru, din Mologhia, așa după cum i-a fost gustul tatălui meu să mă mărite pe mine. I-au dat deodată cinci fălci de pămînt, i-a făcut contract, cum să zicia pe atunci, și li-a dat în scris, cu toate că a ramas și în gospodăria toată gata. A fost mai cu noroc, n-a muncit atîta, n-a suferit atâtea greutăți, n-a cunoscut ce însemnă să-ți aranjezi singur viața. Dar noi am fost mulțamiți și fericiți, căci am muncit din răspuțeri și Dumnezeu ni-a ajutat și am ajuns la punctul unde ni-am pus gîndul la începutul vieții noastre. Gospodăria ni-am aranjat-o bine, căruță ni-am făcut noauă, bună, o iapă frumoasă ni-am crescut. Cînd o înhăma la căruță, mergia jucînd. Venia o sărbătoare a Crăciunului, Paștilui, sau Duminica mare, de multe ori și în alte zile, veniau toți frații, cumnatele, la noi, căci era mama la noi. Stam la masă, sfătuiam, petriciam cu atîta bucurie și voie bună că nici nu mai pot să spun. De multe ori venia și tatăl meu și vedea cum merge viața la noi. Să uita, parcă îi juca ochii în lacrimi și a spus o dată că îi pare rău după cuvintele ce le-a spus el cînd am început noi viața. Dar noi i-am zis, că nu-i nimic, mulțămim lui Dumnezeu căci am muncit din greu și cu gîndul la Dumnezeu și el ni-a ajutat și am ajuns la punctul unde ni-am pus gîndul cînd ni-am legat viața. Cu asta am fost fericiți, că am muncit cot la cot și am avut înțelegere între noi.

Prin anu 1930 s-a născut și al treilia băiet. De acuma eram și mai fericiți, căci casa, gospodăria erau gata și copiii creștiau bine. Mama să simția bine la noi, căci bărbatul era un om blînd, căuta totdeauna să nu o supere cu nimic. Era vara, zile calde, zile frumoase. Mama nu putia singură să iasă afară să vadă soarele sau să se puie la umbra unui pom. Bărbatul meu de multe ori să pregătia să miargă la cîmp la prășit, la cosît sau cu caruța undeva. Era dimineața, el sta și să uita roată, vedea că siamănă să fie zi frumoasă. Să întorcia, venia în casă și zicia: hai să o scoatem pe mama afară, că astăzi siamănă să fie zi frumoasă, să nu steie mama în casă. O luam doi inși în brață și o scoți am afară. Avia pat în ganuc înaintea casei. Dimineața sta pînă venia soarele și cînd venia soarele la amiazăzi, era pria cald, o duciam în grădină după casă. Sub pomi la umbră avia alt pat și așa tot timpul aviam grije de ea să nu steie numai în casă sau să nu steie pre tare în fața soarelui. Mama era tare mulțamită din partea asta, căci vedea că bărbatul meu are atîta grije de dînsa și-i poartă așa mare respect.

De acuma mergia totul bine. Frații veniau foarte adesia, nu numai duminica sau la zile de sărbătoare, dar de multe ori veniau în zile de lucru, așa pe neașteptate, să vadă ce fac eu, cum îmi dau radă cu gospodăria, cu copiii și cu mama. De multe ori mă găseau la stative, țasiam sau torciam,

cosiam ceva, cum e lucru la sat. De bună siamă că, pînă nu făciam rînd cu toate, nu mă puniam la țăsut sau la cusut. Ei vediau că totul e în bună regulă. Mama nu era supărată, așternutul curat, ea spălată, curată, copiii la fel. Ei mă probau de multe ori: ia sorioară, ce ai făcut astăzi de mîncare, cu ce ai să ne hrănești? Eu rîdiam și le zicam: da cu ce am, am să vă hrănesc, eu mîncari domnești nu știu a face. Iacă am făcut borș cu fasole sau păstăi cu mujdei, dacă era mercuri sau vineri, căci să ținiau zilele de post. Dacă erau alte zile, puniam repede ceaunul, faciam mamaliguță caldă, brînză de oi, niște ouă prăjite, că asta e cia mai repede mîncare la sat. Cînd știam mai dinainte că au să vie, mai pregătiam și alte mîncări, dar tot mîncări de la sate: găluște cu verdiață, borș cu sfeclă, bureți, barabule nouă cu smîntînă și alte mîncări de la sate. Îi poftiam la masă, dar cu șiağă și cu voie bună le spuniam dinainte că eu nu știu să fac mîncări ca la tîrg. Ei mînceau cu mare poftă și plini de voie bună, spuniau că ei mănîncă totdeauna mîncări de tîrg, dar sînt doriți de aiestia mîncări cu care au crescut de copii. Eram foarte mulțămîți și ne bucuram cînd ne întîlniam toți grămăjoară și în mijlocu nostruscumpa noastră mamă, care să uita cu ochii atît de galiș și plini de voie bună la frățiorii mei și la scumpii ei copii, care aviau atît de multă grije de ea și căutau tot timpul să o mîngîie cu cuvinte frumoase, căutau cît mai mult să facă șiağă, voie bună, ca să uite ea de necazul vieții. Ea să simția fericită și mulțămîtă cînd își vedea toții copiii la locu lor. A ținut-o Dumnezeu în viață și a ajuns pînă a găti și fratele cel mai mic, Tudorel, de învățat. A primit postul, lucra și el de acuma doctor. Eram toți, cum ziciau bătrînii, fiecare pe pînia lui. Mă simțiam și eu foarte fericită, gospodăria mi-am fost întemeiat-o binișor, casa am gătit-o, grajdul cu studolă l-am făcut, căruță nouă, plug, grapă, tot rîndu gospodăriei de acuma îl aviam. Copiii creștiau bine, erau mărișori. Grajdul plin de vite: doauă vaci, buhai, mai o vițică, o iapă tînără. Cînd o înhamam la căruță mergia jucînd. De acuma era numai de-a dragul de trăit.

Dară ce folos că n-a ținut mult. În anul 1940 la Paști au venit toți frații, cumnatele, ca de obicei, cum am spus mai sus, am sărbătorit Sfintele Paști cu toți frații împreună și scumpa noastră mamă în mijlocul nostru. A fost bucurie, șiağă, voie bună, așa ca totdeauna cînd ne întîlniam. Dar nu ne-am gîndit nici unul că asta a fi ultima noastră întîlnire. Luni la Paști, fratele Grigore cu nivasta și un băiețel de doi ani au plecat în Anglia, căci nivasta lui era englezoiacă, din Anglia. Badița Ionică, fratele cel mai mare, cu nivasta s-a întors în Cernăuți unde aviau locuință și lucrau. Tudorel care încă nu era căsătorit s-a întors tot la postul lui unde lucra, după Cernăuți, undeva spre munți, îi spunea Bănila pe Ceremuș.

Noi am rămas așa ca totdeauna mai triști, căci așa era, cînd ne întîlniam eram tare bucuroși, dar cînd venia ciasul de despărțire rămîniām mîhniți. Dar încă nu știam nimic ce vine înainte. După Paști, tot în anul 1940 la 14 mai a murit tata, în vîrstă de 75 de ani. Am regretat toți, întriaga familie, ca

după un părinte, că s-a stins din mijlocu nostru. I-am făcut tot rîndul după obiceiul creștinesc și mai departe nu am avut ce face, căci așa-i legia pămîntiască.

Prin luna iunie, tot în anul acela, pe la sfîrșitul lunei, s-au retras românii de pe teritoriul Basarabiei și a Bucovinei. Organizațiile și lumia cea mai învățată au știut mai din timp de lucru ista, dară cu vro două sau trei zile înainte a știut toată lumia. S-a făcut o zarvă, o răscoală în sat, de nu știa lumea de care să se prindă. Armată nu era în sat, decît posturile de jandarmi. Au luat jandarmii o căruță, au tras-o în prag la primărie, au încărcat toate documentele, arhiva, tot ce era mai principal. Ce nu a dovedit să încarce pe căruță, au scos afară și au dat foc. La început a părut șiagă, dar cînd s-a văzut că arde focul cu hîrtii înaintea primăriei și s-a rădicat postul de jandarmi, a stat lumia mîhnită și pe gînduri. Să întrebau unii pe alții, oare ce are să fie și la ce are să ducă asta. Unii stau mîhniți, numai strîngiau din umeri și nu răspundiau nimic. Alții, mai bărbătoși, ziciau: da vie orișicine a veni, ce-mi pasă mie, eu tot am să-mi văd de coasă și de sapă, că nu-s domn să scriu la masă. Și dacă or veni moscalii, mi-or lua condeiu și mi-or da sapa? Fiecare ce-i da în gînd, aceia vorbea, dar care avia judecată mai adîncă presupunea ce vine înainte. Eu aviam atîta de mare frică de moscali! Încă din timpul războiului care s-a început în anu 1914 s-a vîrît atîta de mare frică în mine, căci acuma, cînd am văzut că vin a doilia oară, eu nu mai aviam inimă în mine. Fratele care trăia în gospodăria părintească tot nu era de acord să rămîie sub ocupația moscalilor.

A venit Floria, fratele, la noi și îl întriabă pe barbatul meu: știi despre chestia asta că vin moscalii? El răspunde: da, știu și ce-i de făcut? Barbatul strînge din umere. Fratele îi spune: uite ce-i, eu merg acasă, prigătesc caii și caruța, îmi iau nivasta și copiii și plec. Gîndește-te și tu, ce ai să faci. El a început să se tînguiască, că el a fost patru ani în războiul mondial și a suferit destul și dacă a venit din război cu multă muncă și greutate și-a făcut gospodăria și acuma numa ce a gătit gospodăria, totul e gata, numai să trăiască, și iarăși să iasă, să se ducă! Și că atunci a fost unul singur, dar acuma, iacă, nivasta și trei copii. Să lași totul gata și să mergi, unde și la cine a însăra, la care păreți să tragă. La copii cîte le trebuie, unde să-i strămut eu din toate gata. Eu ascult ce povestește el, dar n-am răbdare și-i zic: nu te tîngui mult, hai să mergem și noi o dată cu Floria. Cum om putia așa ne-om da radă. Nu-ți pară rău după avere, după gospodărie, căci am muncit și eu alături cu tine și știu cu cîtă muncă și greutate să face gospodăria. Dar acuma, cînd aud că vin moscalii, cîtă frică de ei am eu în mine, nu-mi pare rău după toată munca ce am muncit, numai să scap de ei. Fratele Floria îi spune, uite ce-i, cu merg acasă și înhăm caii, iau nivasta și copiii și vin pe la tine, dar tu răsgîndește-te. Și a plecat Floria. Numai ce a plecat Floria, mă uit la poartă și văd că sosește fratele cel mare, badița Ionică, cu mașina lui. Să dă jos și vine în casă grăbit.

Nu dă bună ziua și întriabă: voi știți ce-i? Noi răspundem: da, știm. Și dacă știți, ce stați, ce gândiți? Prigătiți-vă repede să plecăm. A tras mașina în prag și spune: hai puneți-o repede pe mama în mașină. Apoi se întoarce badița Ionică la noi și ne spune: uite ce-i, lasă să mai șiadă doi băieți lângă mama, căci mai mult nu-i loc în mașină. Eu plec cu ei la Cernăuți, să mă prigătesc și eu, dar voi nu vă gândiți mult, căci vremea e scurtă. Puneți caii la căruță și veniți repede la Cernăuți. Acolo vedem noi ce facem mai departe. Și badița Ionică s-a pus în mașină și a plecat. Peste câteva minute sosește fratele Floria cu caruța, cu nivasta și patru copii în căruță. Iarăși să dă jos din căruță. Ce faceți, sînteți gata să plecăm? Eu îi spun, iacă numai ce ai plecat și au fost badița Ionică cu mașina și au luat-o pe mama și băieții cei mai mici ai noștri, Vasile și Toader. Și el întriabă: dar voi ce mai gândiți, ce mai așteptați? Băietul cel mare a nostru avia de acum 15 ani. Când au plecat acei doi cu mașina și el a mai rămas, sta pe gânduri, nu cumva aceia să plece și el să rămîie. Când a văzut caruța și verișorii lui în căruță, el a spus: eu îs gata și plec înainte pe carare, peste cîmp, mai de-a dreptul, voi mă-ți ajunge, căci în căruță era cam înghesuit. A eșit pe poartă și a plecat. Floria îl întriabă pe bărbatul meu: ce faci, hai că timpul nu stă. El de-acuma, nu mai spunea că-i pare rău după avere, nu mai cîrtia încoace și-n colo. Îi mai spun și eu: ce facem, hai să plecăm că așteaptă Floria. El îmi spune, mergi tu cu Floria, că eu mai merg pînă din vale, la primărie, să mai văd ce mișcare este, căci fratele bărbatului era primar. Eu o iau peste cîmp și vă ajung în Cernăuți. Am pornit cu Floria cu caruța. Aproape de Prut l-am ajuns pe băietul cel mare și am mers împreună pînă la Spitalul de copii în Cernăuți. Acolo locuia badița Ionică. Am găsit-o acolo pe mama și cei doi băieți, care au venit cu mașina.

Mama sta în pat, copiii să jucau, mașina sta în prag. Dar badița sta neliniștit în casă lângă mama și aștepta să ajungem noi. Cum am ajuns ne spune grăbit: iacă fraților ce-i, eu plec cu mașina, n-am loc și nu pot să iau pe nime cu mine. Era mașină ușoară, cu patru locuri, șoferu i-a spus: dacă îmi lași un loc și mie să-mi iau nevastă, eu merg și mîn mașina, dacă nu iau nivasta, atunci nu merg nici cu. A fost nevoit să-i deie șoferului un loc pentru nivastă și nu a putut să o ieie pe mama. Atunci el ne spune nouă așa: uite ce-i, surioară și frate, eu plec înainte cu mașina. Voi puneți pe mama în căruță și porniți în urma mia. Scoate din buzunar și-mi dă mie cinci mii de lei și lui Floria la fel. Ne mai dă în scris adresa lui din București, așa, să nu uităm, și ne spune: uite măi copii, că așa era vorba lui, porniți așa ca țigani cu șatra. Mergeți un timp, mai stați, poposiți, hrăniți caii, mancați voi, aveți grije de mama cît mai mult, să nu ducă lipsă, cît vor ajunge acești bani. De unde vă veți afla dați o telegramă la adresa care v-am dat-o și eu voi mai trimite, ca să puteți ajunge să ne întîlnim. Pe urmă vedem noi ce-i de făcut. Să uită roată prin casă. Patru camere îmbrăcate, mobilate, cu divanuri, cu covoare persiane pe jos, dulapurile pline cu haine și ne spune nouă: luați-vă

ce doriți. Dar ce ai putut să iei. Cum n-au putut ei lua nimic, numai cu ce au fost îmbrăcați, căci în mașina mică ce poate să puie, așa și noi nu am putut lua nimic, căci eram destui noi pe căruță. Ei și-au luat rămas bun de la noi, s-au pus pe mașină și au plecat.

Noi am mai stat puțin și l-am așteptat pe bărbatul meu. Am văzut că nu vine și triaba merge rău, am pus-o pe mama în căruță și am pornit și noi spre regatu vechi. Am trecut Momomița, am ajuns la Buda Mare. Acolo am poposit oliacă. S-au odihnit caii și iarăși am mai mers cîtiva kilometri pînă într-un sat Godinești. Am tras caruța la o casă, de bună siamă ni-am cerut să ne primiască să noptăm. S-au întîmplat niște oameni foarte buni. Ni-au primit foarte bine, au dus-o pe mama în casă, am dormit oliacă, cum a fost somnu în timpul cela. S-a făcut ziua, să ne pornim mai departe, dar tot îngăduiam și așteptam pe bărbatul meu. Am stat așa pînă sub amiază. Am văzut că nu mai vine. Fratele Floria mă întreabă pe mine: eu nu pot să stau mai mult, ce facem că Chirică nu vine, așa îl chema pe bărbatul meu. Eu nu putiam să-i spun să mai steie, căci de acuma să auziau tancurile rusăști huruind. Floria pregătește caruța. A cerut la omul de casă să-i deie voie să taie niște druci din grădină; i-a tăiat și i-a îndoit pe căruță așa ca cortu. L-am acoperit cu niște țoluri, asta am făcut pentru mama ca să nu fie prea soare și chiar pentru ploaie. Numai am gătit asta de făcut; fratele a scos caii, i-a înhamat și ne porniam să o punem pe mama în căruță, cînd vedem la poartă că sosește bărbatu meu și cumnatu lui Floria, adică fratele nevastei lui. Eu bucuroasă că a venit și bărbatul și vom merge împreună, dar cînd colo ce să vezi, ei au prins a plînge amîndoi mai rău ca niște femei. Că unde mergeți voi, unde ați lăsat tot binele, casa, gospodăria plină de toate, pîne, vaci cu lapte, porci de tăiat și în sfîrșit toate cele trebuincioase și v-ați pornit numai cu sufletu gol. Cînd a însăra, la care păreți or trage copiii, pe care pat s-or culca, ce or mîncea copiii. Așa plîngia, că îi curgiau lacrimile șuvoi. Eu am trăit pînă atunci douăzeci de ani cu el și a murit din familie un frate al meu, tatăl meu, tatăl lui, și cu nu l-am văzut să-i curgă lacrimi din ochi așa ca atunci. Atîta ni-a încîntat el cît și cumnatul lui Floria că moscalii au ajuns în sat, îi plin de armată prin sat, îs oameni buni, stau de sfat cu lumia, nu zic nimăruia nimica.

Voi ați lasat satu și unde v-ați pornit și unde mergeți, întoarceți-vă înapoi, unde duceți copiii și cîte basme de aiestia, nu mai pot să le scriu toate. Cumnata mia, nivasta lui Floria, s-a îndoit după vorbele frăține-său. Eu nu mă dam nici într-un chip să mă întorc înapoi, parcă inima îmi spunea, nu te întoarce, că nu faci bine, dar pînă la sfîrșit m-a făcut bărbatul să-l ascult, văzîndu-i atîta lacrimă. Dar mult mai bine era dacă nu-l ascultam și pentru dînsu și pentru mine cu copiii.

În sfîrșit, Floria, fratele, a avut o fire mai statornică, neschimbăcioasă. S-a întors către cumnatul lui, către nevastă și bărbatul meu și întreabă: ce faceți voi, ce vă tîrguiți atîta, hai să mergem. Cumnatul lui a început cu alt

feli de vorbe către Floria: da ce te ții tu mai cu minte ca toată lumea. Un popor atît de mare a trăit sub stăpînirea moscalului și acuma ce așa mare lucru, om trăi și noi. Să lași atît de mult bine, gospodăria și toate cele trebuincioase. Le ai la îndemîină, le-ai lăsat și du-te, unde... și la ce. Atunci fratele Floria s-a schimbat la față și le spune: judecata voastră este slabă și îmi pare foarte rău că nu vreți să mă ascultați. Eu, unu, nu mă întorc, pentru nimic în lume. Și-a așezat pălăria strîns pe cap, ochii i s-au împlut cu lacrimi și nu a mai putut vorbi, decît a spus: îmi pare foarte rău, dar altceva nu pot să fac dacă nu mă ascultați. Rămîneți cu Dumnezeu, eu plec. Și s-a pornit pe o cărare peste cîmp. Eu nu mai putiam de plîns. Am pășit cîtiva pași în urma lui și pe urmă am stat în loc și m-am uitat după el pînă cînd a trecut după un deal și nu l-am mai văzut. Am stat în locu cela nemișcată și am plîns cu amar. Să vede că i-a fost și lui destul de zdrobită inima, că nu a întors o dată capul să se uite înapoi. Timpul era liniștit, soare, cald, frumos.

Bărbatul meu și cumnatu lui Floria și-au împlinit dorința. Întorc caruța spre casă, o punem pe mama în căruță și pornim spre casă. Deodată s-a schimbat timpul, pe loc s-a posomorit. Am pornit așa la drum și am mers poate ca un kilometru sau mai bine. A început un vînt tare. S-au rădicat niște nourii negri și așa veniau de jos, de îți păria că ating vîrfurile copacilor. A început să fulgere și să tune. Niște trăsnete grozave de îți păria că e sfîrșitul lumii. Mama săraca, bolnavă, în căruță. S-a întunecat de nourii, aproape ca noaptea. Ploaia a început să curgă ca din cofă. Nu erau picături de ploaie, ci vărsa așa cum ai turna cu o galeală. Mama săraca respira prin canulă, de aceea nu aviam altă frică decît a mamei. Am strîns-o lîngă mine. Aviam o mică umbrelă și i-am pus-o în fața ei. A oprit caruța la marginea drumului și tremuram de grije cum să o învălesc de ploaie, nu cumva să ajungă un strop de ploaie în canula pe care respira, că gata era cu ea. Cu multă grije și cu ajutoriu micuței umbrele pe care am luat-o din casă, de la bădița Ionică, am salvat-o pe mama. De nu era umbrela, nu cred că o mai putiam scăpa în viață, de ploaia cea așa grozavă. Umbrela cea am păstrat-o mult timp, ca un semn de salvare, cu care am scăpat-o pe mama.

Mi-a dat în gînd, chiar în momentele celia și astăzi mă gîndesc că adevărat a fost, cînd eram copilă și împlam la școală, am învățat o poezie despre Mănăstirea Argeșului.

Cum au fost un meșter, îl chema Manolia, și el s-a apucat să clădiască o mănăstire, cu mai mulți lucrători împreună. Dar ce să întîmpla cu lucru lor? Cît lucrau ei toată ziua, peste noapte să surpa. Tot lucrul lor despăria. Așa s-a întîmplat mai multe zile de-a rîndu. Au stat toți lucrătorii împreună cu meșterul Manolia de sfat, să vadă ce-i de făcut că nu merge lucru deloc, ce lucrează ziua, noaptea despare. Și meșterul Manolia le spune la lucrători, iată care-i părerea mea, dacă stați și voi la învoială și vă prindeți la așa ceva, că i-a spus lui în vis, să facă asta și are să miargă lucru. Să se apuce dimineața de lucru și să vadă a cărui nivastă o să vie mai întai la ei acolo

unde lucrau și pe aceia să o zidiască în părete. Au făcut legătura, cu jurământ, că să prind toți, ori și a căruia ar fi. Când dimineața s-au apucat de lucru și colo pe la prînz să uită în zare, văd în depărtare că vine cineva. Să uită toți să-și cunoască a cărui nivastă vine și își cunoaște meșterul Manolia că este chiar a lui nivastă. Se frînge de durere, că știe ce o așteaptă. Să pune în genunchi și face rugăciuni la Dumnezeu, să deie ploii cu trăsnete și furtuni, ca să-i întoarcă înapoi nivasta de la nenorocirea ce o aștepta. Dumnezeu l-a ascultat, a dat o furtună cu ploaie și trăsnete grozave, da nivasta lui Manolia tot ținea drumu înainte. Nu s-a întors pînă a ajuns la ei. Și dacă a ajuns la ei, meșterul Manolia nu a putut să-și calce cuvîntul ce l-au depus toți cu jurământ. A trebuit să-și puie nivasta, să o zidiască de vie în zid. La început i-a părut șiagă nevastei lui Manolia, dar mai pe urmă cînd vedea că zidu o strînge, să ruga cu versuri jeloase și-i zicia: Manole, Manole, meștere Manole, fie-ți milă de mine că zidul rău mă strînge, viața mi se sînge. Și încă multe versuri să ruga la meșterul Manolia, ca să-i fie milă de dînsa, dar meșterul Manolia cu toți ceilalți lucrători zidiau înainte, pînă au acoperit-o cu totul.

Era o poezie foarte dureroasă, cu jele tîlcuită, frumos, de bună siamă. Eu am uitat din versuri, cum au fost alcătuite de frumos, dar de atîta durere care m-a pălit și pe mine nu o mai pot uita niciodată. Căci parcă Dumnezeu a trimis și înaintia mea, cînd am făcut pasul cel nenorocit și m-am întors înapoi, din drumul pe care am fost pornită, ploaie așa grozavă, cu trăsnete, ca un semn parcă să-mi spuie: de ce te-ai întors la necaz și nenorocire? Mergi pe drumul drept pe care ai fost pornită. Dar iacă, așa ca și nivasta lui Manolia, nu ni-am întors, ci am venit pe calia cea nenorocită, spre casă și avere, de care i-a părut rău bărbatului să se despartă.

Și așa către siară, cînd amurgia ziua cu noaptea, am ajuns înapoi acasă. De bună siamă că eram uzi pînă la piele, flămînzi și necăjiți. Ni-a prins bine că am intrat în cuibu nostru, ni-am desbrăcat, ni-am uscat, am mîncat oliacă și ni-am gribuit la cald. A doua zi ni-am sculat și am început din nou pe lîngă gospodărie a căuta de ce trebuie. Prin sat era plin de armată așa cum ni-a spus și bărbatul, dară armata își vedea de treburile ei, nu avia de-a face cu nimic cu lumia. Peste scurt timp armata s-a rădicat din sat. A venit miliția, adică așa cum erau pe timpuri jandarmii. Aieștia au început să pipăie altfel. Ziua era tehu, liniște, nimic, dară în timpu nopții, pe la orele 12 sau 1, venia mașina niagră la poartă. Avia miliția o mașină niagră acoperită și închisă, fără ferești. Venia în timpu nopții, întră în casă și îl lua pe om, așa ca pe o pradă, fără să știe ceva, să fie amenințat cu ceva, să fi fost chemat la cercetări. Absolut pe neștiute îl lua pe om, îl punia în mașină și nu știa nimeni unde îl duce.

A fost începutu la fratele cel mai mic al bărbatului, Mihai, care era pe timpul cela primar. Și după asta, aproape în fiecare noapte erau răpiți cîte un

barbat sau doi. Numai auziai diminiata că cutare bărbat de acuma nu-i, l-au luat astă noapte.

De obicei, la noi în sat, tinerelu, adică flăcăii, îmblă pe drum, siara mărg pe la fete. Așa e obiceiul din bătrâni. Și în timpurile celea, prin anul 1940, pe cînd să facia prada asta de bărbați, flăcăii erau pe drum. Și cum simțiau că intră mașina niagră în sat, să tupilau pe după garduri, prin grădini, care și unde se afla, și pîndiau unde au să între și ce au să facă. Ei să coborau din mașină, înconjurau casa, căci erau mai mulți, ca nu cumva să fugă cineva pe feriastră sau cumva. Îl scula pe om din somn și-l lua.

Într-o noapte a intrat la un om care nu s-a așteptat niciodată la așa ceva. L-a sculat din somn și i-a spus să se îmbrace, să miargă cu ei. Omul spăriat a început să se roage că nu-i vinovat cu nimic, pentru ce îl iau. Dară au început mai cu rău. Omul săracu nu vroia să iasă din casă. Ei l-au prins cu forța să-l ia, omul s-a prins cu mînale de stîlpu hornului, cum era pe atunci, casele bătrînești pe la sate aveau cuptor de copt pîne și hornul avia doi stîlpi în față. Omul s-a prins cu mînilor de stîlp, ei cînd l-au zmucit o dată, omul nu a dat drumu mînilor și homu s-a răsturnat în mijlocu casei. Femeia și copiii au început să răcniască, dar nu a folosit la nimic. L-au luat și l-au pus în mașină. Alții dintre ei au rămas puțin în urmă și au tehait^[8] femeia și copiii să nu să audă zarvă prin sat. Dar flăcăii erau tupilați prin dos și au văzut totul.

În altă noapte au mers la altă casă. Era omul acela bolnav tare, care nici nu putia să se rădice din pat. L-au luat pe brațe și l-au pus în mașină. Femeia și copiii la fel răcniau, dar nu mai ajuta cu nimic.

Așa au răpit mulți oameni. Flăcăii și tineretu vedeau tot ce să petrecia în timpul nopții. A băgat o frică în ei, nemaipomenită. Ziua au începui să vie ordine noi prin sat. Au început să cerceteze cîte hectare de pămînt are omu și-i punia cîta pîne la hectar să deie la stat, așa că nu-i rămînia omului nimic. Dacă era pămîntul slab, nici nu-i ajungia să deie atîta cît au pus ei norma. Mai scutura de prin poduri rămășițele ce erau de prin anii din urmă și împliniau norma.

Acuma bărbatul meu a văzut cît sînt de buni moscalii și și-a cunoscut fapta ce a făcut-o, dar de acuma era prea tîrziu. Îl mîna cu caii, cu caruța, la cărat prund. Au început să facă un aicroport la Lujeni după Sadagura. Nu venia cu săptămîinile acasă. La pădure la carat lemne, la gară, unde îl mîna acolo să ducia. Nu să punia cu nimic împotrivă ca să le între în voie. Dar vorba bătrînească, du-l toată săptămîina pe drac în spate, dacă sîmbăta l-ai pus jos, tot nu-i bine. Așa săracu și bărbatu meu. Toate dările cîte i-au cerut li-a împlinit, aci și unde l-ar fi trimăs, s-a dus, nu s-a pus o dată împotrivă.

Așa s-a băgat în toată lumia o frică nemaipomenită de mare. Tineretu nu mai era vesel niciodată de aceștia toate cîte le-a văzut. Se strîngiau, se întîlniau pe drum, tot sfătuiau toți grămăjoară. Așa a trecut toată vara și toamna anului 1940 și a venit sărbătorile Crăciunului. S-a petrecut totul așa

parcă era după o înmormântare. Parcă căuta fiecare să nu piardă obiceiul sărbătorilor, dară să vedea în fața fiecăruia că nu mai este vesel, cu ohotă^[9], cum erau în alți ani de sărbătorile aceștia.

Au trecut sărbătorile, au îmblat cu colinda, au făcut joc, așa cum era obiceiul, dar pe urmă ce să vezi. Cam pe la jumătatea lunii ianuarie 1941, s-a strâns tineretu, flăcăii și bărbații, tineri însurați, poate peste o sută de persoane, și au plecat într-o noapte pe valea Prutului. A trecut granița în România printr-un sătișor care se chema Lunca.

Nu a știut nimeni de prigăteala asta. Nu a spus nime nimic, nici copiii la părinți, nici bărbații la neveste, numai s-a auzit a doua zi deminiața ce s-a petrecut noaptea. A rămas lumia și mai mîhnită și mai pe gînduri, dară totuși își vedea fiecare de triabă, care pe acasă, care îi mîna pe la tăiet pădure. La noi au fost mari păduri. Au fost cohalite, îngrijite. Cînd întrați în pădure, era așa ca într-o grădină frumoasă. Copacii de tăiat să alegiau, care bătrîni, care ceva bolnavi. Dacă să tăia copacu, strîngia tot cracășorul, sau dacă să tăia undeva pentru material, să punia în loc pădure tînără. Dară în timpul ista au scos lumia la tăiet pădure, pravaliau copacii delaolaltă. Care singuri erau la tăiet, care cu caruțele, la carat la gară. Nu dovedeau trenurile de carat lemne, cît de foc cît de material. În fine, asta așa merge orișunde. Dară groaza ce s-a vîrît în lume totuși zăcia în ascuns.

Cam pe la începutul lunii februarie, tot în anu 1941, s-a format a doilea transport de lume. Tineret, bărbați, flăcăi, fete și neveste tinere, mult mai mulți decît rîndu dintîi. S-au pornit iarăși să triacă granița în România, dară de data asta nu li-a mîrs. Au fost trădați. S-a găsit cineva și i-a vîndut. Numai ci au eșit din sat și a fost miliția anunțată. Au sunat îndată la graniță și acolo îi aștepta de acuma. Totuși au dat năvală și a trecut o mică parte, dar cei mai mulți au fost cosiți cu mitraliera și au rămas morți și răniți. O parte au fost prinși și luați la închisoare. Dintr-asta au început năcazurile. După un timp scurt, a venit miliția în sat și au început să facă cercetări, dară satul era mai mult de jumătate gol. Cum au început cercetările de prin februarie, au ținut pînă prin aprilie. Chema la primărie familia din care a fugit cineva la graniță. Părinții la care s-au dus copiii, nevestele la care s-au dus bărbații. Sta lumia foarte cu grije și cu frică de nenorocirile ce s-au petrecut la graniță. Fruntia tineretului a eșit din sat și au rămas aproape toți cosiți la graniță. Nu mai pot să pun cu cuvinte aici cum era lumia de amărîtă și tristă. În fine, nu era ce face nimic. Își vedea fiecare cum putia de triabă, care pe lîngă casă, care oliacă mai cu putere îi mîna în alte părți la lucru, care la pădure aici aproape, care mai departe la munți, tot la tăiet pădure, care cu sloboda, numai cu toporu. Alții, cu caii cu caruța, nu veniau cu săptămînile acasă. Dar lumia era foarte supusă, unde îl mîna acolo mergia, nu sta nime împotriva.

Așa s-a petrecut pînă prin luna lui mai. Cam pe la 20 mai, într-o sîară, ce să vezi, au început să vie mașini în sat. Dar nu așa una sau două, ci una

după alta, poate a ținut mai bine de un cias. Au intrat fără număr de mașini în sat. Dar pe lângă mașini, veniau o mulțime de milițieni, care călări pe cai, care pe jos. S-au oprit toți înaintea primăriei. Acolo era un tapșan, adică un loc destul de mare liber. Lumia săraca nu mai avia inimă în ea. Să trăgiau prin grădini pe ascuns unu la altu tremurînd și să întrebau unu pe altu, oare ce are să fie dintr-asta? Unii că e un fel de trivagă^[10], alții că vreau să rădicesc satu cu totu, alții că vreau să mai ia tineretu care au mai rămas. Căci tot ei au chemat băieții tineri, care mai erau prin sat, să se strîngă siara la Casa națională, așa să zicia atunci, dar acuma să zice la Club. Chiar în timpu acela erau strînși, era plin Clubul de băieți tineri. Era și a nostru băiet, cel mai mare, Mitruță, căci avia acuma 15 ani. Am început și noi să tremurăm, căci de bună siamă, pentru asta a chimat băieții și i-a strîns la Club, să fie de-a gata să-i ia. Să svîrgolia și bărbatul meu ca de moarte, dar în timp cînd noi ni vorbiam aceste vorbe, sosește și băietul acasă, căci ei nu au fost chemați pentru astă triabă, dar așa ca să mai ție lecții cu tineretul. Ei cum au simțit atîta zarvă pe afară, nu au mai așteptat să termine lecțiile și s-au împrăștiat care și în drumu lui, cum au dovedit, care pe uși care pe ferești. Au dispărut toți din Club. Nu a fost pentru dînșii astă prigătială și nu li-a zis nime nimic că s-au împrăștiat. Au zăbovit vreo două ciasuri, sau poate mai bine, mașinile și miliția înarmată înaintia primăriei. Mai aviau ceva de făcut cu documentele lor.

În timpul ista cineva ni-a șoptit că le trebuie încă doi oameni să iscălească și apoi încep să rădicesc lumia care are pe cineva fugit la graniță. Lumia, care mai din centru, nu mai dormia nime. Care a văzut ce a intrat în sat, sta toți cu lumina stînsă, să trăgiau prin grădini, migieșii unu la altu, că pe drum li era frică, nu mai eșia nime. Și tremurînd, parcă ar fi fost mijlocu iernii, să întrebau unii pe alții, care ce are să fie asta. Unii că au să rădicesc satu cu totu, alții că s-a început războiu și au să ia bărbații la armată. Bărbatul meu își frîngia mîinile și nu mai putia să vorbiască nimic. Cînd intră în casă, să uita la copii, eșia iarăși afară să mai vadă ce face lumia. Așa s-a frămîntat ca de moarte pînă ni-a șoptit că pe aceia au să-i rădicesc, care au pe cineva din familie fugit la graniță. Puțin ni-am mai liniștit și am zis unu cătră altu, poate că ni-a trece pe noi acest pahar, căci din casă de la noi nu a fugit nime la graniță. Totuși nu am mai pus capu pe pernă pînă s-a făcut ziua albă. Șediam așa tremurînd. Eșiam puțin afară, iarăși în casă, nu ne putiam găsi locu să ne liniștim.

Peste scurt timp au început să se miște mașinile și călăreții milițieni care stau înaintea primăriei. Ei aviau listele gata făcute pentru lumia care aviau de ridicat. Au mai luat din primărie cîte un om ca să-i conducă, căci satul e destul de mare și sînt uliți încălcite. Peste scurt timp, ce s-a început în sat, nici nu mai pot să povestesc. Au trecut vro 26 de ani de atunci și acuma sînt cu condeiu în mînă să pun aceste cuvinte pe hîrtie. Mi să urcă pîru în sus și îmi mărg furnici prin tot trupu cînd îmi amintesc de

momentele acelia. Au fost o mulțime de mașini. Au tras mașina la poarta omului, au intrat o ciată de milițieni în ogradă, au înconjurat casa. Bătia în ușe, spunea să deschidă ușa. De bună siamă că lumia mai din fundu satului dormia, nu știa nimic despre ce să petrecia în sat. Omul din somn, fără să știe ce-i, deschidia ușa. O parte din milițieni intrau în casă și alții stau împrejurul casei, pe afară, să nu între mai mult nime în casă, nici să nu iasă nime. Scula din somn copiii, femeia, cine se afla în casă, le spunea să se îmbrace, să miargă cu ei. Asta cred că își poate închipui orișicine cum au fost de plăcute momentele acelia, în timpul nopții să te scoale din somn, să te trezești cu așa ceva în casă. După ce-i scula din somn, mai semna ceva pe hîrțile lor. Îi cetia, dacă sînt toți cîți îi avia scris, dacă lipsia vro unu întreba unde se află, poate că era undeva luat la lucru sau un copil era la o bunică sau la un alt niam undeva. În acel moment mergia și-i ducia și pe urmă îi încărca în mașini.

Cînd a început să scoată lumia din casă, să o încarce pe mașini, s-a început un zgomot prin sat, de îți păria că e sfîrșitul lumii. Glasuri de femei bocind, cum bocesc în urma mortului, copii răcnind, felurite glasuri, care la piept micuți, care mai mărișori. Vitele prin grajduri răgiau, parcă presimțiau că rămîn fără stăpîn, cîinii în legătore urlau. O mare groază și frică a fost noaptea aceia. Cînd a început să se tragă zori de zi, au început și mașinile încărcate cu femei, copii și mai cîteva bulendre, ceva de îmbrăcat, de așternut cu ei, toate s-au îndreptat spre gara Sadagura, au trecut toate prin fața casei noastre, adică pe drumul central. Care mai avia putere bocea, care plîngia, care numai făcia din cap semn de rămas bun. Aieștia care să uitau, toți numai să ștergiau de lacrimi. Era destul de dureros. Ziua aceia a fost așa de tristă, ca după o înmormîntare. La casăle care au rămas goale, au pus cîte un păzitor, ca să nu se împrăstie, că au rămas vite, porci, oi, gobăi felurite, gîște, rațe, curcani. Afară de aiestea, rîndu gospodăriei, căruță, plug, grapă, siccicarne^[11], morișcă, în fine cît a muncit fiecare să lase în cîteva minute.

Pe urmă ce să vezi. A trecut o zi, a trecut două, eu eram așa de tristă și așa mă duria inima de cele văzute, de nu mai știam ce-i cu mine. Cu toate că nu aviam pe nime așa aproape din familie luat, totuși de cîte ori mă puniam la mîncare, mă gîndiam la copilașii ceia, care i-am auzit răcnind în noaptea aceia. Care unde să pun ei la masă, ce fac mamile lor, au cu ce îi hrăni? Așterniam sara patul, la fel gîndul îmi era la ei. Oare unde dorm ei, pe ce se culcă ei? A venit sîmbăta, îi pun pe ai mei și-i scald, îi spăl frumos, dar fără să vreau din ochi îmi curgeau lacrimi și gîndul tot mi-i la copilașii care i-am văzut pe mașină plîngînd. Mă gîndiam, astăzi e sîmbătă, oare mamele celia unde or fi cu copilașii lor, oare astăzi că e sîmbătă îi spală pe ei, îi piaptănă? Așa mă duria inima, parcă aviam o presimțire, dară nu știam ce mă așteaptă.

Peste vro două zile, au început să vie femei și bărbați cu caruța, de prin Jucica, Cemauca. Pe acolo erau de pe acum înființate deja colhoazele. Au venit pe la casăle care au rămas pustii și au început a căra cele rămasă în

gospodărie. Când te uital, te duria inima. Vedeai niște hoată dă femei sau fete, Dumnezeu le știe, scotociau din casă în casă și scotiau laicere, țoluri, straiie și încarcau în căruță. Trîntiau cu ușile, când în casă, când afară și îmbiau mîndre. Așa au carat vro două săptămîni de prin case straiie, pîne de prin poduri, oale, blide. Au cărat totul. De pe afară căruță, plug, grape, poloboc, covată, în fine, lăsa numai păreți goi. Pe urmă au început cu dobitoacele cele vii. Întîi cu păsările. Încarcau cletci^[12] cu găini, gîște, rețe, căci la fiecare casă era cîte ceva. Apoi au început cu porcii. Treceau transporturi de căruță încărcate cu porci mari, grași. În altă căruță scroafe cu purcei mici, în alta niște godaci. Așa că au avut tare mult ce căra. La urmă au scos vitele de prin grajduri. Li-au strîns la grămadă și apoi li-au ales pe sorturi. Vacile cele cu lapte la o parte, bouți, junci, sterpăciuni la altă parte, vițaii cei mai mici, încă la altă parte. Niște vite mîndre ca niște flori. Când li-a pornit să le mîie, parcă-ți era mai mare jelia. Unile răgiau, altele boroncăliau, nu să dau dusă, parcă știau că le iau ca pradă. În vro două săptămîni a curățit totul. S-a terminat cu asta.

La două săptămîni a fost Duminica mare. În satul nostru să face hram la Duminica mare, dar în anul cela nu o mai fost nici un fel de hram. Lumia mîhnită, tristă, parcă nici nu avia poftă de vorbit. A trecut și Duminica mare, iată joi, după Duminica mare, siara după ce s-a întunecat, a început iarăși să vie în sat miliție, căruță și mașini. Acuma am văzut că iarăși au venit să mai rădice lume, căci au mai rămas o parte dintre cei ce aviau fugiți la graniță. Ne-am împlut iarăși de groază și de frică, dar parcă ne mai ținiam firea. Ne îmbărbătam singuri, că noi nu avem pe nime fugit la graniță și la noi nu au ce căuta. Dar tot nu ne mai puteam culca.

Șediam cu lumina stinsă. Copiii au adormit, dar noi amîndoi și mama șediam și vorbiam prin întuneric. Când deodată a început cînele să latre. Ne uităm pe feriastră, de la poartă, a intrat o ciată niagră în ogradă. Când i-am văzut, parcă ni-a luat toată puteria și am zis unu către altu: de acuma e gata cu noi. Peste cîteva secunde au înconjurat casa, cum le era obiceiul lor, și alții o bătut în ușe să le deschidem. Bărbatu a aprins întîi lampa și pe urmă a deschis ușa. Când a deschis ușa, au intrat vro patru bărbați străini îmbrăcați în negru și cu dînșii un om de sat. Cum au intrat în casă, s-au făcut că vrau să caute dacă nu avem armă. Au sculat copiii, au rădicat pemile, au scuturat aștemutu și pe urmă ni-a pus pe toți și ni-a spus să stăm nemișcați. Ei s-au pus la masă, au scos niște hîrtii, au mai scris nu știu ce într-însele, pe urmă ni-a cetit pe toți.

Mama, copiii, noi, dacă sîntem toți care ne avia scris. După ce ni-a cetit, ni-a spus: de acuma îmbrăcați-vă, în 15 minute să fiți gata și plecați cu noi. Bagaj nu aveți voie nimic de luat.

Eu am prins a tremura. Așa tremuram de-mi clănțăneau dinții în gură, parcă ar fi fost ger de 40 de grade.

Am început să îmbrac copiii. Scăpam tot din mână. Mă gândiam, copiii îi îmbrac, dar ce am să fac cu mama, cum am să o iau, că ea nu poate să facă un pas. Am să o duc pe brață, să o pun pe căruță. Dar mai departe? Ea nu o să poată suporta greutatea și are să moară pe drum și ce am să fac eu mai departe. Aiestea toate mi le-am înșirat repede în gând. Așa tremurînd am îmbrăcat copiii, m-am îmbrăcat și eu, pe urmă am început să o îmbrac și pe mama. Bărbații ceia să uitau toți după mine ce fac. Cînd au văzut că am început să o îmbrac și pe mama, atunci ei mă întriabă de ce o îmbrac eu și nu să îmbracă ea singură. Eu li-am spus că ea e bolnavă și nu poate să se îmbrace. Ei au început mai cu răul la mine, ce bolnavă, că ea la trup, la față nu arată slabă. Eu am început mai tare să plîng și le spun, iacă, așa-i bolnavă, nu poate singură să se stăpînească. A mai spus și omul acela de sat, care era cu dîșii, că ea acum are 20 de ani de cînd e bolnavă și stă în pat. Ei acum au stat, au vorbit ceva între ei, au scos din nou hîrțiile lor și au întrebat numele și prenumele mamei. Eu i-am spus, ei au luat hîrtia pe care era mama scrisă, a pus-o la o parte și pe urmă îmi spune mie: lasă, nu o mai îmbrăca, ea rămîne. Îmbrăcați-vă voi și plecăm. Atunci am slăbit cu totul și nu am mai știut ce-i cu mine. Adinioară mă zbuciumam ce am să fac cu ea la drum, că i-a fi sărmana ei tare greu, dar acum mi-i și mai greu în suflet și inimă cum să o las eu pe mama mea scumpă, bolnavă, fără nime lîngă dînsa. Ea nu să poate sărmana stăpîni singură, nu poate să facă un pas să-și ia o lingură de apă singură. Dar dușmanii nu m-au lăsat mult să mă gîndesc. M-a prins unu de spate și m-a repezit spre ușe să ies mai repede. Eu m-am întors peste el, am cuprins-o pe mama strîns și am sărutat-o cu lacrimi. Și iarăși m-a luat unu și m-a împins spre ușă și m-a scos pînă în tindă. Am eșit afară, am pus piciorul pe ganuc și m-am mai uitat o dată pe feriastră, căci ardia lampa în casă, să o mai văd pe scumpa mea mamă. Am zărit-o oliacă, cum plîngia sărmana, rămasă sîngurică, bolnavă, fără nime lîngă dînsa. Dar de data asta m-a zmucit și mai aspru de pe ganuc și mi-a arătat să plec pe drum. Cred că cine are suflet de creștin și simț de copil pentru mamă mă va înțelege. Căci mama noastră ne-a crescut pe noi, șapte copii. Toți au fost învățați și erau care și la serviciul lui, dar mama și-a petrecut zilele cu mine. De bună siamă că aviau și frații foarte multă grijă de ea, veniau foarte adesia la ea și-i aduciau ce-i trebuia. A fost o mamă foarte scumpă pentru noi. Dar în anu 1940, cînd au năvălit moscalii și au ocupat Bucovina, ea a rămas sărmana numai cu mine. Plîngiam amîndouă, ne simțiam tare străine, căci frații care veniau atît de des, acum nu mai putiau să vie, să-i vadă, să vorbiască cu ei, să i se mai schimbe gîndurile. Ne gîndiam atunci că am rămas tare străine. Nu știam ce ne așteaptă înainte. Dar cînd a venit momentul cela și m-a smuls și pe mine de lîngă ea, durerea mea și scîrba mea, ce au fost în clipele acelia, numai unul Dumnezeu le știe și el poate să mă criadă. Să las pe o mamă bolnavă în pat, care nu să putia stăpîni singură, fără nime lîngă dînsa și să fii răpită, ca de niște fiară crunte, fără suflet și

fără nici un pic de milă. Mă gândiam chiar atunci că mult mai bine ar fi să-mi deie un plumb, să nu văd, să nu știu că a rămas scumpa mea mamă, amărîtă, necăjită, străină, între patru pereți, fără nime lîngă dînsa. Mă gândiam că poate să și moară de atîta suferință și cine o să aibă grijă de ea. Dar nu i-am mai putut folosi cu nimic. Am fost sălită să o las și să plec.

În timpul cît eu m-am despărțit cu mama, bărbatul a vrut să ia ceva bagaj de îmbrăcat, de așternut. A intrat cu băietul cel mare în altă cameră, dar miliția i-a luat din urmă ca și pe mine. Din triacăt, bărbatul a pus mîna pe vro două perni, cum sta pe pat în casa cei mare, și băiatul, tot cum sta pe pat niște cheptărașe a lor și vro două sumane, cum să făcia pe atunci, din lîna de oaie țăsută.

Au eșit cu aiestia afară, unde ne aștepta o căruță și am plecat spre primărie. Acolo era mai multă lume așa ca noi adunată. Ni-a încărcat de pe căruță pe mașini și ni-a pornit spre Sadagura. Am trecut iarăși prin fața casei noastre. M-am uitat adînc, poate să o mai zăresc pe scumpa mea mamă. Dar nu am mai putut să o văd. Atît am văzut, că ușa era deschisă și cineva îmbla prin casă.

Am ajuns la gară, la Sadagura. Acolo ni-a dat jos. Sta un șir mare cu vagoane, de cele de cărat vite, pline cu lume. A deschis un vagon de acelia, în care era destulă lume, și m-a ticsit și pe mine acolo cu copiii. În urma mea a trîntit ușa și a închiso. Eu am început să strig, să răcnesc, să nu închidă, că încă trebuie să vie și bărbatul meu. Nu a mai băgat în siamă nime ceia ce eu am răcnit. A închis ușa și gata. Pe urmă, mi-au spus femeile care mai erau în vagon: nu răcni, nu plînge degiaba, că și noi am avut bărbați și tot nu li-a dat voie să vie aici cu noi. M-am liniștit, că nu mai aviam putere atît de plîns. M-am uitat roată prin vagon să văd ce fel de lume este. În vagon mai erau două familii din Mahala, din satu nostru, erau din Horecia, din Toporăuți și două familii de jidani din Sadagura. Eram vro treizeci și cinci de suflete, femei, copii, bărbați. Erau vro doi din Toporăuți și cei doi jidani din Sadagura, care i-au lăsat împreună cu familia. Pe ceilalți bărbați i-a luat ca și pe al meu. Ni-a trîntit ca pe vite în vagon. Nu era laiță, scaun, deloc. Ședia toată lumea jos la pămînt. Eu am căutat încetișor și m-am sunit și m-am așezat cu copiii în dreptul ferestuicii, căci era vagonul cu două ferestuici mici, așa cum sînt vagoanele pentru vite. Ni-a ținut o zi în gară la Sadagura. S-a strîns sute de lume împrejurul vagoanelor, familiile celor din vagoane. Răcniau și eștia din vagoane și ceia de jos. Să mai apropia, care și cum putia, pe lîngă vagoane, pe la ferestuici și le da cîte ceva de mîncare. Sta și miliție împrejurul vagoanelor, dar nu mai putia să depărteze lumia. Văzînd că nu mai pot depărta lumia și că așa de tare plîngiau și cei de jos și cei din vagoane, au mînat vagoanele vro cîțva kilometri mai înainte, la Lujeni. Ni-a ținut acolo peste noapte. Lumia aceia a rămas toată în gară, nu a știut că are să ne mai opriască la Lujeni. A doua zi a început să se strîngă și acolo lume, dar acolo nu ni-a ținut mult, pînă

sîmbătă după amiazăzi. Adică pe data de 13 iunie 1941 ni-a scos din casă, era joi siară și ni-a ținut pînă sîmbătă după masă pe data de 15 iunie. Apoi a îndreptat vagoanele înspre Noasuliță. Cînd au pornit vagoanele spre Noasuliță, am văzut că au să triacă prin gara noastră, Mahala. Am căutat să scriu cîteva covinte, cînd oi trece prin gară să las semn. Nu avem hîrtie, nu avem condei. Aviam o batistă alba de nas. Am rugat pe un jidan și mi-a dat un creion chimic. L-am udat cu stupit și am scris cîteva cuvinte, căci pria mult nici n-a fost timp căci trenul face numai cîteva minute de la Sadagura pînă la Mahala. Cînd am ajuns în gara Mahala, am aruncat pe ferestuiică batista și batista a fost găsită și păstrată pînă au venit frații mei.

Trenul nu s-a mai oprit. Mergia cu viteză foarte mare. Am trecut de Boian, Noasuliță, Mamaliga-Ocnița și așa a mîrs, fără să se opriască, pînă a trecut apa Nistrului. Degrabă după ce a trecut Nistru s-a oprit într-o gară, și astăzi țin minte să chema Smerinca. Acolo au deschis ușa la vagon și ni-au spus că îndată ne aduce ceai. Peste scurt timp apare un milițian și îl ia pe un om, care era cu noi în vagon, să miargă cu el să-i ajute a aduce ceaiul. Lumia, săraca, mai ales copiii, așteptau să-și ude gura cu oliacă de ceai... Îndată a sosit omul acela îndărăt, cu o vadră, de cele de ținc, ce să cară apă, plină cu ceai și cîteva pîni negri. S-a urcat barbatul în vagon și a început să împărțiască pînia. A ajuns cîte o hrîncă^[13] de pîne la fiecare. Pe urmă, a început să deie ceaiu dar ceaiu ce era, apă abia călduță, cum e vara de la soare. De zahar nici vorbă să fi fost macar aproape de apa ceia. Asta ni-a fost prima hrană. După ce ni-a dat asta, a închis iarăși vagonu, fără nici o grije, căci de acuma am primit masa. S-a pornit trenul mai departe. A doua zi s-a oprit iarăși într-o gară. S-a deschis ușa vagonului și iarăși îl ia pe un bărbat să ajute a aduce caș. Lumia, acu parcă mai curioasă, așteaptă să mînînce caș. Să gîndia la caș de oaie, căci aceuia la noi îi spunea caș. Cînd colo vine bărbatul acela cu o vadră de caș. Erau niște crupe de orz ferte, fără zahar, fără sare. Cînd puniai lingura în ele, să întindeau ca mucii. Ni-a dat masa și iarăși a închis vagonul și trenul a pornit. A treia zi, pe același timp, s-a deschis vagonu iarăși. L-a luat pe un barbat să aducă masa și a adus barbatu cîteva pîni negri și o vadră de chisel. Niște apă roșie, închegată, nici dulce nici sărată, dar să întindea așa de urît de îți era griată să te uiți, nu să o pui în gură. Așa ne da masa, o dată în 24 de ciasuri. Altă dată era niște ciorbă în care alerga cîte o bucată de frunză de curechi prin apă.

Și așa am stat vro douăzeci de zile în văgoane. La început s-a mai ținut lumia, dar mai pe urmă vedeai cînd să opria trenul, îl scoția cîte pe unul leșinat și îl ținea să ia oliacă de aier. Pe altu îl scotia mort și rămînia pe pironu gării. Ce facia pe urmă cu el, noi nu știm. La altă gară vedeai că îl scotia pe unu eșit din minte. Răcnea, cînta, săria, așa ca omul stricat de cap. Se lua mult pe gînduri și îndată își tulbura capul.

Șediam și eu tristă, mă uitam la copii și mă gîndiam numai la Dumnezeu. Și mă rugam să-mi dăruiască putere să pot rezista la toate cîte

vin înainte. Ni-a dus cu trenu pînă în orașul Omsc. Era un aier greu în vagon, de nu avei cu ce respira. Vă puteți închipui, treizeci și cinci de suflete, atîta zile să nu iasă afară, cum putia să fie aierul acela. Eu cu atîta mă salvam, că m-am așezat lîngă ferestruică și scotiam capu eu, pe urmă puniam copiii pe rînd și luam cîte puțin aier. Șediam și așteptam așa ca vitele la abator. Ne mai întrebam ce o să facă cu noi. Unu spunea într-un fel, altu în alt fel. Eu șediam numai și mă uitam. Numai de una îmi era tare frică. Se zicia că, cum ne-om da jos de pe vagoane, o să despartă copiii de noi, așa cum au despărțit bărbații. Asta era pentru mine o mare durere. Mai ușor m-aș fi învoit la moarte, decît să-mi ia copiii de lîngă mine. Dar a trecut paharul acesta.

Au scos vagoanele din orașul Omsc, ni-a dus vro sută de kilometri afară de oraș și ne-a descărcat într-un lagar. Am stat acolo vro două zile. Pe urmă a început să ne împărțiască pe la raioane, la colhoză, la lucru. Au venit mașini, camioane de cele mari, ne citiau de pe listă și ne încărcau. Ce ne mai spunea, noi nu înțelegiam căci nu cunoștiam limba rusă deloc. Ni-a încărcat cîteva familii, cît a încăput pe un camion, și a pornit, dar unde, noi nu știam. Am mărș cu mașina ciasuri întregi. Nu am întîlnit nici sat nici oraș. Drumuri rele cu hopuri, pădure, cirete¹⁴¹, pustiitate. Și deodată face mașina o încarnitură spre o gîrlă, unde era o pădure mai diasă și întunecoasă. Cînd a întors mașina spre gîrla ceia așa pustie, noi cîți eram în mașină, copii, femei, am început să răcnim cît ne ținea gura. Noi crediam că ne duce în păduria ceia, în gîrla ceia, să ne verse într-o prăpastie, să nu mai știe nime de noi. Îndată s-a oprit mașina, a eșit șioferul și ne întriabă ce-i cu noi. Dar noi răcniam întruna. Șioferul ne spunea ceva, dar noi nu înțelegiam ce ne spune. Pe urmă am văzut că o tras mașina la o margine și a început șioferul să-și ia niște lemne în mașină. Erau special pregătite pentru mașină, tăiate mărunt, așa, ca de douăzeci de centimetri. Nu știu ce feli de mașini erau acelia că le mîna cu lemne, nu cu binzină. Și-a luat lemne cît i-a trebuit și-a eșit iarăși la drum. Ne-a mai dus cîteva ciasuri și-am ajuns într-un satșor. Ni-a dat jos într-o școală. Au fost mai multe mașini, toate cu lume așa ca noi. S-a umplut școala ceia. Mai era un club, s-a împlut cu lume și acela. Stam și ne uitam unii la alții, să ne facem cunoștință, că erau toți de prin satele vecine, Ostrița, Horecia, Jucica, Toporăuți, Boian. Mai erau și de prin Basarabia.

A doua zi, a început să ne împărțiască la lucru. Ni-au scris pe o listă, flecare familie cîți sînt în familie lucrători și cîți jivenț, adică batrîni și copii care nu putiau lucra. Au făcut o listă și au dat-o la magazin, ca să ne putem cumpăra pîne. Aviam dreptul de cumpărat, pentru un lucrator șiapte sute de grame de pîne, iar pentru un jivenț, un bătrîn sau copil, 300 de grame de pîne. Dar la pîne, nimic altceva decît apă. Dacă era o mamă care avia doi copii, sau poate și trei copii, care nu putia încă să lucreze, cum împărția ea trei sute de grame la un copil pe toată ziua, căci copilul de cîte ori pe zi cere

mîncare? Cu durerea asta am fost și eu, căci la început am intrat la lucru eu și băietul cel mare, dar ceilalți doi băieți încă nu aveau putere de lucru.

Era prin luna iulie. Ni-au scos la lucru. Eram în Siberia, în «oblast»^[15]. Omsk, Saldaschi raion, un satșor de vro 20 de casă, care să chema Cușinofsca. Era pămînt roditor, creștia grău, cartofi și mai mult fînațuri, iarbă. Pustiitate cît vedeai cu ochii. Ne părea tare pustiu și urît, după locurile care le-am lăsat, dar nu știam încă ce ne așteaptă înainte. Ni-a împărțit la lucru, la legat grău, căci se cosia cu caii. Noi îmblam în urmă, legam snopii și puniam clăi. Bărbații, băitanii i-au dat la cosît iarbă. Copiii, care mai tineri, la prășit barabule. Iarba, o parte o lăsa să se usuce și făceau fîn, dar o parte o cărau verde, o puniau în gropi mari și adînci. O făceau siloz, hrană pentru vite.

Tot noi pregătiam gropile pentru siloz. Erau mai adînci de doi metri și era destul de greu să arunci pe mal. Dar nu te credia nime că ești flămînd și n-ai putere și nici nu înțălegiam limba lor. Vedeai că te înjură, te ocărește, dar tăciam tehu, că nu putiam spune nimic.

Înapoi erau bărbații care știau limba rusiască și le zice la băieți, era și al meu și mai alții, tot așa tineri, le zice, cînd a mai veni așa, să vă înjure că lucrați puțin, voi să le spuneți că sînteți flămînzi și nu aveți putere. Ei zic, cum să spunem, dacă nu știm rusește? El îi învață, să ziceți așa: «mî golodnî ni mojim». Ei, bucuroși că de acuma știu cuvinte rusăști și au să răspundă cînd i-a ocări. Nu peste mult timp a venit din nou să vadă dacă e groapa gata curățită. Groapa nu era gata și iarăși a început să-i ocărască. Ei de acuma hai să spuniă ceia ce i-a învățat. Și spun: «mî holodnî, ni mojim». Nu a eșit acel cuvînt că îi flămînd, căci cuvîntul «golodno» înseamnă că e flămînd, dar «holodnî», că e frig. Și ei li-au spus să îmbrace șuba, adică cojocu, și să lucreze mai repede.

Ni-a fost tare greu pînă am înțăles limba rusiască. Am fost mult înjurați, luați în batjocură. Tăciam, că nu știam să răspundem nimic. Ne ducia și ne arăta lucru, așa ca la surdo-muți, căci noi la început nu cunoștiam nici un cuvînt rusăsc. Dar de nivoie degrabă ne-am învățat.

Odată m-a luat pe mine și încă o femeie, tot din sat de la noi, ni-a pus pe teleașcă cu două roate, la care era înhămat un cal, și ni-a dus departe pe cîmp. S-a oprit și ni-a arătat o bucată de fînăț, destul de mare, cu brezde cosîte, care erau de-acuma uscate și trebuiau strînse. Ni-a lasat două greble rele și o furcă cu două coarne și ni-a arătat să strîngcm brezdele celia, să facem căpițe. El s-a întors și s-a dus. Noi am început amîndouă să adunăm brezdele celia valuri, așa cum să strîngia și pe la noi. Am strîns o bucată bună, dar de la un timp am slăbit, am obosit căci eram și flămînde. Ni-am pus amîndouă jos pe valurile celia de fîn și vorbiam dc năcazurile noastre, căci avia și ea doi copii și nu erau încă de lucru și eu tot la fel. Vorbind așa amîndouă, soarele era de acuma sus, a început să ne încălziască și am adormit amîndouă pe valurile de fîn. Deodată tresărim la un strigăt deasupra

noastră. Era acela care ni-a adus cu teleașca. Acuma nu era cu teleașca, ci călare pe cal și strigă pe noi, ne înjură, ne ocărește. Nu înțălegiam cuvintele dar vediam că așa-i de mînios. De tare ce striga, tocmai stupit din gură îi săria. Atît înțălegiam acuma că sîntem «loderi», adică sîntem laidaci¹⁶¹, nu vrem a lucra și «veceru hleb ne dam», adică diseară nu ni-o da pînia. Atît de acuma înțălegiam noi. Nu am răspuns nici un cuvînt. El a întors calul și s-a dus în altă parte. Noi ni-am ridicat și am început mai departe să strîngem. Am gătit de făcut valuri și am început să punem căpițe. Am pus căpițe mari frumoasă, rătunde așa cum să punia la noi, căci lucrul acesta ni era cunoscut. Am gătit de pus căpițele, am greblat curat printre ele, li-am pus toate să fie în rînd. Stau frumos cînd te uita de departe, dar ei nu știau să lucreze așa. Unde era strîns finul de oameni de-a lor, ședia o gramuiază zvîrlită aici, două brață de fin dincolo, două brață fără nici o formă de căpiță, sau să fie greblat curat printre ele. Numai ce am gătit noi de strîns, vedem că apare iarăși acela călare. El era brigadir pe cîmp și cînd a văzut că e gata strîns și căpițele stau așa frumos și-i greblat, curat, a venit la noi și a început să ne laude. Atîta înțălegiam că zicia: «harașio crasiva molodeți», adică am lucrat tare bine și frumos. Pe urmă ne întriabă «dați o vas est». Am înțăles că ni-a întrebat dacă avem copii și am spus că da. El ni-a arătat, acolo aproape, un lan cu mazăre. Să mergem să ne strîngem la copii. Asta a fost pentru noi mai bine decît lauda. Am strîns cîte o trăistuță de păstăi de mazăre, am venit acasă și li-am fiert și am mîncat cu copiii. Mi-a părut că e o zi de sărbătoare, că am avut oliacă ce să le dau la copii să mănînce. De altfel, nu era voie. Era pe cîmp și mazăre și cartofi, dar dacă te-ar fi prins că ai scos un cuib de cartofi, sau ai luat mazăre, sau un pumn de grâu, te lua la închisoare.

Era tare strict și eram tare apăsăți și socotiți de oameni răi, mai ales dacă s-a început războiul în urma noastră. Pe noi ni-a rădicat în data de 13 iunie 1941 și, la cîteva săptămîni, a început războiu. I-a scos pe moscali de prin Bucovina și Basarabia și i-a mînat pînă sub Stalingrad. În timpul ista, ne-ar fi înghițit, mai ales dacă știau că noi sîntem români. Dacă ceva întîrziem la lucru, sau la început, am cercat să nu eșim Duminica la lucru, cînd a venit și ni-a luat la rost, a început să strige pe noi, că de ce nu eșim la lucru, îl așteptăm pe Ghitler să vie. Mai mult nu am căutat că e Duminică sau sărbătoare, am eșit la lucru regulat. Am lucrat bine, ori și la ce lucru ni-a pus l-am scos la capăt, mai bine de cum îl făciau ei. Și așa, prin lucru, văzînd că ori și la ce lucru ne punia îl făciam, a început să se uite din altă parte la noi, că nu sîntem așa răi oameni cum ni-au socotit ei la început. Au căutat și au început să se poarte oliacă altfel cu noi. Erau cîțiva oameni de-ai noștri, mai în vîrstă, care știau puțin limba rusă. Mai stau cu ei de vorbă, întrebau de unde sîntem, cum am trăit, de ce ni-a luat și multe altele. Dacă li-am povestit cum a fost viața pe la noi, cum am trăit și cum ni-au luat,

atunci ei au început să se uite mai cu milă la noi și au zis, da, poate că nu sînteți atît de vinovați, dar ați picat sub marca asta gria și trebuie să suferiți.

Încet de acuma ne-am început a cunoaște cu lumia, a deprinde cu lucru. Băietul cel de-al doilea era încă mic, dar a eșit și el la lucru, ca să capete bucățica de pîne. Căci cu trei sute de grame de pîne era pria greu, cu toate că poate eu mîncam trei sute de grame și bucățica mea li-o împărțiam lor, dar tot era destul de greu, slăbiai, de abia îți duciai picioarele.

Satișorul în care ni-a dus pe noi era micuț și nu putiai găsi nimic să mai adaugi lîngă fărîmătura ceia de pîne. Vro cinci kilometri de la satișoru unde trăiam era un alt satișor. Acolo era colhoz. Ținia lumia vaci, porci, gobăi, aviau și pînia lor, nu căpătau cu suta de grame. Acolo putiai ceva să mai găsești de-ale gurii: cîte oliacă de cartofi, vro chilă de făină, oliacă de lapte. Dar cum putiai găsi, dacă le dai ceva în schimb, o basma, un ștergar, o cămașe sau orișice ar fi fost din partea îmbrăcăminte, căci era mare criză. Dar și la noi nu pria erau lucruri de acestia. Cînd vedeai însă copilul că se uită în fața ta galben și palid la față și-i picură lacrimi din ochi și spune: mamă, tare mi-i foame, vă puteți închipui oare cum era inima mamei aceleia. Îți venia în gînd să dai și ultima zdrianță, numai să-i alini foamia copilului. Așia făciam cum putiam și mai fugiam la colhozu cela, să găsim ceva de-ale gurii. Era greu de mîrs, că din lucru nu ne lăsa. Noi ce făciam. Eșiam la lucru, lucram undeva pe cîmp pînă către siară și cu vreun cias sau mai bine, înainte de a termina lucru, ne sfătuiam doauă, trei femei și fugiam la satișorul cela să căutăm ceva de-a mîncării. Nu era așa departe, numai una era rău, că drumul ce ducia spre satișorul cela mergia ca un kilometru prin pădure.

Și dacă mergiam către siară, pînă mai împlam și găsim ceva, se făcia siara de multe ori și se întuneca. La întors ne temiam tare prin pădure, căci erau dihanii de lupi și pînă eșiam din pădure nu aviam inimă în noi. Pe urmă, ni-am sfătuit noi cîteva femei, hai să facem așa: noi lăsăm lucru oliacă mai degrabă și căutăm ce-om putia găsi, dar aieștialaltii, după ce or găti lucru, să ne iasă înainte, ca să ne triacă păduria. În altă siară, am lăsat iarăși lucru, eu și două femei. Acelia aviau bărbați și li-a eșit înainte, dar mie mi-a eșit băietu cel mai mare, împreună cu doi barbați. Am mers noi, așa cum am zis, a doilia zi am fugit din lucru, fără să spunem brigadierului, poate cu vro două ciasuri înainte de a găti lucru. Am ajuns la satișoru cela și am îmbiat de la o casă la alta, că nu putiai găsi nimic. Nu era așa plăcut. Copiii mai zvîrleau cu bulgări, cu petre, în urma noastră, își băteau joc de noi. Dar știind că am lăsat copiii lihnii de foame, înduram toate numai să putem găsi ceva de cumpărat, să alinăm foamia copiilor. În sfîrșit, am găsit oliacă de cartofi, mai niște cripe, că nu mai alegeai. Ce puteai găsi, totul era bun. Pînă am găsit, timpul a trecut.

La întors, începia de acuma să amurgiască. Cînd am ajuns în marginea pădurii, ne așteptau băietul meu și cei doi barbați, dar cum am intrat în

pădure a început să se întunece bine. Ne-am bucurat că ni-au eșit înaine și aviam cu cine merge prin pădure. Când pe la o bucată de drum, am auzit undeva, mai departe în pădure urlînd. Ni-au trecut pe toți fiorii, dar nu am zis nici unu nimic. Am mai mers puțin și cînd colo auzim așa aproape de drum ceva mormăind, horcăind, parcă ar fi tras ceva unu la altu și nu putiau împărți. Printre tufe am văzut parcă ceva făclii. Ne-am strîns cît am putut de aproape unu de altu și nu mai putiam vorbi nimic unu cu altu. Bătia inima în noi ca în puiul cel de vrabie. Pașiam cît putiam și tot așteptam, cînd ne va eși înainte. Și tot am pășit, pînă ni-am depărtat și a dat Dumnezeu că am scăpat. Nu au sărit înaintea noastră, să vede că aviau ceva de mîncare acolo, dară frica ce a intrat în noi numai Dumnezeu o știe. Am ajuns acasă, am dat jos ce aviam în spate, ne-am dezbrăcat și ne-am culcat. Dar așa parcă ni-a luat gura, nu am vorbit un cuvînt unu la altu, nici cu cei din casă.

Multă frică și multe altele înduram, dar toate le dam la o parte și mă gîndiam numai una: să-mi pot salva viața mea și a copiilor. Pe urmă, mult timp nu am mărs în partia ceia, de frică ce a intrat în noi. A intrat și baietu cel de-al doilea la lucru, primia și el porția de pîne, șiapte sute de grame. A rămas numai cel mic cu trei sute de grame. Pe urmă a mai început a se săpa cartofii. Îmbiau copiii mai mulți la strîns cartofi și îmbiau și a mei. Mai puneau cîte un cartof, două, în sîn și fugiau acasă. Cociau turte pe plită și le mînceau cu mare poftă. S-a mai îmblătit grîul, mazăria și ne lua pe noi la vînturaț cu morișcă de lemn, căci pe atunci nu era încă atîta micanizație ca acum. Învărtiam toată ziua cu mîinile la morișcă, dar eram bucuroși cînd ne da la acel lucru, căci orșicît de tare ne păzia să nu ia nime nimic, tot nu veniai cu mîna goală acasă. Dam drumu în încălțăminte un pumn de grîu, într-o mănuse o mînă de mazăre. Veniam acasă, ne descălțam, scuturam oghелеle, strîngiam grîușoru cela, oliacă îl suflam, îl spălam, îl ferbeam și eram mulțămiți că aviam cu ce împăca foamia.

Acuma, am fost început a ne deprinde cu viața. A venit toamna, ne-am cumpărat oliacă de cartofi pe iarnă, dacă mai lucram și putiam chișca un pumn de grîu, un pumn de mazăre și cu bucățica de pîne care ne-o da împăcăm foamia și mutam zilele de azi pe mîne. Dar puteria scădia. Dacă a căzut omăt și s-a făcut iarna, băieții au căutat niște păr de cal, căci sîrmă nu să găsia pe acolo, și puniau lațuri prin pădure și prindiau niște păsări sălbatice, le zicea acolo «gluhazi», la alții le zicia cucoși sălbatici. Dacă le pica cîte unul, altă dată și doi de aceia, eram fericiți, căci aveam o mîncare mai altfel. Dar de multe ori îmbiau digiaba, nu găsia nimic, căci așa-i vînatu, amagitor. Am împins iarna ceia așa cum am putut. Ni-am mai deprins cu lucru, ni-am deprins cu lumia, au văzut că lumia noastră s-a prins de lucru, nu să mai uitau de acuma așa rău la noi.

Înspre primăvară, ni-a chemat la «cantora»^[17] lor și ni-a spus că iacă vine primăvara și ei au să ne deie cîțiva ari de pămînt să punem cartofi, ca să ne fie mai ușor, că avem copii. Noi am răspuns că nu avem cartofi de

sămînță, dar ei ni-au spus că ne-or da cîte un pud de cartofi, restul să căutăm, să cumpărăm noi. Așa să numără la ei, cu pudu nu cu chila, ceea ce înșămna, un pud 16 kilograme. Ni-am bucurat și cu asta și ne gîndiam că dacă om avia oliacă de cartofi ai noștri, orișicît ni-a fi mai ușor. Lucru la pămînt era aproape ca și pe la noi, de arat, de sămănat, de prășit, de cosît. Erau vite, cai, oi, gîște, găini, în fine, era pămînt roditor și să putia crește de toate.

S-a făcut primăvara, în adevăr ni-au dat cîte o bucățică de pămînt, ni-au dat cai, plug și am arat, am pus cartofi. Acuma ne simțiam și noi că avem ceva a nostru, mai ne încurajau și cei de pe loc, ne spuneau că dacă vom trăi acolo, am putia și noi să ținem o vacă, niște gobăi. În sfîrșit, să putia trăi acolo.

Dar ce să vezi, vine într-o zi miliția, ne cheamă și ne spune să ne pregătim, că ne duce de acolo, dar unde nu ne spune nimic. Noi de acuma am înghețat iarăși, dar ce poți face, ne păria rău că de acum ni-am deprins cu lucru și cu lumia, dar nu te roagă nime, nu-i așa cum vrei.

Mai era cîte unu mai îndrăzneț, își făcia singur curaj: da unde poate încă mai departe să ne ducă, decît în Sibiria. Un bătrîn, de acolo de loc, ni-a spus: are să vă ducă pe drum de țarnă, pe drum rău, peste cîmpuri prin mlășniți, prin apă, pînă o să ajungeți la o șosea bună. Acolo să vedeți dacă în șosea îți pomi la driapta, o să vă ducă la loc bun, dar dacă va duce spre stînga, o să fie prost, vă duceți la locuri grele. Peste cîteva zile vine miliția, ne încarcă pe căruță și pornim. Adevărat, așa cum ni-a spus bătrînul, ni-a pornit pe unde era drum de țarnă, pe unde nu era deloc drum, peste cîmpuri, prin mlăștini, prin apă. Așa ni-a dus aproape două săptămîni. Caii au slăbit, noi mergiam mai mult pe jos. Era un transport de vro zece căruțe și mergea un milițian cu noi. El mergea călare pe un cal, puțin înainte și căuta un loc potrivit, aproape de o baltă, să avem de unde lua apă. Apoi ne opria, adică toate căruțile poposiau caii și ne spunea nouă să fierbem ceai și să bem. Făciam «caschior»^[18], aprindiam focul și ferbiam ceai, adică luam apa din baltă și o ferbeam fără să punem ceai întrînsa sau zahar. Beam cîte oliacă de apă de aceia caldă, cîte o fărimătură dc pîne și ne porniam iarăși la drum. Dacă ne prindea noaptea, stam pînă se făcia ziua. Am mers așa pînă am ajuns la șosea bună, petruită, așa cum ni-a povestit moșniagul acela. Și cum au intrat căruțele în șosia, au luat-o spre stînga.

Nu mult am mers pe șosia și am ajuns la un orășel care se chema Bolșiareca, dar nu ni-au oprit, numai am trecut prin oraș. După ce am trecut de oraș, degrabă am ajuns pe malul unei ape care se chema Iartîș. Ni-au descărcat din căruță pe malul apei, căruțele s-au întors înapoi și noi am rămas acolo pînă a veni vaporul să ne încarce. Am mai stat vro cinci zile sub cerul liber. A șiasa zi au venit un vapor mare, care era plin de lume așa ca noi, și ni-am întîlnit cu multă lume cunoscută de prin părțile noastre, dar mai era și străină. Erau filandeji de prin Filandia, erau poloni din Polonia și

erau și din țara asta, un feli de nație, calmîci și tatari. Vaporul era destul de mare, dar era bucșit. Ni-a urcat și pe noi în vapor, ni-a înghesuit de șediam așa ca peștele în poloboc. Am mers aproape o săptămînă. De pe vapor vedeam satșoare, orașe, zovoade, adică făbri. Apa aciasta era un rîu mare, dar să vidia malurile, de o parte și de alta. Am ajuns la un orașel care să chema Salihard. Aici ni-au descărcat pe toți și am stat vro trei zile. Pe urmă, a început să ne împărțiască. O parte mică a rămas acolo în oraș la lucru, alții prin apropierea orașului. Acest oraș de acuma era la «sever»^[19], dar o parte din lumia cea au încărcat-o iarăși pe vapor, am căzut și noi printre aceia. Ni-au dus încă vro trei sute de kilometri. Vaporu a eșit de acuma din rîu și a intrat pe o apă mare de nu se mai vedea malul nici de o parte nici de alta. Apa asta să chema Obi. A început să bată oliacă de vînt. S-au făcut valuri pe apă și vaporu mergia așa pe valurile apei, dar să clătina tare. Lumia neobișnuită pe vapor a început să li se facă rău. Unii vărsau, alții să îngălbinau ca turta de ciară, nu putiai să rădici capu, îți paria că se întorc mațele în tine. La sfîrșit a intrat vaporul pe un rîu, a mai mers vro doi kilometri și a ajuns la o «pasiolcă», adică la un satșor. Să chema Șuga. Acolo s-a oprit vaporu și au descărcat toată lumia. Am mai stat vro două zile și aici, apoi a început iarăși să împărțiască lumia. Erau cîteva satșoare în apropierea, unde au trimis o parte mică de lume, o parte au rămas în Șuga unde ni-a oprit, o altă parte a pomit-o încă mai înainte vro două sute de kilometri, spre polu nord.

Asta era prin luna iulie 1942. În drumul ista erau niște rîuri mai mici, unde nu putia să miargă vaporul cel mare cu care ni-a adus și ni-au încărcat pe niște «cachere», cum le zicia acolo, niște vaporeșe micuțe. Am picat și cu cu copiii în transportul cela. Ni-a dus cam jumătate de drum, apa a scăzut și nu mai putia să miargă «cacheru» mai departe. S-a oprit și a descărcat toată lumia pe mal și «cacherele» s-au întors înapoi fără să spuie ceva la lume. De ce a dat-o jos acolo, pentru ce să aștepte, c-o să vie alt transport, sau să vorbiască ceva? Absolut nimic. Ni-a dat jos, s-a întors și a plecat. Pe mal ce era? Tundra cu mlaștini și pădure. Era o zi liniștită, fără vînt și cu soare, țîntarii au început să ne mănînce. La început ni-a părut șiață, dar pe urmă ni-au scos din răbdări. Nu mai putiam suferi. Așa erau de mulți țîntari, cum ai sta înaintea unui stup de albi cînd scot roiul în zbor. Copiii au început să plîngă, căci nu dovedeau să se apere. Am aprins focuri mari cu lemne și frunzări, să se facă fum să mai împrăstie țîntarii, dar cu puțin folos. Ni-am așezat împrejurul focului. Din față, cît bătia ferbințiala focului și fumul, nu se puniau, dar din spate te înțapa și te sugia de sînge, căci nu mai aviai răbdare. Ne gîndiam atunci ce o să fie mai departe cu noi.

De bună siamă că ni-a lăsat aici, în pustiul ista, fără mîncare, fără nici un adăpost, ca să murim. Dar mai bine făciau să fi tras cu o mitralieră. Te culca deodată și nu vedeai atîta chin. Copiii au început să plîngă împrejurul meu: mamă ni-i foame, mamă nu mai putem răbda foamia și mîncărimia

țințarilor. Mi se rupia inima, dar nu le putiam da nici un ajutor. I-am așezat înaintia focului, pe niște crengi, să fie mai rădicați de la pământ, căci era umed și rece. Eu am luat o criangă mare, cu frunze, șediam lângă ei și-i apăram de țințari, poate că or putia să ațipiască, să adoarmă cât de puțin, să se liniștiască. În sfârșit, obosiți cât s-au zvîngolit de mîncărimia țințarilor și hlipiți de foame, au adormit puțin. Eu nu m-am lipsit de lângă ei, măhăind încontinuu cu crianga deasupra lor, ca să se poată puțin odihni.

După două zile și două nopți a venit un «cacher» mai micuț decît acel care ni-a lăsat acolo și cu lotci, adică luntri, sau bărci, cum s-ar zice pe românește, legate în urma lui. A adus și pîne și ni-a împărțit la fiecare. Ne-am alinat puțin foamia și apoi ni-a pornit iarăși la drum. Copiii și femeile mai bătrîne și slabe le-a încărcat pe «cacherașul» cela mic, cei mai tineri oliacă mai cu putere i-au pus pe bărci și cu lopetele mînau cu mînale, bărcile.

În sfârșit, am ajuns la locul numit. Ne-au descărcat iarăși pe mal. Acolo ce era? Pădure și cîteva case începute, din bîrne de lemn verde taiet din pădure și clădite unul peste altul. Și printre bîrne era așternut un rînd de «moh», așa-i zicea acolo, un fel de mușchi care creștia pe mlăștini, ca să se astupe crăpăturile. Așa se facia casăle pe acolo, nu să ungiau cu lut. Casele care le-am găsit acolo erau clădite pînă la acoperiș. Podul era pus pe scînduri, dar vîrf de acoperiș nu aviau.

Numai ce ni-am dat jos pe mal și a început să ploaie. Nu aviai unde să te adăpostești deloc. La început ni-a părut șiagă. Erau pe malul rîului niște bărci scoasă pe mal și răsturnate cu fundu în sus. Ni-am vîrît care am dovedit sub bărcile acelia, să ne îndosim de ploaie, dar ploaia nu înceta. Și cât ai putut să stai sub barcă, tupilat? Jos nu ai putut să te pui, că degrabă a început să curgă părău din ploaie pe sub barcă. Am eșit de sub bărci, căci tot una era. Uzi, ni-a luat «nacialnicu»^[20] care era peste noi și ni-a dus prin casăle acestea, care am spus cum era făcute, pînă la acoperiș. Ni-a vîrît cîte cîți am încăput, dar acolo ce fel de adăpost? Podul pus numai de scînduri, alt acoperiș nimic, uși, ferești, deloc. Printre scîndurile de diasupra ploaia curgia întruna. Ni-a răzbătut udiala pînă la chiele. Prin uși și ferești trăgia un curent de îți păria că te suge cu totul. A ținut ploaia toată ziua și toată noaptea. Stam îmbrăcați, care și cu ce aviam, stam în picioare. De la un timp, am început să ne dăm drumu jos la pământ, căci pat sau scaun nu era și eram obosiți de neodihnă. A doua zi a încetat ploaia, dar noi eram cu toată îmbrăcămintea udă și uzi pînă la piele. Să ne schimbăm, nu aviam cu ce, căci ce am avut tot am îmbrăcat, să nu ne răzbată ploaia. A dat Dumnezeu și s-au împrăștiat nourii, s-a făcut soare și încet ne-am uscat, dar vă puteți închipui cât de plăcut și sănătos să se usuce rufa pe trup.

După asta am căutat ce s-ar putia face. Am eșit pe afară să facem cunoștință cu locurile. Îmblînd, am găsit bucățele de scîndurele și am astupat locul unde era ferestrele, să nu bată vîntul așa tare. În locul ușilor,

care a avut, a bătut cu țințe niște bucăți de țoluri și li-a aninat așa ca să se poată îmbla. Ne-am îndosir oliacă de cel mai mare vînt, dar s-a făcut și întunerice înăuntru. Dar deocamdată era bine, căci altceva nu era ce face. Ni-au scos la lucru și mai întîi ni-au pus să scoatem niște lemne, adică niște butuci groși și lungi pe care i-am adus cu pluțile pe apă, de undeva din altă parte. Au dat și oameni și femei la scos pluțile, unii ședeau în apă și legau cu funii butucii, alții de pe mal trăgiau funiile. Și așa, am scos toate pluțile celia.

După asta, ni-au pus și am săpat „zimlenci” în pămînt, adică cum să fie mai înțales bordeie, ca să aibă unde pune lumia pe iarnă la trăit, căci era de acuma luna lui august și pe sfîrșitul lui august acolo să începia frigul și trebuia lumia așezată pe iarnă. Ni-au pus și am săpat în pămînt, cam de un stat de om adînc, vro trei metri de lat și lung cît dovedia de săpat, zece și 15 metri. Deasupra puniau lemne, druci, aproape unu de altu și acoperite înapoi cu pămînt. Înăuntru au pus sobă de fier, în față au făcut ușe. Așa s-a făcut nu numai unu, ci multe bordeie, căci era lume destul de multă.

Dacă s-a gătit de făcut bordeiele, a început să așeze lumia în ele căci începia frigul. S-au împlut toate bordeiele cu lume. Eu m-am retras, nu am vrut să întru în bordei cu copiii, căci am văzut cît am lucrat la ele că tare puțin aier are să fie în bordei.

Am rămas în casa ceia așa negata. Eram din Mahala, din Boian, din Toporăuți, eram vro șeasă familii, care am rămas în casa ceia să iarnăm. Adică era numele de casă, căci acoperiș nu era deloc. Cînd da cîte o ploaie, tot curia pe noi și ne uda, dar ni-am gîndit că om pîrdosî-o cum om putia și tot mai bine are să fie decît în bordei în pămînt. Mai erau așa vro șiasă sau șiapte case, toate așa clădite numai din bîrne pînă la acoperiș și toate au rămas pline cu lume. Toți s-au tras, nație la nație, în una s-au așezat basarabeni, în alta poleci, în alta români. În casa asta în care am rămas eu, am fost două familii din Mahala, eu cu trei copii, Grigorciuc Ștefan cu nivasta sa Veronica din Cotu Ostriței, Nicurciuc Lazar cu nivasta, Mihalcian Raifta cu doi flăcăi, Cuciorofschii Ilinca cu doi copii, aiștia din Boian, și Zaharia Paraschiva, dar îi zicia Calina, din colonia Toporăuțului. Ni-am ales aștia, căci vorbiam toți românește, și cînd veniam siara de la lucru, macar în casă vorbiam limba noastră. Așa că de acuma am văzut că ne strînge frigul și ni-am pus pe triabă să pîrdosîm oliacă cum om putia să nu înghețăm. Am cercat să suim pămînt deasupra, pe scîndurilc care erau pusă ca pod, să mai opriască ploaia, dar nu a fost de nici un folos. Din contra, afară sta ploaia dar în casă ploua pînă să gătia de scurs pămîntul de pe scînduri.

Nu peste mult timp s-a gătit cu ploile, a început să înghețe și să ningă. S-a așezat zăpadă gros pe scîndurile podului și nu ne mai curia. Acum a venit «nacialnicu» care era peste noi, a dat material și ni-a făcut o ușe să nu mai ședem cu țolincu aninat, căci de acuma era frig. Dar fereștele au rămas tot așa bătute cu scînduri. A găsit copiii niște bucățele micuțe de sticlă, le-au

pus una lîngă alta, au taiat în scîndură așa ca de o palmă și li-au pus acolo, să se zăriască oliacă, să putem îmbლა prin casă. Ni-au adus o sobă de fer și ni-au pus-o în mijlocu casei. Lemne erau de ajuns căci era totul numai pădure.

Pe noi ni-a împărțit în brigăzi, cîte opt, zece oameni, adică bărbați și femei amestecați, la taiet pădure. Care mai tineri, mai oliacă cu putere, taiau copaci de cei mai groși, dar cei care erau mai bătrîni, mai slabi, taiau așa cum să zicia pe la noi praștiu, copaci așa ca picioru de gros. Îi tăiam, îi curățiam de craci și îi tîrîiam și i puniam grămezi mari, așa lungi cum să aflau. Mai taiau și cu firesteu și clădiam metri, așa cum e lucru în pădure. Dacă ar fi fost mîncare, mergia și lucru, dar din partia mîncării era tare prost. Primia un lucrător șapte sute de grame de pîne. Adică cum le primia, avia dreptu să plătiască cu bani șapte sute de grame de pîne pe zi. Acele șapte sute de grame costa o rublă și patru capeici. Dar un bătrîn, care nu mai putia lucra, sau un copil, acela primia trei sute de grame, dar tot plătite cu bani. Dacă era un bătrîn, care nu putia lucra, acela știa, înțălegia că nu-i și răbda săracu cum putia. Dar un copil? Își poate închipui orișicine cum poate să trăiască cu trei sute de grame de pîne pe zi un copil. Dar ce putiai să faci, că nu era din altă parte de unde să mai adaugi ceva. Nu erau sate cu lume, macar cît de departe, să poți merge să găsești ceva de-a mîncării, cum mergiam cînd eram în Sibiria. Aici nu era alta nimic, decît pădure și apă.

Mă sculam demineța, împărțiam cîte o fărămură de pîne la copii, îmi luam și mie o fărămură în mînă și toporu subsuoară și mergiam la lucru în pădure. Mărgînd pe drum, înghițiam acelia două guri de pîne. Dar după acelia două înghițituri de pîne, așa de tare ceria stomacu mîncare, că așa cum mergiam pe drum mă gîndeam, oare să iau o mînă de nisip să vîr în gură, să înghit, nu mi s-ar astîmpăra foamia? Dar nu putiai să faci așa ceva și lucram așa toată ziua. Veniam siara acasă, hai să facem focu, să facem ceva de mîncare. Dar ce mîncare putiai să faci? Aduciam apă din rîu, puniam la foc, puniam o lingură bună de sare în ea și mai fărămam o bucățică mică de pîne în apa aceia, să fie oliacă tulbure și bine sarată, și-o turnam în strachină. Ne mai împărțiam cîte o gură de pîne la toți și ținiam pînia în gură, nu o înghițiam, și tot sorbiam cu lingurile apă de aceia sărată. Dar asta o făciam prin întuneric, căci lumină nu era deloc. Cît ardia focul, vediai în zaria focului, dar cum să gătia focul, nu era ce aprinde deloc, nici lumînare, nici salitră. Sorbiam apa aceia cu niște linguri rusăști și coada la lingură era ca un băț rotund, nu cunoștiai în mînă cum s-o ții să fie dreaptă și de multe ori o duciam cu dosul la gură. După ce gătiam apa ceia sărată, te frigia, te ardia înăuntru sarea și mai biam cîte o litră de apă din rîu ca să fii sătul... Nu numai eu, dar toată lumia cîta era acolo.

La început a mers oliacă, dar nu pria mult. A început lumia să se îmbolnăvească, a început lumia să moară. Cu părere de rău și cu rușine, dar să spun drept ceea ce a fost. Ni-au umplut păduchii, că nu te mai puteai

descurca. A dat o dizinterie între lume că îi trecia sînge două, trei zile și să prăvăliau și gata muriau. Doctori nu erau, medicamente la fel. Vedeai cu ochii cum te sfîrșești, dar nu aviai ce face.

A ajuns rîndu și la mine, a dat și peste mine dizinteria. Era de acuma iarna, ger, prin luna lui octombrie 1942. Tăieturi prin pîntece, dureri nemaipomenite. Numai eșiam afară și iar în casă. Dar afară nici o îndosială, în pădure, printre tufe. Pe lîngă toate, am și răcit și am slăbit cu totul. Mă uitam cu jele la copii, căci trebuia să mă despart de ei și rămîn așa, prin pustii, fără nime. De acuma afară nu mai putiam să ies, nici din pat nu putiam să mă ridic. Capul îmi era triaz, înțălegiam totul și vediam cu ochii că se apropie sfîrșitul, dar nu aviam nici o putere. Am slăbit din putere cu totul, durerile m-au acoperit peste măsură. Era noaptea, copiii sărmanii, slăbiți și lihniți de foame, au adormit. Lumina cu care trăiam împreună a venit de la lucru înghețați de frig și dormiau. Eu m-am luptat cu durerile toată noaptea, dar nu am stingherit din somn pe nime, căci nu avia ce să-mi deie nici un ajutor nime. De la un timp văd că slăbesc și mai tare, am început să văd înaintia ochilor niște năluci, fel de fel. Acuma m-am gîndit că se apropie cîșul, numai încă nu-i minuta. M-am gîndit la bărbatul meu sărmanul, tot așa trebuie să-și fi dat sufletul pe undeva, amărît de durere și năcaz, fără nime lîngă el. Mi-am îndreptat gîndul la scumpii mei frățiori, cît de departe sînt ei de mine și nu știu de chinul meu. M-am gîndit la scumpa și dulcia mea mamă cu cîtă durere în suflet am lăsat-o pe scîndurile patului, fără nime lîngă ea.

Am întors capul către copilași și m-am uitat cu lacrimi în ochi la ei, cum dormeau sărmanii gribuiți de foame și de frig. Am suspinat adînc, căci simțiam că se apropie cîșul să mă despart de ei. În timpul ista cînd mă luptam cu gîndurile, a început să se apropie de zi. A început să se scoale lumina cu care trăiam în casă, să se pregătiască de mărș la lucru și fiecare își vedea de triaba lui. În casă era întuneric. Au aprins oliacă de foc și în zaria focului îș achipuia^[21] fiecare bulendriile de îmbrăcat, de încălțat.

Eu am slăbit cu totul acuma și, cum șediam culcată, nu mai putiam să rădic nici mîna. Trupul de acuma a început să se facă rece, dar conștiința încă o aviam. Mă uitam cu ochii și-i vediam cum să mișcă toți prin casă, dar nici glas nu mai aviam să vorbesc tare. Îi fac semn la o femeie să vie la mine.

Ea a venit lîngă mine și eu îi șioptesc încet să rămîie acasă, să nu miargă la lucru căci cu mine e rău. Ea s-a întors de lîngă mine, am văzut că au vorbit toți împreună cîți erau în casă, copiii s-au sculat și au început să plîngă.

Nu au mers nime din casă la lucru. Au venit toți deasupra mea, mă achipuie, mă întorc, dar eu de acuma îs ca un lemn, rece, nu mai pot să mișc nici mînile, nici picioarele. Abia să mai bătia sufletu. Am văzut că din nou iarăși s-au strîns la un loc și vorbesc toți care trăiam în casă. Vine din nou

unu lîngă mine și mă întriabă ce mă doare mai tare, că așa am slăbit. Eu i-am spus încet că de acum nu mă mai doare nimic.

Ei au văzut că am slăbit cu totul și îmi spune unul, știi ce te rog eu, să nu te rușinezi de ce ți-o spune eu, să-mi dai voie să-ți fac masaj, adică o frecțiune peste tot trupul. Eu i-am spus că, dacă vra, îl las să-mi facă, căci cu mine de acuma e gata. Acesta era un om în vîrstă, din Boian, vecin cu satu nostru. A început omul acesta să-mi facă masaj, mi-a luat mîinile, picioarele, mi-a fricat toate vinile, degetele de la mîni, de la picioare, toate cîte unu pe rînd, vinele de la gît, urechile, dar eu eram rece de acuma cu totul, numai nu era minuta încă să-mi dau sufletu. Și s-a muncit bietul om, ca un cias, poate și mai bine, și mi-a făcut frecțiune tot trupul și la urmă, nu știu de unde avia el niște frunză de tutun, pe care o fumau bătrînii demult, li-a luat și li-a fărmat în palme mărunt, mi-a presurat tot corpul și apoi m-a învălit într-un țol, căci prostiri nu mai aviam pe atunci, și s-a pus la capul meu. Ședia și mă păzia. Nu mult timp după ce m-a învălit, am strănutat de două ori. S-a bucurat tare mult bărbatul acela și a zis că acesta e semn spre bine. Așia mi-a făcut frecțiune de vro trei ori și după asta parcă a început să se miște sîngele prin vine, au început să se încălziească oliacă mîinile, picioarele, am început să pot mișca, putiam rădica mîinile, să le duc la gură. Prin asta mi-a salvat viața, că de altfel nu-ți mai avia nime grija că ești bolnav, să-ți deie medicamente sau macar să ai cu ce îți uda gura.

Și așa încet am început să revin, dar cu ce putiai să prinzi înapoi oliacă de putere, căci nu era mai mult nimic decît fărmatură ceia de pîne și aceia nu o mîncam singură, ci o împărțiam cu copiii. Ba chiar și mai mică fărmatură îmi lasam mie căci nu te putiai uita în fața copiilor, cînd îi vediai flămînzi și amărîți. Carnia s-a topit pe noi, a rămas numai pielea și ciolanile. Putiai să numeri toate ciolanașile, vinile șediau sub piele rădicate ca niște bichiuști. Am fost rămas numai schiletul, cum vediam odată prin cărți. Ne uitam unu la altu și gîndiam, aice e sfîrșitu nostru. Totuși nu pierdiam nădejdia în Dumnezeu. Ne rugam cu toții la Dumnezeu să ne dăruiască putere și să ne ajute cu puteria lui, să putem birui toate greutățile ce stau împotriva noastră și să putem eși din prăpastia ceia, să nu ne rămîie ciolanile prin pustiurile celia așa îndepărtate. Nu era de unde să poți cumpăra ceva pentru gură. Întrebarea era și pe ce să cumperi, căci dacă am slăbit nu mai putiam lucra. Și cînd lucrai, plăteau foarte puțin, de nu ajungiai să cumperi nici acele șapte sute de grame. Era foarte grea problema cu ce să-ți poți ținia zilele.

Au început băieții să caute, să vîneze ceva prin pădure, dar cu ce? Nu aviau nimic. De armă nici vorbă. Dacă ar fi fost sîrmă tot ar fi fost bine, ar fi avut din ce face niște lațuri, dar nici asta nu era. Am găsit niște ață. Au făcut băieții lațuri, au eșit în pădure și li-au așezat printre tufe. A doua zi s-au dus să le controleză și au găsit vro trei «crupalchi» prinse în ele. «Crupatchile» celia erau niște păsări, oliacă mai marișoare, cum sînt

hulubii. Bucuria lor a fost nespus de mare. Într-un suflet au venit cu ele acasă și-mi spun, iacă mama, acuma ai ce ferbe. Și eu repede le-am grijit și li-am fert cu toate că nu era nimic cu ce să le prigătești. Totuși era mai cu putere decît apă cu sare. Asta a fost începutul și așa zi după zi, au început mai tare să se întăriască cu vînatul. Cîteodată le pica cîte un epure, dar era mai greu, căci epurele rodia ața, dacă se prindia de o labă. Atît dacă avia noroc să se prindă de gît. Mai erau și alte sălbăticiuni, multe feluri de vînat, dar nu era cu ce.

Odată, ca din întîmplare, au mers să controleze lațurile împreună cu un om, ce trăia într-o casă cu noi, tot din Mahala. Și el le spune băieților, hai că merg și eu cu voi să văd cum puneți voi lațurile. Și au mers toți împreună, au căutat prin tufe, pe unde li-au pus și au găsit vro patru sau cinci «crupatchi». Erau bucuroși că nu li-a fost drumu în zadar, dar mai aviau în altă parte cîteva lațuri și au mers să le vadă și pe acelia. Cînd se apropie, văd că se zgîție tufele. În gîndul lor era că s-a prins un epure și încă nu-i mort, să zbate și vrea să roadă ața. Dau drumu la pas mai repede, cînd să apropie, acolo nu-i epure, dar e altceva, o sălbătăciune ceva mai mare ca un epure. Avia o blană albă, moale, frumoasă, capul avia forma ca de cîne, cînd te apropiai de el hîrîia ca și cînele și vroia chiar să te mușce. Dar lor nu le era cunoscută sălbătăciunea ceia, că ea ar putia fi de mare folos. Ei, ca băieți tineri, nu aviau de unde să cunoască, dar nici bărbatul cela mai în vîrstă nu știa nici atîta. De bună siamă că, dacă erau băieții singuri, faciau cumva și-l aduciau acasă, căci ca băieți să bucurau că au prins un cățel frumos. Dar bărbatul acela a început să înjure, iacă javra de cîne caută să mănînce «crupatchile» și a căzut singur în laț, lasă că îl învăț eu pe el. Și-a căutat un băț bun, să apropie de el și a început să-i tragă cu bățu. I-a tras o bataie bună, pînă a putut să se apropie. L-a scos din laț, i-a mai dat cîteva bețe la schinare și i-a dat drumu să miargă în pădure. S-au întors cu «crupatchile» celia acasă și a povestit întîmplaria. Încă bărbatul acela, fălos de brăvură ce a făcut-o, spune că de amu nu a mai căuta cațalul acela lanțurile, să mănînce «crupatchile», că i-am tras o mamă de bătaie, de va pomeni el. Dar pe urmă, cînd era la lucru, a mai povestit la niște oameni ruși care trăiau mai de mult pe acolo de pățania cu cățelușul alb, cum s-a prins în lanț și cum el i-a dat o bătaie bună și i-a dat drumu din lanț. Aceia l-au ascultat și pe urmă i-au spus că rău a făcut că i-a dat drumul. Dacă îl aducia acasă, avia pe el și bani și pîne, căci acela era un feli de sălbătăciune care se numia «peseti» și blana lui era destul de scumpă.

Era acolo pe loc o organizație care se ocupa anume cu «pușnina», așa-i ziciau ei acolo, adică cu vînatul. Orice fel de piele de sălbătăciune ei o primeau, aviau anumite prețuri pe care le plăteau, bani în mînă pe loc. Afară de bani, mai dădeau și produse: pîne, zahar, adică pentru aceștia îți da numai niște taloane, îți da dreptul ca să le poți cumpăra. Așa că o blană ca de pe acela care i-au dat ei o bătaie bună și i-au dat drumu din laț costa pînă

la trei sute de ruble și cel puțin zece kilograme de produse. Când a auzit bătrînul nostru, își mîncă unghiile de ciudă și năcaz ce-a făcut el.

Cîtă foame înduram toți și cum Dumnezeu ni-a trimis, de s-a prins acel animal într-un laț de ață, căci vînători mai vechi, cu capcâni speciale, și mai rar prindeau cîte un «peseți». Dar dacă nu au știut, i-au dat drumu din mînă. Dumnezeu însă tot a avut grije de noi și li-a dat noroc la copii. De cîte ori mergeau în pădure, nu venia cu mîna goală, aducia cîte ceva. Erau niște păsări mari le zicia «gluhari». Erau aproape ca niște curcani de mari. Aceștia se prindeau mai rar, dar totuși le pica cîteodată și erau tare fericiți cînd aduci au cîte unu de aceștia.

Și băieții și eu eram fericiți, căci aviam ce ferbe și aviam cu ce ne astîmpăra foamia.

Am avut mare noroc că băieții și-au dat mare stăruință, s-au luptat și ni-am salvat viața, căci din cîtă lume au dus acolo în vara anului 1942, pînă în primăvara anului 1943, nu au rămas poate nici a treia parte, toți au murit de foame și de năcaz. Toate amănuntele nu mai poți să le scrii.

Pînă la o bucată de iarnă am stat așa, după boala mea pe care am petrecut-o. De cu toamnă nu am mai putut lucra, dar dacă a dat mai spre primăvară m-a scos iarăși la lucru. Nu mai aviam putere de lucru, dar trebuia să te duci. Lucram tot în pădure. Mitruță, băiatul cel mare îmbla și el la lucru, cei doi mai mici să ocupau mai departe cu vînatul. Pregăteau de foc, să fie pe cînd om veni siara, grijiau vînatul și ne așteptau pe noi. Veniam, degrabă aprindeam focul și puniam la fert ceea ce dobîndiau ei în aceiași zi. Pînă să gătia de fert, timpul trecia, să făcia întuneric. Lampă sau lumină nu era. Cît ardia focul te învîrtiai în zarea focului, dar cum s-a stins focul, nu vedeai nimic. Te puniai la mîncare pe marginea patului unde dormiam, căci masă nu aviam. Dacă vrei să torni în strachină o făceai pe achipuie, cînd mîncai, de multe ori duciai lingura cu dosu la gură.

Pe urmă ce făceam? Au găsit băieții în pădure un fel de lemn care să despica foarte bine, care să numia chedru. Îl aduciau din pădure, îl tăia în lungime cam de cînzeci țentimetri, sau și mai lungi, îl despica în tîi cu toporu, pe urmă cu cuțitu și făciau niște vergele subțiri de tot. Le puniau pe lîngă sobă, să uscau bine și cu ele făceam lumină, căci acel lemn avea multă rășină. Cînd ne puniam la mîncare, luam fiecare cîte o vergică de aceia în mîna stîngă și în mîna dîriaptă lingura. Să termina una aprindiam alta și așa aviam lumină cît mîncam, să nu ducem lingura cu dosu la gură. Atîta lumină am avut în iarna aceia.

A trecut așa iarna aceia și s-a făcut primăvara. Cam pe la sfîrșitu lunei mai, începutu lui iunie a început să se sfarme ghiața pe apă. Au început «nacialnicii» să aliagă din lumea care a mai rămas, care mai tineri, băieți și fete, să-i trimită la pescuit înapoi la Șuga, în «pasiolca», adică satșorul prin care am trecut cînd ni-au adus. Printre acei lucratori a fost numit și băietul meu, cel mare, Mitruță, să miargă la pescuit. Eu și cu cei doi băieți mai

mici, Vasile și Toader, să rămînem acolo în Nadîm, așa-i zicia locului unde ne aflam atunci. Mie nu îmi spune nime nimic de prigătiala asta dar eu am simțit ceva. Am mers la «cantora» la «nacialnicu», care era cu treburile eștia, și i-am spus că dacă îl trimite pe băiatul cel mare eu nu mai rămîn cu aiești doi mai mici. Unde îl trimite pe acel mare băiet, acolo mărg și eu cu aiești doi, dar ei nici nu vreau să mă audă ce vorbesc. Mi-au spus aspru, că eu n-am ce căuta cu copiii, că ei îi trimit pe acești lucratori la pescuit pe mare și acolo îs valuri mari și eu n-am să pot rezista acolo, să-mi vād de triabă, să merg la lucru căci băietul merge numa pe sezonul de vară și cînd s-a găti pescuitul are să vie înapoi. Dar cînd mă gîndiam la iarna trecută, cît am îndurat și am suferit, mă îngroziam că nu mai am putere de rezistat încă o iarnă ca asta.

Nu am avut ce zice, am plecat la lucru dar nu pot pune mîna pe lucru, ferbe în mine cum să fac să pot eși din păduria și pustiul acela. A doua zi, mărg iarăși la «cantora» lor și tot așa le spun, dar pe ei ce-i doare, la fel îmi spun cum mi-au spus întîi. Au mai trecut cîteva zile, vād că acelor care au fost numiți să plece li-a spus să se prigătiască. Eu mai merg încă o dată la «cantora» și îi spun «nacialnicului»: faceți ce vreți cu mine, căci, dacă îl trimiteți pe băietul cel mare, eu nu mai rămîn aice. Și fără să vreu m-au împlut lacrimile și am început să plîng. Ei s-au uitat lung la mine, nu au mai strigat pe mine, dar nici nu mi-au spus nici da nici nu. Mi-au spus tot ca și mai înainte să merg la lucru. Eu m-am întors și am plecat, dar am văzut că au vorbit puțin mai moale. Peste cîteva zile, a venit «cacheru», adică vapurașul, să ia lucrătorii la pescuit. Eu cînd am văzut «cacheru», nu am mai cerut voie la nime, mi-am strîns cîteva bulendre ce mai aviam și copiii pe lîngă mine și m-am urcat pe «cacher». De bună siamă, că dacă ar fi vrut ei mă coborau înapoi de pe «cacher», dar s-o gîndit că-i totuna, nu mărg la lins miere, tot îs sub mîna lor.

S-a pornit «cacheru» și am mers vro două sute de kilometri înapoi, tot pe dmmul cela pe care am venit acolo. Am ajuns la un satîșor care se chema Șuga. Aici ni-a dat jos, dar ce să vezi, parcă aici era altceva. Tot același regim, tot așa eram văzuți de oameni răi, atît că nu era pădure și cel mai mult lucru era la pește. Ne-am dat jos de pe «cacher» pe malul rîului. Locuință nu-i. Aieștilalți cu care am venit erau toți tineri, băieți și fete, și au început să-i împărțiască și să-i trimată pe mare la pescuit. Mitruță, băietul cel mare, e numit și el să plece pe mare la pescuit. Eu cu aieșlalți doi stau pe malul rîului și mă gîndesc ce o să facă cu mine. Poate că înapoi nu o să mă trimată. După ce au gătit cu cei tineri, au venit și la mine, căci aviau oliacă în vedere că a plecat unu din familie pe mare.

M-a luat să-mi deie un adăpost și mie, dar unde? Cele cîteva case ce erau, erau pline toate. Mai la o margine, pe malul unei rîpi, era o «zimliancă», așa îi zicia acolo, adică un bordei în pămînt. Era destul de mare, dar era plin cu lume de-a noastră, basarabeni, dar și de alte nații.

Lumia cum era așezată? Nu avia fiecare patul lui. Ci de o parte și de alta era făcut de scînduri un podeț, așa oliacă rădicat de la pămînt, și lumia să culca așa unu după altu, care și cu a lui familie. Cînd m-am dus acolo și m-am uitat din ușe, abia să vedea pînă în fund. Lumia foia ca furnicam. Am văzut că-i prost cu așa locuință, da nu am avut încotro, am fost nevoită să întru și eu, căci sub cerul liber nu am putut să stau. Am trecut numai pragul și am cerut să-mi deie un loc aproape de ușe. Mi-au făcut oliacută de loc și m-am așezat primul lîngă ușe. M-am gîndit că măcar olecuță de aier oi avia de la ușe. Am mai îmbiat oliacă pe afară să mai cunosc locul și a venit timpul de culcare, căci acolo de prin luna mai pînă în luna august nu era noaptea, nu întunica deloc. Soarele numai să coboria la apus și tot din acelaș loc să rădica înapoi. Noi la început nu ne culcam, tot așteptam să se facă noaptea, să întunece, pe urmă ni-a spus lumia de acolo să ne culcăm, să nu mai așteptăm să întunece.

În sfîrșit, am intrat cu copiii în noua locuință și m-am gribuit pe scîndurile celia goale. Am picat alături cu o familie din Basarabia. Am pus vro două bulendre ce mai aviam la copii sub cap și cu altele i-am acoperit. Copiii, tineri, osteniți, au adormit degrabă. Eu nu am putut adormi așa repede. Poate a trecut un cias sau mai bine de cum au adormit copiii și văd că au început a se întoarce cînd pe o parte, cînd pe alta. Mă uit la ei, dar nu știu care-i pricina. Mă gîndesc că poate le este vîrtos pe scîndură, dar n-am ce să le fac. Șezînd așa m-a furat și pe mine somnul. Am ațipit oliacă și deodată mă ghiontesc copiii. Mă trezesc și întreb ce este? Ei s-au sculat amîndoi și-mi spun, uite mamă ce este, aici poate că e un mușuroi de furnici, că așa de tare ne mănîncă, de nu mai putem dormi. Mă scol eu, mă uit, dar nu pot vedea nimic. Dezbrac de pe ei cămeșuțele și ies afară să văd ce este. Cînd le întorc pe dos, ce să vezi, adevărat cum mi-au spus ei că îi frige trupul parcă ar fi într-un mușuroi de furnici. Dar cu părere de rău trebuie să spun ceea ce au fost cu adevărat. Nu erau furnici, ci erau păduchi. Foiau pe cămășuță așa cum foiesc furnicile cînd ghiontești un mușuroi. Să-i prind, să-i ucid, nu mai era loc. Am căutat un băț, le-am bătut cu bățul, le-am mai trîntit de un stîlp; le-am scuturat și i-am îmbrăcat înapoi. Dar pe cît timp a fost aceia că peste cîteva ciasuri au fost înapoi la loc. Nu am mai putut dormi mai mult, nici eu nici ei, ne-am vîrgolit așa pînă a venit ciasul de sculare.

Ni-am sculat, ni-am îmbrăcat și așteptam, că eram în prima zi, să vedem încotro m-a trimite la lucru. A venit brigadirul și m-a trimis la «labaz», așa-i zicia acolo, adică unde se lucra peștele după descărcarea din «rîbnițe». «Rîbnițele» erau niște bărci mari, în care încăpiau cîte zece tone și mai mult. Cu acestea aducea peștele de pe mare, de la pescari. Era lucru de tot felul acolo. Unii la descărcat, alții îl sărau și îl puniau în niște «cianuri» mari ca niște poloboace, așezate în pămînt, în care te coborai cu scara. Ședea acolo cîte vro zece zile, pe urmă îl scotiam de acolo și îl așezam în

poloboace mai mici, de cîte două sute de chile, de o sută de chile, și îl pregătiam pentru transport. Venia vaporul și le încărcăm pe vapor, dar unde le ducia noi nu știam.

Nu era lucru ușor, totuși nu era ca în pădure. Mai rupiai un pește și-l mîncai, nu întrebai dacă e prăjit sau fert, numai să împaci stomăcu, căci tare ceria mîncare. Dacă mai putiam, furam cîte unu și-l duciam la copii, dar era tare strict. Dacă te prindea că ai luat un pește, te băga la închisoare de la trei ani în sus. O copilă tot de-a noastră lucra acolo și avia pe mamă-sa bătrînă. Pe ea a prins-o că a luat un pește și a dus-o pe șapte ani la închisoare.

Așa a fost de strict prin anii 1943-44, pînă în 1945, cît a fost timp de război și cît a fost stăpînirea lui Stalin. Am fost tare apăsăți, nu putiai să deschizi gura să spui un cuvînt, că nu poți sau că îți trebuie ceva. Dacă vra cineva să se răzbune pe tine, să-ți facă rău, mergia la miliție și spunea că cutare a vorbit că nu-i bine, n-are ce mîncă, n-are cu ce să se îmbrace, a vorbit despre mizeria în care se afla, acela era contra statului. Dar poate că nu știa nici cu spatele nimic, n-a vorbit nimic, dar avia un dușman și vra să-i facă rău. Venia pe neașteptate și-l lua, fără să-l cheme la cercetări ca să dovediască că-i adevărat ceia ce a fost pîrît sau nu. Lumia era așa de plină de frică, că se temia și de umbra ei.

După cum am spus, lucram de acuma la pește, băietul cel mare era pe mare la prins pește, aieștialalți doi, cu mine. Lucru era destul de greu, dar nu mă gîndiam la lucru, ci mă gîndiam neîncetat la locuință, căci toată ziua lucrai și cînd scăpai de la lucru, în loc să te odihnești, te chinuiai mai rău ca la lucru. În sfîrșit, era acolo o baracă mare, poate de vro douăzeci de metri de lungă și destul de lată, făcută din seînduri. Era pregătită pentru un atelier de mecanizație, dar văzînd că stă lumia așa tare înghesuită au făcut două sobe în baraca ceia, una într-un capăt și alta în celalt capăt, și a scos și a mai rărit lumia de prin «zimlenci», adică din bordeie. Am trecut și eu cu copiii în baraca ceia. S-a împlut imediat cu lume, erau peste șaptezeci de suflete acolo. Erau familii întregi, nu numai lucratori, care aveau copii mici, care aviau bătrîni și nu putia lucra. Aici era oliacă de aier, mai mult decît în bordei. Dar își poate închipui orișicine cît e de plăcut cu atît de multă lume la un loc. Cînd trebuia să încălzești la plită oliacă de apă numită ceai, să moi o bucătică de pîne, cît timp trebuia să aștepți, pînă aviai loc la plită, căci nu ne da mîncare gata.

Afară de pîne mai primiam două kilograme de crupe și opt sute de grame de zahar pe o lună, un lucrător, dar «jivenții» primia un kilogram de crupe și cinci sute de grame de zahar. Asta era porția noastră, dar și asta trebuia să o plătim cu bani.

De acuma împingeam așa viața, dacă lucrai bine și împliniai norma îți mai adăuga o sută de grame de pîne. Căuta fiecare să lucreze cît mai bine pentru suta ceia de grame. La zece zile îți da taloane, adică îți da dreptul să poți cumpăra un kilogram de pîne, cîte o sută de grame la fiecare zi. Cînd

primiam chilogramul cea de pâine, îmi păria că e o zi de sărbătoare mare, căci putia, să mănânce copiii o bucatică de pâine mai mărișoară. Mi se rupia inima cînd venia timpul de mîncare. Împărțiam fărîmătură cea de pâine, a mea și apte sute de grame și a celor doi copii cîte trei sute. Un chilogram și trei sute de grame trebuia să le împărțesc în trei părți, dimineața, la amiază și pe seară, așa că ni să vinia cam patru sute de grame de pâine, la trei suflete la o mîncare. Își poate închipui orișicine cum era mîncaria aceia. Le dam cîte o fărîmătură de pâine la copii și ei o ținiau în gură și o sugia ca pe o bomboană. Le păria că așa mai bine au să-și alina foamia. Se uitau la mine cu niște ochi galiși și plini de lacrimi și-mi spuniau, mamă, tare ni-i foame. Eu mă întorciam din fața lor, căci mă năbușiau și pe mine lacrimile și nu le putiam răspunde nimic. Eșiam afară, mă ștergiam de lacrimi, stam puțin să nu mă mai cunoască ei că am plîns și veni am înapoi la ei și ne mîngîiam unu pe altu, lasă că poate mîne mai gășim ceva și îți mînca oliacă mai mult. Ne culcam așa lihnîți de foame, copiii săracii adormiau dar eu mă întorciam pe toate părțile și nu să prindea somnul de mine. Mă frămîntam cu gîndul cum să fac să le pot alina foamia. Mă sculam dimineața, mergiam la lucru și numai asta îmi era în gînd, cum aş putia face ca să le pot alina foamia copiilor, căci mi se rupia inima cînd veniam de la lucru și ei îmi eșiau înaintea să uitau în fața mea și îmi spuniau iarăși, mamă, tare sîntem flămînzi. Eu îmi ținiam inima cît putiam, ca să nu-mi curgă lacrimi și le spuniam, hai să mergem acasă și vom căuta ceva. Dacă putiam să ascund un pește, eram fericită, căci aviam cu ce îi împăca, dar asta nu putiam întotdeauna.

Veniam acasă, adică în baraca despre care am spus, acolo ce să vezi? La două plite, atît de multă lume. Nu avia nime ce fierbe, dar fiecare vroia macar oliacă de apă să încălziască, pe care o numiau ciai. Și nu era înțelegere. Care venia oliacă mai înainte de la lucru, punia un hîrb ce avia, căci oale nu erau, punia înăuntru în plită și cîteva surcele pe lîngă ea și aștepta să-și fiarbă ciai. Veniau ceilalți, nu aviau unde să fiarbă și scotiau hîrbu celuilalt din plită, nefiert. Așa începia sfada, de multe ori ajungiau și la bătaie, dar pentru o nimică întriagă. Eu intram acolo, stam la o parte, mă uitam și mă gîndiam ce-i de făcut, căci eu nu pot să mă vîr așa-nahalna, să mă bușesc, să scot a altuia din plită și să pun al meu. Pe de altă parte, îmi trebuia și mie să încălzesc ceva pentru copii. Am stat mult și m-am uitat cum să sfădiau, să batjocuriau, unu îi scoția hîrbu din plită și altu îl punia, strigînd că nu numai ție îți trebuie și eu tot am venit de la lucru și vreau să ferb. Dar nu avia nime ce ferbe mai mult, decît niște apă și numai din ambiție se sfădiau, așa ca să-și găsiască pricină. Eu m-am uitat mult și li-am spus la copii, vedeți ce-i aici la plită? Eu nu pot să mă vîr în halul ăsta. În iastă siară ne culcăm așa cu apă rece, dar mîne o să vedem ce-i de făcut. Așa am și făcut. A doua zi mărg iarăși la lucru, dar le spun la copii să strîngă vro două brață de lemne bune de foc, căci de foc să găsia, numai trebuia să

strîngi. A doua zi cînd vin de la lucru, copiii ca totdeauna îmi ies înainte și îmi spun că au strîns de foc o grămadă mare. Intru în baracă, adică în locuința unde trăiam, acolo la plită e aceia ce a fost și eri: huit și sfadă. Eu mă apropii liniștit de plită și le spun blînd: dați-mi voie dacă vreți și mie la plită, să-mi încălzesc ceva. Toți, văzînd că eu m-am apropiat așa cu vorbe bune, nu au avut îndrăznială și nici nu au avut pentru ce să strige la mine, ci mi-au dat drumu și mi-au făcut loc. Atunci eu am adus vro două brațe de lemne, am scos din plită hîrburile care erau puse la fiert, am dat un foc bun de s-a roșit plita, mi-am fiert oliacă de ciai și li-am spus la toți: puneți toți care și ce aveți la fiert. Au înșirat fiecare pe plită, căci era destul de mare, cîte un hîrb, cîte o litruță, o cutie de conservă, care și ce a avut și peste o jumătate de cias toate au fiert. Eu le spun: mai puneți la fiert, că, iacă, focul încă este tare. Ei toți răspund: dar ce să fierbem, că nu avem ce fierbe. Atunci eu le-am zis, dar de ce era totdeauna atîta sfadă pentru picul ista de apă, pînă îl încălziați. Și din data aceia, totdeauna cînd veniam eu de la lucru, îmi făceau loc la plită fără să le spun eu ceva. Îmi ziciau, hai pune Dumneata la foc, căci în urma Dumitale om fierbe toți.

Și așa am petrecut pînă spre toamnă, pînă a început să înghețe apa. Băietul cel mare, Mitruță, era plecat pe mare la pescuit, eu lucram pe loc, la «labaz», adică acolo unde să descărca peștele pe care îl aduciau de la pescari, de pe mare. Îl aduciau de la pescari, încărcat pe «rîbniță», adică pe niște bărci mari, care încărcau cîte patru și cinci tone. Aviau și ghiață și, cînd primiau peștele de la pescari, îl încărcau în «rîbniță» și totodată îl și înghețau, căci altfel s-ar fi stricat peștele, fiindcă zăboviau trei și patru zile, altă dată și o săptămînă zăboviau pe drum. Căci «rîbnițele» acelia nu aviau nici un motor, nici un fel de micanizație ca să le poate mîna, erau mînate numai de vînt. Aviau niște «păroși», așa le zicia acolo, adică niște pînze mari, care erau așezate pe un stîlp înalt, la care îi spunea «maștă». Pînza aceia ea prinsă de «maștă» și mai avia o frînghie la capăt, pe care trebuia să știe a o conduce. De multe ori să întîmpla că trebuiau să vie asupra vîntului, atunci trebuiau să aștepte pînă să schimba vîntul din altă parte.

Și așa lucram la peștele descărcat de pe «rîbniță», îl puniam la sărat în niște «cianuri» mari în care ne coboriam cu scara, pe urmă îl scotiam și-l așezam în poloboace. Lucrînd așa, cu toată frica mai furam cîte un pește și ne împăcăm foamea.

Băiatul cel de al doilea s-a vîrît și el la lucru, ca să adauge o bucățică de pîne. Dar ce putia să lucreze, căci era mic, nu avia putere. I-a dat un cal cu o teleagă și pe teleagă un poloboc, ca să care apă cu el la «picame», unde să cocia pînia, la «stalovă», unde se făcia mîncarea pentru «nacialnici», în fine, pe unde le trebuia. Dar săracul era dezbrăcat, era desculț și cu toate că se numia vara, acolo era destul de frig. Mergia cu polobocul la un rîu, acolo îi spunea «recică», și îl împlia cu apă cu un ciorpac. Turna pînă să împlia polobocu, dar în timpu ista pînă împlia polobocu, să vîra cu picioarele în

apă, căci îi părea lui că e mai cald la picioare, cât le ținea în apă, decât așa deasupra.

Și ce să vezi, peste scurt timp s-a îmbolnăvit, că nu era mult să pierd băietul. Să vede că s-a răcit, dar nici un ajutor de nicăieri, nici doctorii, nici mîncare, nici unde să steie în pat liniștit. Eram atît de amărîtă, că nu mai vediam nici pe unde mărg. Mă sculam dimineața pînă a merge la lucru și eșiam în tundră și strîngiam un pahar de «iagăde»^[22]. Le aduciam și le puniam lîngă dînsu. Îi mai puniam un pahar cu apă și o fărîmătură de pîne, îl lăsam și mergeam la lucru. Abia așteptam să se facă amiazăzi, să vin să văd ce face. La început, cîteva zile, cum îi lăsam lîngă el așa găsim, dar pe urmă a început cîte oliacă să mănînce. Mă sculam în fiecare dimineață, căci acolo nu mai era noaptea, mergeam și îi strîngiam cîte oliacă de «iagăde» să aibă cu ce își răcori sufletu, căci atîta dulceață putiai găsi acolo. Pe urmă ar fi mîncat și altceva, și mai mult, dar nu era ce.

I-am dat de știre lui Mitruță pe mare și i-am spus ce s-a întîmplat cu Vasile. El mi-a răspuns, dacă aș putia cumva să-l trimit pe Vasile acolo pe mare, la dînsu. Ar fi tare bine, căci ar putia acolo să prindă oliacă de putere căci acolo era pește proaspăt în fiecare zi și peștele era foarte gras. Dacă era peștele proaspăt și bun și pîne mai puțină trebuia. Dar întrebarea-i cum să-l trimăt, căci nu pria era voie, că pescarii trăiau în mijlocu apei, nu erau aproape de mal să poată eși pe pămînt. Trăiau în «rîbnițe» mari, așa ca acelia cu care cărau peștele. Locuiau cîte nouă oameni într-o «rîbniță». Aviau acolo o sobă de fier, unde fierbeau pește, și cîte un pătuț unde se odihniau. Mă gîndesc în tot felul, cum să fac să-l trimăt pe Vasile pe mare. Nu era așa mare dulceață nici acolo, căci, atunci cînd să porniau vînturile, te zbătiau valurile apei de nu îți mai trebuia nimic, dar o făceam pentru oliacă de mîncare, căci era prea grea foamia.

Vine într-o zi «rîbniță» cu pește, de acolo de unde era Mitruță. Pe «rîbniță» lucra un moșniag în vîrstă, un om blînd care era rădăcat ca și noi, dar cu vro zece ani înaintia noastră, de la Astrahan, tot din Rusia. Mă duc eu la dînsu și îi spun totul, cum și ce, și îl rog să-mi ia băietul să-l ducă la Mitruță, căci el de acuma îi cunoștia pe toți lucrătorii. El să uită la mine și îmi spune: tu știi că nu-i voie. Da știi, dar se fac multe și cu voie și fără voie, și-l rog să-mi facă asta ce îl rog. El îmi spune să vie băietu mai tîrziu, cînd nu or fi «nacialnici» pe aici, căci eu în sara asta mă duc înapoi pe mare și am să-l duc. Viu acasă și îi spun băietului. De o parte, parcă mă bucur că s-a prins să-l ia, dar de altă parte, parcă mi se rupe inima cînd mă uit la băiet că așa-i de slăbuț și unde îl trimit eu, în mijlocu apei. Dar altă scăpare nu era. Îl întreb pe băiet dacă vra să se ducă la Mitruță și el spune, da, se duce. Iau băietu și mărg la moșniag. El era singur. Lucrătorii «nacialnici» și-au gătit ziua de lucru și s-au împrăștiat toți. El ia băietul și îmi spune: trebuie să-l ascund, nu cumva să vie cineva pe aici, să vadă că eu am luat baietu să-l duc pe mare. Se duce și rădăcă un capac de pe «rîbniță» și îi dă drumu

băietului într-o bortă acolo. Era un «trium», așa îi zicia acolo, unde ținia toate instrumentele ce-i trebuiau pentru «rîbniță», și îmi spune mie: a sta acolo, numai pînă m-oi depărta de la mal și pe urmă l-oi scoate deasupra. Nu am avut ce face, l-am lăsat și m-am întors acasă. Dar eram cu inima tare îndoită și cu nerăbdare să știu cum au ajuns la Mitruță. Cînd a venit din nou moșniagu încărcat cu pește, mi-a adus o bucată de scrisoare de la Mitruță și mi-a spus că Vasile a ajuns bine, numai că a uitat moșniagu că l-a închis pe Vasile în «trium», pînă aproape să ajungă la Mitruță, cînd a rădicat spăriat capacu și l-a strigat: ești viu, ești de acolo. Dacă a ajuns, a trecut pe «rîbniță» pe care trăia Mitruță și au stat mai mult timp acolo.

Pe urmă, le-a fost lor de folos, l-au făcut bucătar. Ei trăiau nouă oameni pe «rîbniță», dar la lucru își dau drumu de pe «rîbniță» pe bărci mai mici și mergiau la pescuit. Băietul, Vasile, rămînia pe «rîbniță». Ei îi lăsau pește și el îl curăța, îl spăla, îl punia care la fert, care la prăjit, făcea cotlete. Cînd să întorciau de la pescuit găseau mîncarea gata și asta le prindia lor foarte bine. Mîncea și el mai binișor și cît îi trebuia și a prins oliacă de putere. Băietul a stat acolo pînă aproape înainte de a îngheța apa și apoi l-au adus iarăși moșniagu înapoi, căci la pescari nu le da voie să vie de pe mare pînă nu îngheța. Atunci era periculos printre sloiuri de ghiață.

Băietul a venit oliacă mai vioi, a prins oliacă de inimă. Eu lucram mai departe tot acolo la pește. Mergia triaba încet, dar iacă alt necaz s-a ivit. A venit de la «cantor» și ni-a anunțat că toți cei care au venit primăvara de la Nadîm, așa se numia locul de unde cu mare greu am putut scăpa, toți să se pregătiască să miargă înapoi acolo pentru iarnă. Cînd am auzit numai, am slăbit și parcă mi-a luat toată puterea. Am venit acasă și le spun la copii, adică la aceștia doi mai mici, că cel mare încă nu era venit de pe mare, de la pescuit. Cînd au auzit și ei sărmanii, s-au prefăcut la față și au stat în tăcere și pe gînduri, fără să spuie un cuvînt. Cînd amărît deschide gura Vasile și-mi spune: știi ce mamă, decît să ne ducă înapoi la Nadîm, mai bine să puie o mitralieră, să tragă în noi să nu ne mai chinuim atîta, mie mi s-a pus un greu pe inimă și nu am putut să le spun nimic, dar mă frămînt cu gîndul în tot felul, ce e de făcut să pot scăpa și de asta. Ies afară să nu mă mai vadă copiii așa amărîtă, mă duc pe din dosu casălor, pe unde nu îmbla tare lumia, să nu mă vadă nime, să pot plînge să-mi triacă greutatea de pe suflet. Stînd acolo pe gînduri amărîtă, trece un bărbat pe acolo și m-a observat. A trecut cîțiva pași înainte, apoi să oprește, să întoarce cătră mine și mă întriabă ce-i cu mine, am pățit ceva, de ce stau așa. Eu îi spun că nu-i nimic, așa stau. Dar el cu asta nu s-a mulțămît, nu pleacă de lîngă mine, vra să afle numaidecît pricina. Dacă am văzut că așa-i triaba, am început să-i spun dureria mea. Cu toate că nu putiam vorbi bine rusește, așa cum am putut i-am spus, el m-a înțăles, și îmi spune, dacă așa tare nu vrei să mergi înapoi la Nadîm, treci în brigada mia la lucru și îi rămînia aici. Dacă am auzit așa i-am spus că mă prind să trec în brigada lui numai să nu mă duc înapoi la Nadîm. El îmi

spune, mîne ie-ți hîrlețu și vină aici printre casăle estia, căci pe aici avem de lucru. Acel bărbat era «nacialnic» inginer pe casăle care să făciau acolo.

Așa am și făcut, dimineața m-am sculat și mărg acolo unde mi-a spus. Mi-am luat hîrlețu și aștept că încă nu era nime, era pria degrabă. Peste puțin timp s-au strîns lucrătorii, a venit și bărbatul acela și ni-a pus la lucru, ni-a pus să săpăm pămînt, să învelim casăle. Acolo să făciau case numai iama, căci vara nu avia cine să le facă, căci pe toți bărbații îi trimitiau la pescuit.

Și cum să făciau casăle acolo? Lemnul îl aduciau cu pluta, pe apă. Legau butuci, cîte două rînduri unu peste altu cu gînjuri de nuiete, dar și asta trebuia să o facă bărbații care știau să lege bine, că de altfel, cînd veniau pe valurile apei se împrăștia totul. Pluțile acelea le trăgia un «cacher», poate și două sau trei sute de kilometri. Le aduciau, le da lîngă mal și șediau acolo pînă toamna tîrziu, cînd începia să înghețe apele și să întorciau pescarii de pe mare. Atunci să apucau de lucru la făcut case. Împărțiau din nou lumia care s-a întors de la pescuit, bărbații care erau «plotnici», așa le zicia acolo, adică maisteri care știau să lucreze la lemn, aceia rămîniau la făcut casă.

Alții, care mai voinici mai tineri, băieți și fete, îi trimitiau din nou la pescuit să prindă pește de sub ghiață.

Aviau unelte anume, niște «sîte», așa le spunea acolo, care le da drumu sub ghiață, stau cîte o noapte și pe urmă le trăgiau.

Se întîmpla de multe ori să prindă destul de bine. Și așa săracul tineret numai să întorcia de pe mare schimba «sîtele», adică unelte pentru pescuit, lasau acele de vară și luau altele de iamnă și iarăși înapoi. Le făciau din «faneră»^[23] niște «palâtci»^[24] în care să locuiască, încărcau totul pe sanie și plecau din nou. De multe ori nici nu lăsau să se întăriască bine ghiața, îi scotia și îi mîna, se întîmpla că se rupia ghiața, cădiau în apă, ori omul ori calul. Cu lațul îl scoția și mergiau mai departe, cîte șiaptezeci și optzeci de kilometri. Cum ajungiau acolo așezau «palâtciile», puneau cîte o sobișoară de cele de fier cu care să încălziau și își fierbiau mîncarea. Dar își poate închipui orișicare cît de plăcut e să locuiești într-o «palatcă» așezată pe ghiață în ger de pînă la patruzeci de grade și mai sus. Alții făciau o brigadă la scos pluțile din apă, adică lemnele pentru case.

Și așa după cum am spus mai sus, am lucrat cîteva zile la săpat pămînt, făciam «zavalinchi», așa le ziciau acolo. Nu puniau nici un fel de temelie sub casă, puniau «brovnile», adică bradul, lemnul așa cum era rotund, îl clădiau pe pămînt, dar nu-l ciopliau să se lipiască bine unu de altu. Puniau un rînd de lemn, apoi așterniau un rînd de «moh», adică un fel de mușchi care creștia prin tundră, puniau alt rînd de lemn și așa să clădiau casăle pînă la acoperiș. Numai să nu să vadă printre lemne, dar altă grije, să fie cald, nu mai aviau.

Și așa, după cîteva zile cum lucram acolo, vine iarăși «nacialnicu» acela, mă ia pe mine și încă pe o femeie și ne spune să mergem că este altceva de lucru. Cînd mergem cu el, să vezi ce lucru ne pune să facem, să măturăm hornurile. Trebuia să te sui pe fiecare casă și cu o frînghie să dai drumu la o greutate cu un fel de mătură, adică așa cum să curăță hogiagurile. Nu putiai să spui că nu vrei sau nu poți să faci acest lucru. Nu erau așa multe case, la vro douăzeci de case, dar pentru două femei ajunge. Nu am avut ce face și ni-am apucat noi două femei și de lucru ista, ca să scap să nu mă ducă la Nadîm. Ne suiam pe casă, curățiam, pe urmă trebuia să intri în casă, să scoți funinginea. Ni-am înțales cu femeia ceia că la o casă mă suiam eu, la alta să suia ea. Dar pînă scotiai funinginea ceia, erau plini și ochii și bulendriile cu ce erai îmbrăcată. Știți doar cum îmblau hornarii, numai că ei aviau îmbrăcăminte pentru acel lucru și pe urmă cum găteau lucru se lepădau acelia haine și îmbrăca altele curate. Dar noi nu mai aviam cu ce ne schimba. Veniam acasă, ne spălam cu oliacă de apă caldă, căci săpun nu era deloc. Dar ce spălat era acela fără săpun? Făciam leșie din cenușe și spălam bulendriile de pe noi, dar ce credeți că putiai scoate din ele. Cînd le puniam la uscat hîrîiau cîinii la ele de frumoase ce erau.

Am lucrat așa cum am putut vro trei luni, cam pînă pe la anu nou. Asta a fost în anu 1943. Au împărțit iar lumia, care înapoi la pescuit, care înapoi la Nadîm și alții care au rămas pe loc, care mai prin «labaz» la așezat peștele, alții la scos pluțile din apă. Dar de acuma, nu mai erau în apă, ci era totul prins în ghiață. Dezbăteau cu niște «lomuri»^[25] de fier, fărmău ghiața și trăgău lemnele pe mal. Altă brigadă au făcut-o mai mult din fete și niveste tinere, care îmbiau prin tundră, adică mai departe prin pustiul cela, și rimau omătul și căutau «moh», căci erau locuri unde crești a mult «moh» despre care am spus că îl întrebunțau la clădiria caselor și tot cu «moh» de acela acoperiau ghiața, ca să aibă la vară cu ce îngheța peștele. După ce s-au așezat toți lucrătorii, am lepădat și eu lucru de la curățit hornurile, căci nu mai putiam. Una că era destul de greu să te sui pe acoperișul casei iarna pe ger, și a doilea că îmblam tot timpul unsă de funingine, ca țiganul la malancă^[26]. Nu aviam nici cu ce să mă spăl, nici cu ce să mă schimb.

Băietul cel mare era plecat la pescuit pe ghiață, eu eram numai cu aieștilalți mai mici pe loc. După cum am spus, trăiam într-o baracă mare făcută din scînduri cu o mulțime de lume la un loc. Băiatul cel mare, înainte de a pleca la pescuit, a cerut din «cantoră» să ne mute undeva într-o casă; să eșim din baraca ceia. Iacă, într-o bună zi, îmi spune comandantul care era peste noi că îmi dă locuință să trec într-o casă. Mă duc cu el să-mi arete casa, dară casa nu era liberă, ci trăiau întrînsa trei bărbați: unul era rus, unu tatar și altul calmîc.

Erau aduși acolo, tot ca pedepsiți, la lucru. Casa era destul de largă, însă așa cum am spus casele pe acolo erau clădite din lemn și printre lemne spînzura «moh». Cînd bătia vîntu tare, își găsia loc prin «moh», dară se

numia casă. M-am uitat împrejur și m-am gândit mult ce-i de făcut. Nu era mare diferență față de baracă, dar ca să ies din atîta hal de lume, m-am sfătuit cu copiii, hai să eșim din baracă. Și am mai luat cu noi două familii, cu care am plecat împreună într-un vagon din Sadagura pînă la Omsc. Era o femeie din colonia Toporăuțului, o chema Zaharia Paraschiva, dar îi zicia Calina, și alta era din Cernăuți, nevasta unui judecător, o chema Feșciuc Nadejdia. Asta mai avia și un băiat de o vîrstă cu ai mei, îl chema Orest. Erau femei cu care puteai să împarți și binile și răul. Am trecut noi în casa ceia, am făcut oliacă de curățenie, am dezghețat niște lut, am întins pe unde bătia vîntu mai tare, am dat foc bun, s-a încălzit, s-au uscat oliacă păreții. Ne mîngîiam că tot e mai bine decît în baracă. Bărbații ceia deminiața mergeau la lucru și siara veniau, nu făceau pria mare stinghirială. De fiert nu fierbiau nimic, atît cît se puneau la foc și se încălziau după ce terminam noi cu focul. Ba de multe ori îi vediam că se dezbrăcau, dar nu ne da în gînd, de ce se dezbracău pînă la piele și încălziau cămașile la gura plitei, pe o parte și pe alta. Cînd mergeam deminiața și aprindiam focul, ne mișca ceva pe picioare parcă ar fi fost un moșinoi cu furnicari. Cînd ni-am uitat noi, păduchii se suiau pe picioare. Atunci ni-a dat nouă în gînd de ce încălziau ei cămașile la gura plitei: cînd se înfierbînta cămașia, păduchii picau jos. Ne-am sfătuit noi ce-i de făcut, căci ne-a împli iarăși tina și pe noi. Abia ce ne-am descurcat oliacă! De spălat, săpun nu era, dar am făcut leșie din cenușe și am fiert toate rufeale ce le mai aviam. Erau hîde și urîte de hîrîiau cîinii la ele cînd le tindeam la uscat, dar păduchi nu erau în ele. Acuma ce era să facem, am fost nevoite să ferbem și rufeale bărbaților, să scăpăm și noi.

Așa am împins iama aceia, dar la lucru trebuia să ies. După cum am spus, am lăsat lucru la curățit sobele și m-au dat la alt lucru, tot destul de bun la cărat «moh» din tundră. Eram cîte trei femei la o sanie, doauă se înhămau înainte și una împingia din urmă. Mergeam șeaze șapte kilometri prin omăt, pînă ajungiam la locul unde săpau «mohul». Încărcăm sania, o legam bine cu funii și iarăși doauă se înhămau înainte și una împingia în urmă. Așa am lucrat toată iarna, în anu 1944.

Pe la începutul lui mart s-a întors băietul cel mare de la pescuit. A adus oliacă de pește, cu toate că nu era voie, aieștialalți doi băieți îmblau la vînătoare prin tundră, puniau lațuri printre tufe și prindiau niște păsări. Tot a doua zi mergeau și controlau lațurile și aducia cîte cinci șasă păsări, altădată și mai multe, așa că am început oliacă să mai împăcăm foamia. Eu după ce terminam lucru, mai luam de lucru de la femei rusoaice, tot aduse așa ca noi, din Rusia, de la Astrahan, cu vro șapte ani înaintia noastră. Ei de acuma stau mai binișor, mulți dintre ei ținiau vacă, ținiau cîte patru și cinci cîini voinici, tufoși, cu care iama aduciau lemne din pădure, aduciau fîn de pe cîmp, orișice le trebuia lucrau cu dînșii. Primăvara îi tundia și din lîna lor făceau culțuni, mănuși. Eu luam de la ele lînă de aceia, o scărmanăm, o

torciam și. Împletiam cultuni, mănuși și mai adăugam câte ceva de ale gurii, câte oliacă de lapte, mai și câte o pîne.

De acuma ne-am mai astîmpărat foamia, dară a început goaleciunea. Cîte oliacă de straie ce-am avut pe noi cînd ni-au luat de acasă, s-au rupt. Li-am cîrpit la început cu petece pe dinlăuntru, dar iarăși s-au mai rupt, li-am petecit din afară, dar acuma au rămas că nici nu mai aviam de ce prinde petecele. Să cumperi ceva, putiai să mori că nu găsiai nimic. Mă gîndesc ce-i de făcut, sîntem goi, toți și copiii și eu. E prost de tot. De ce să te prinzi nici nu-mi pot închipui. Într-o zi vin băieții cu niște bucățele de funie, lungimea cam 20-30 țentimetri, și îmi arată, iacă mamă funia asta, cum să desface poți face ață din ia. Eu îi întreb, de unde le-ați luat. Și ei îmi spun, iacă acolo la «maistercai»^[27], adică într-o casă unde se pregăteau «sîtele» pentru pescuit. Lucrătorii le descîlciau, le cîrpiu, le legau și le pregăteau pentru primăvară. Ei tăiau capete mici de ață și le aruncau pe cele care nu le erau de folos. Funiile celia erau făcute din mai multe ațe destul de subțiri sucite la un loc și pe urmă mai multe jîțe^[28] iarăși sucite la un loc. Erau niște funii albe și netede. Le spun la copii, dacă sînt capete de aiestia și vă dă voie să luați, mergeți și mai strîngeți. Așa că băieții nu în mult timp au strîns destul de multe capete de funie. De acuma siara după lucru ni-am apucat cu toții, am desfăcut capetele celea, am legat ciot de ciot, am făcut gheme și m-am apucat de împltit. Li-am făcut la toți trei băieții câte o flănică. O trăgiau peste cap și astupau zdrențele. De bună siamă, pe față să mai cunoștia că e împltit, dar cînd o întorciai pe dos parcă era covor de cele persiane, căci la 20 de țentimetri era tot un ciot legat, tăt era numai capete, dar eram mulțămîtă că și atîta am putut.

S-a început primăvara, s-a gătit «mohul» de cărat și pe mine m-au dat de acuma la alt lucru. M-au pus «storoj», adică păzitor la bază, adică la «scladu» cu pîne. Eram trei femei și făciam câte opt ciasuri în trei schimburi, cum îți venia rîndu, cînd noaptea cînd ziua. Sacii cu pîne șediau sub cerul liber, îi ploua, îi ningia, îi jiscolia. În fine făina nu să strica, decît prindia o coaje împrejurul sacului. Într-o zi îmi spune «nacialnicu» care era acolo, uite ce-i, dacă vrei, după ce termini ciasurile de lucru aice, ia saci de aiștia deșerți, spală-i, cîrpește-i, ca să-i putem trimite înapoi. M-am gîndit, bine că nu-i cu forța și încă mă întreb dacă vreu. M-am prins eu și am luat. La o sută de saci, da un sac pentru petece. Am luat eu o sută de saci, i-am dus acasă, dar fiecare sac trebuia întors pe dos și ras cu cuțitu. M-am năcăjit așa cum am putut, mai îmi ajuta băieții a rade. Coaja ceia ce o rădiam, o puniam în ceva și să muia bine, eșiau diasupra ațale care se rupiau de pe sac. Scurgiam încet ce era pe deasupra și ceea ce rămînia mai des cociam turte pe plită și mîncam așa de cu mare poftă că astăzi nici colacul nu îmi pare așa de bun. Mergiam la rîu, îi spălam, îi uscam și apoi îi cîrpiam. Dară nu mai rupiam sacul care mi-l da pentru petece, cîrpiam cu ce putiam și sacul mi-l opriam mie. Așa am petrecut multe sute de saci, pînă mi-au

rămas mie vro opt saci. Acuma m-am gîndit că am să fac ceva de îmbrăcat la copii. I-am descusut, i-am spălat bine și, ca să le schimb oliacă coloaria, am juchit niște coaje de pe lemne verzi, am fert-o bine, am mai pus niște cenușe, niște fer ruginit, pe urmă în apa ceie am pus sacii. Au stat o zi întriagă în apa ceia. Cînd i-am scos, aviau o culoare mohorîță, cafinie, nici nu știu ce nume să-i pun, în fine, era schimbată coloaria sacului. Mai departe mă gîndesc ce-i de făcut cu ei.

S-a început primăvara. Pe malul rîului să pregătesc bărcile care au de mers la pescuit, se leagă «parosăle», căci după cum am spus bărcile erau pe atunci mînale de vînt. Pe barcă era un stîlp înalt, așa cum ar fi un stîlp de la telefon, așezat bine în mijlocu bărcii, pe stîlp mai erau puse niște rotițe, pe care erau așezate funiile cu care conduciau «parosu». Cînd îl rădicau sus tare, cînd îl dau mai jos, după cum era vîntu de tare. Trebuia să știe bine a conduce, căci dacă venia împotriiva vîntului și nu știa ce să facă cu «parosu», putia să răstoarne barca. În fine, la pregătitul acesta legau cum le trebuia și tăiau bucățele mici de funie și le aruncau jos. Care picau pe mal, care în marginia apei, dar aistea funii erau mai mult de buci^[29], nu erau de vată. Am mers eu și am strîns multe bucățele de funii, li-am mai spălat în rîu, căci erau călcate și pline de glod. Am venit cu ele acasă, li-am uscat, li-am desfăcut, li-am scărmanat și li-am făcut înapoi buci. Am luat sacii cei văpsiți și bucii care i-am scărmanat și am mers la o femeie care cosia la mașină. M-am înțales cu dînsa să-mi coase două pufoici și două părechi de pantaloni din sacii ceia. Am pus în mijloc buci și două rînduri de sac, să fie oliacă cald. Eu i-am lucrat ei în loc, i-am împletit mănuși și culțuni din lînă de cîne. Cînd mi-a gătit de cusut, i-am îmbrăcat pe cei doi băieți mai mari cu pufoaică și pantaloni. Nu mai curiau petecele de pe ei. Mi-a părut că cu costum și baston i-am îmbrăcat. Am mai luat cîteva sute de saci, am spalat și am cîrpit pînă mi-am mai șpăruit cîtiva saci și mi-am făcut și mie o rochie și aiestuilalt băiet o păreche de pantaloni. Așa am învălit oliacă goleciunea.

Dar eram slăbiți din puteri, că abia tîrîiam picioarele după noi. Astîmpăram noi foamia așa cu ce putiam, dar nu mai avia corpul nici un fel de vitamină, căci de acuma trecuse cîtiva ani și noi nu mai văzusem legume sau fructe proaspete. Dacă aducia ceva produse uscate, ciapă uscată, usturoi uscat, cartofi uscați, nici asta nu era pentru lucratori, ci pentru «nacialnici». Așa că lumia a început să se îmbolnăvească. La început eșiau niște pete vinete pe picioare, îți era așa de somn că mergînd pe picioare dormiai. Apoi se înflau gingiile în gură și să înegriau, dinții se clătinau toți ca mărgică, părul din cap totul pica. Dc acuma vedem noi că e prost, cît nu te-ai lupta, totuși te dovedește. Ni-a spus nouă lumea ceia care era adusă cu vro șapte ani înaintea noastră: mergeți pe tundră și strîngeți «iagăde» și mîncăți cît mai multe «iagăde», căci numai cu asta o să mai potoliți boala aciasta. «Iagădele» erau niște fructe sălbatece, de mai multe feluri, care creștiau pe tundră, dar nu pe tăt locu, trebuia să le cauți. Erau un fel care

veniau mai degrabă, prin luna lui august erau coapte. Acestora le zicia «moroșcă». Erau în formă așa ca murea, boabele lor numai că erau galbene cînd să coceau. Erau altele care le zicia «gulubiță». Erau niște bobite albastre. Erau încă un fel care să cociau toamna târziu, prin luna lui septemvrie. La astea le zicia «brusnigă» și erau niște bobite roșii cam acre, dar pe aiestia le putiai păstra și pe iarnă. Am văzut noi că nu-i încotro și trebuie să căutăm să strîngem.

Dar era încă devreme, numai ce s-a topit omătu și s-a dus ghiața. Era cam pe la începutul lunci iunie, căci așa să ducia ghiața de pe ape pe acolo. Pînă la jumătatea lui iunie să curățiau apele și să porniau pescarii la pescuit. Mergiau prin luna lui iunie și să întorciau pe la sfîrșitul lunii septemvrie.

Cînd venia ziua să se porniască, erau toate bărcile pregătite, tineretul să încărca pe bărci, familiile care rămîniau se strîngiau toate pe malul rîului și-i petreciau. Cei tineri de pe bărci își făciau curaj și mai glumiau, mai cîntau, dar familia care rămînia plîngiam și ne ștergiam de lacrimi. Îi petreciam pe malul rîului pînă intra în apa cea mare, ce se chema Obi. Mai șediam pe malul apei, îi petreciam cu ochii cît îi putiam vedea. După ce să depărtau și nu-i mai putiam vedea, ne întorciam ștergîndu-ne de lacrimi. Au plecat și ai mei, cel mare a mers la pescuit, iar al doilea, nu avia încă putere de pescuit, dar a mers «matros» la o barcă, care cara pește de la pescari. Am ramas numai eu și cu acel mai mic băiat. Lucram mai departe pazîtor, «storoj» cum ne zicia acolo.

A venit și timpul «iagădelor» și am început să strîngem «iagăde». Dar pe aproape, împrejurul «pasiolcei» unde traiam, nu putiai strînge multe, căci eșia fiecare babă, copii mai mici și le culegiau. Ne-am sfătuit cîteva femei, căci una singură parcă te lua groaza prin pustiul cela, și mergiam cîte șapte, opt și zece kilometri depărtare, unde putiam găsi mai multe și mai frumoase. Puniam o vadră de aiestia care să aduce apă într-un sac, cu o ață legam bine două cornuri în partea de jos a sacului și pe urmă, cu amîndouă ațele la un loc, legam gura sacului, îl puniam pe spate și vîram mîinile pe după cele două ațe. Avea forma ruczacului, căci altfel nu putiai să mergi așa mare depărtare. Și încă dacă ar fi fost pe drum vîrtos, putiai merge mai bine, dar pe tundră era «moh», și era moale. Cînd călcâi te cufundai pînă aproape la ghenunchi și era foarte greu de mîrs, să tragi picioarele tît timpu așa în sus. Afară de asta mai întîlniai mlășniți, băltoage, pe care nu avei pe unde le înconjura, trebuia să te vîri prin ele, să te uzi bine. Așa stătiam toată ziua și strîngiam, pînă umpleam vedrele, una în spate și alta în mînă. De strîns le strîngiam încet și umpleam vedrele, dar la întoarcere era tare greu. Obosiți de drumul greu, flămînzi, slăbiți din putere, abia puteai merge cu sloboda prin «mohul» cela, nu încă și cu vedrele pline. Dar așa îmi strîngiam toată puterea cît mi-a mai rămas și căutam să strîng cît mai multe, să avem și pe iarnă oliacă, să putem scăpa de boala care ne strîngia.

Îmblînd așa pe tundră, într-o zi ne slobozim într-o vale, amăgindu-ne că tot găsim «iagăde» în partea cea. Mergeam așa cu capu în jos, tot strîngînd. Deodată ne rădicăm și în fața noastră vedem niște lemne, niște hodorobeie. Nici nu ne-am dat siama bine ce poate fi aceia, cînd ne uităm mai bine, erau trei trupuri moarte, așezate pe trei «nărți» adică trei sâni, la care se înhamă «oleni»^[30]. Pe lîngă trupurile celia, mai era pus cîte un topor, un cuțit mare pus în tiacă, strachină, lingură, câte o litruță de băut ceai și mai ceva «bojoghini», niște piei de «oleni» puse grămăjoară.

Aceia erau trei «neniți», mai le ziciau «tuzemți». Aceasta era nația de oameni care trăiau pe locurile celia pînă ni-au pus pe noi acolo. Erau un fel de oameni sălbatici, îmbrăcămintia lor era toată numai din piei de «oleni». Se hrăneau cu mîncăruri mai mult crude, came crudă, pește crud. Trăiau în «ciumuri», așa le zicia, niște corturi, care le făceau iarna din piei de «oleni», iar de vară, din coaje de misteacăn. Puniau niște druci în picioare, iarna îi învăliau împrejur cu piei de «oleni» cusute una de alta, dar drept în sus, cînd te uitai, putiai număra stele pe cer. În mijlocu «ciumului» ședia legat cu sîrmă un cazan, sub care făceau focul și ferbeau ceai. Împrejurul «ciumului» erau așternute piei de «oleni», pe care se culcau femei, copii, toată familia cîți erau. Pe timpuri, înainte de revoluție, ei trăiau foarte bogați în felul lor, aviau turmele lor de «oleni», să ocupau mai mult cu vînatul. Vînau felurite sălbătăciuni și veniau negustorii la ei acolo, le aduciau felurite flinticușuri, lucruri de nimica, cu cari îi amăgiau. Femeilor lor iubiau să-și lege la pîr fel de fel de zurgălăi, iar bărbații cei tineri iubiau tare curelele cu bumbi și lanțugele. Dacă ar fi avut cît de multe, toate le aninau de cureaua cu care să încingiau. Dacă mai aveau un cuțit pus în tiacă, erau tare mîndri. Cu nimicuri de aiestia luau de la ei «pușnina» toate blănurile ce vînau, căci ei nu știau să le puie preț. Acum după revoluție i-au strîns și pe dînșii cu șurubul. Turmele de «oleni» le-au luat la stat, li-au lăsat numai cîte cinci sau șiasse capete de «oleni», să aibă pentru carne. Pieile ce le vînau le lua la stat și nu mai putiau face nimic. Tot ce lucrau era pentru stat. Statul de acum a început să-i mai civilizeze. Pe copiii lor i-au strîns și i-au dat la școală să învețe, i-au îmbrăcat cu cămașe, pantaloni, i-au pus în paturi, cea ce era pentru dînșii neplăcut.

Așa că cele trei trupuri ce le-am întîlnit noi în tundră erau din nația asta. Așa le era obiceiul lor, cînd muria unul dintre ei, îl punia pe «narta» cu care a lucrat el cu «oleni», și lîngă dînsul punia tot ceea ce a fost a lui. Era tras cu «narta» undeva departe în tundră, dar nu era voie să-l îngroape în pămînt. Așa era legea lor. Noi cînd am dat cu ochii de trupurile cclea, eram vro patru femei, ni-a prins o groază, o frică, că nu mai știam ce-i cu noi și cît mai repede să fugim de acolo. Pe urmă îmblînd după strîns «iagăde», am mai întîlnit în mai multe locuri așa ceva, dar de acum nu ne mai era așa frică. Ne ținiam firia, dar tot ne ținiam una de alta, nu cumva să ne despărțim Doamne ferește. În timpul cela să mai fi văzut vro mișcare ceva,

putiam să leșinăm cu totul în pustiul cela. Pline de frică, ne întorciam cu povara noastră spre casă, gîndind că mai mult nu mai mergem să tragem așa mare frică. Dară mai trecia o zi și ne răzgîndiam.

Cu toată frica și greutatea, dar dacă nu am strînge noi acum, cînd se găsesc, pe urmă n-ai de unde să le iei. Așa că dacă am strîns, am mîncat cît am putut, am trimăs și la băieți pe mare. Încet a despărut boala dintre noi. Dinții au început să se întăriască, petele de pe picioare au dispărut, ne simțiam cumva mai bine. Nu ai zice, dar tot erau fructe proaspete în care era oliacă de vitamină. Am pregătit oliacă și pentru iamnă să avem cu ce ne apăra de «țînga», adică de boala asta care era pe acolo.

Băieții cei doi mai mari lucrau pe mare, eu lucram mai departe «storoj», adică păzitor la bază unde aduciau vapoarele toate produsele pentru lumia de acolo. Îl mai aviam pe băietul cel mai mic cu mine și împingiam așa cum putiam zilele.

Mai spre toamnă, pe la sfîrșitul lui septembrie sau dacă era toamna mai lungă, la începutul lui octombrie, se întorciau pescarii de pe mare. Au venit și cei doi băieți ai mei și au adus cîte oliacă de pește proaspăt. Cu toate că era tare strict, dar vorba bătrînească zice că lupul, cînd e flămînd, nu caută că oile îs numărate. Așa era și cu noi. Au adus cîte oliacă de pește, mai era oliacă de «iagăde» și de acum mai putiai ocoli oliacă foamea.

Lucram așa cum spuneam ca paznic. Nu era deloc plăcut, pentru că erau timpuri grele și flămîndă era toată lumia. Dacă voia cineva să-mi facă vreun rău, ce însămnă o femeie în timpul nopții, căci ea să număra că păzește toate produsele. Ni-au pus un fer sus și cu altul să bătăm în el, să dăm alarmă dacă vine cineva să între acolo. Dar bineînțăles că cine vine să facă rău, știe el cum. Nu mai ai timp, nu te lasă să dai alarmă. Dar, mulțămim lui Dumnezeu, nu ni s-a întîmplat nimic. Pînă nu s-a întărit gerul tare, a fost bine, dar de prin luna noiembrie a început a se rădica gerul pînă la patruzeci de grade și, pe lîngă ger, vînturi și viscol. Întăilia și al doilia schimb trecia mai ușor, dar cînd venia rîndul să faci a treilia schimb, noaptea de la 12 ciasuri, cînd toată lumia se oploșia pe lîngă sobe cum putia mai la călduț și tu singur trebuia să te îmbraci, să ieși la post... Era cîte o noapte cu ger așa de mare și cu viscol, acolo-i zicia «buran», de te gîndiai, mai bine ar fi să mori decît să te chinui așa. Ședeai opt ciasuri clănțănind din dinți. Îți da o îmbrăcăminte din piei de «oleni», adică acea îmbrăcăminte era pentru toate trei schimburi. Cînd mergeai să primești postu, acela pe care îl schimbai să dezbrăca și îl îmbrăcam eu sau cel care primia postu. Îmbrăcămintea ceia era cusută din piei de «oleni», așa cum purtau «tuzemții», și cînd te îmbrăcai cu dînsa o trăgiai peste cap. Era cusută cu părul deasupra, iar pe dinăuntru era pielea goală. În părul cela de deasupra se bătia omătul, iar de la corp să încălzia puțin omătul și pielea ceia, că se făcia ca o coaje de ghiață. Cînd o trăgiai pe tine, simțiai numai o greutate de te dureau umerii,

dar căldură nu-ți mai da nimic. Dar nu aveai ce pretinde nimic, căci ți-a dat «gusi» de îmbrăcat, căci așa-i zicia la îmbrăcămintia ceia.

Așa am îndurat pînă pe la sfîrșitul lunii lui decembrie, în anu 1944. Pe la sfîrșitu lunii decembrie m-am îmbolnăvit de tifos. La început am simțit cînd mă pregăteam să mărg la lucru că m-a cuprins o tîmpiratură mare și a început capul să mă doară. Eram de acuma îmbrăcată să plec și dacă nu am mai avut putere m-am prăvălit pe pat. Au mers femeile cu care trăiam în casă, mai întăi la «cantoră» și au anunțat că eu nu pot merge la lucru, să trimată pe altu în locu meu, căci acolo aștepta un om ca să-l schimb. Au mai chemat și doctorul să mă vadă, că de altfel nu îmi da crezare că nu pot merge. Doctorul cum m-a văzut a spus să mă duc degrabă la spital. Spitalul nu era departe, tot acolo în «pasiolca» unde trăiam. M-au dus doi de subsuori, m-au ajutat căci eu nu mai aviam putere să merg. Țin minte cum m-a dus, cum am ajuns la spital, cum m-a dezbrăcat din hainele mele și mi-a dat cămașe din spital. Cînd m-a dezbrăcat am văzut că trupul meu era tot pete. M-au pus în pat și m-am culcat și mai mult nu am știut nimic ce s-a petrecut cu mine. Cînd am deschis ochii, m-am uitat roată, a venit la mine o femeie care lucra acolo ca «med sestra», cum s-ar zice ca soră de caritate. Era tot așa adusă ca noi și vorbea românește. Mă întriabă ce faci Ană, căci numele meu e Anița, și parcă am cunoscut pe fața ei că era bucuroasă. Eu am întrebat-o pe dînsa ce zi avem astăzi și ce dată. Ea mi-a spus că astăzi este joi și data 14 ianuarie 1945. Și m-a cuprins și m-a sărutat și îmi spune, iacă Ană, de acuma le-am dobîndit și ești a noastră, căci ni-era milă de copii cum veniau în fiecare zi și tot întrebau ce-i cu mama. Noi ce-am putut să le spunem, că nu aviam nici o nădejde, dar tot îi bucuram cu vorba. Acum a trecut tot ce a fost mai greu. Și din ziua aceia am început să mănînc cîte oliacă, căci au fost trecut două săptămîni de cum am intrat eu în spital și nu am fost mîncat nimic.

Cum am intrat în spital, am văzut că e rău cu mine. Nu ziciam nimic din gură, numai în gînd mă rugam la Dumnezeu să se îndure de mine, să mă lase între copii, să nu rămîie copiii așa străini, fără tată, fără mamă, în pustiurile celia. Așa de amărîtă și cu gîndul ista m-a dovedit tîmpiratura și mai mult nu am știut nimic două săptămîni. Înainte de a mă trezi, parcă mi-a spus cineva: tu vrei așa de tare să te duci la copii. Noi te lăsăm, ia-ți trupul și du-te. Parcă trupul îmi era despărțit de mine. Atunci eu ma gîndesc: cînd mi-a zis, ia-ți trupul și du-te, da cum am să-l cunosc eu care trup e al meu, căci erau mai multe trupuri și toate erau la fel. Și parcă îndată mi-a dat în minte că ușor pot să-l cunosc care e al meu, căci în acești ani cît am trăit la «sever», din pricina că am lucrat greu sau din frig, mi-a eșit la mîna stîngă o gotcă. Era acuma cît un ou de găină de mare. Și în momentul ista, cînd mi-a spus că dacă plîng și îmi pare rău așa tare după copii să-mi iau trupul și să mă întorc la ei, eu cu bucurie că mi-a dat în gînd cum să-mi cunosc trupul și

să mă întorc la copii, m-am trezit și am văzut că mă aflu în spital. Tare mult timp nu mi-a eșit visul acesta din minte.

Am mai stat încă vro patru săptămîni în spital. Eram atît de slăbită că nu mă putiam ținea pe picioare deloc. Mîncare așa bună, ca să prinzi putere, nu era. Primiam pînia pe «cartucica» pe care o aviam de la lucru și pe lîngă pîne îmi mai da oliacă de ceai, niște cașe, adică crupe de pros ferte cu apă, asta se numia cașe. Cîteodată mai îmi da și cîte oliacă de ciorbă. De acasă copiii sărmanii tot nu aviau ce să-mi aducă, așa că de multe ori mă gîndesc că numai puteria lui Dumnezeu a făcut să mă lase în viață, să fiu între copii, căci tare multă lume a murit atunci de tifos.

Încet am început să pun picioarele în pămînt, dar nu mă puteam ținea pe ele. După vro două săptămîni, am început să îmblu ca copiii. Mă ținiam cu mîinile de pat și făciam cîte un pas. Încet am început să îmblu, temperatură nu mai aviam, dară de la boala asta mi-a rămas inima bolnavă. După o lună și jumătate mi-a dat drumu acasă. Au venit copiii, m-au ajutat de subsuori și am mers pînă acasă, că nu era departe. Am mai stat vro două luni acasă, căci eram slăbită pria tare. Mîncare din ce să prind putere nu era. Atît am avut noroc, căci mergeam băieții la vînat, dar nu aviau cu ce. De armă nici vorbă. Să năcăjeau cu lațuri, dar nici acelia nu era din ce le face. Totuși mai prindeau niște «crupatchi», mai rar cîte un epure și cu asta oliacă mai aviam cu ce schimba mîncaria.

Am stat așa pînă aproape spre primăvară și am eșit la lucru, că nu m-au lasat mai mult să stau acasă. Gerurile cele mai mari au fost trecut. Am mers tot la acel lucru pe care l-am făcut. Împingiam timpul cu greu, căci tare nu aviam putere.

S-a făcut vara. Băieții cei doi mai mari au mers pe mare, eu am rămas iarăși cu cel mai mic. A venit timpul «iagădelor». După ce terminam lucru, mergeam iarăși cu vadra și sacul pe spate după hrană. Dar acuma era mult mai greu. Nu mai putiam colinda toată tundra ca înainte. Luam și băietul cu mine, mai îmi ajuta a strînge. Aducia și el cîte oliacă, cît putia, dar pria departe nu mergeam, căci mă simțiam slăbită și-mi era frică că m-oi depărta prea tare, mi s-a face rău și nu oi putia veni înapoi. Totuși am strîns cît trebuia pentru iamă. Mai trimitiam și la băieți pe mare.

A trecut așa vara, s-a început toamna. Apele au început să înghețe. Asta era pe la sfîrșitul lui septembrie și începutul lui octombrie, așa înghețau apele pe acolo. Băieții s-au întors bine, sănătoși de pe mare. Au adus cîte oliacă de pește și era din nou acuma cu ce mai amăgi foamea. Eu mai lucram, dară îmi era peste putere. Am lucrat așa pînă în luna lui noiembrie, pînă s-a întărit gerul. S-a urcat gerul la patruzeci de grade. Îmbrăcămîntia îmi era slabă, dară sănătatea încă mai slabă. Nu am mai putut rezista. Fără să spun nimărui nimic, nu am mai eșit la lucru. Dară uitam să spun, în luna mai 1945 s-a terminat războiul. După terminaria războiului s-au întors cîțiva «gheroi», alții invalizi, ca să le deie lucru bun, căci au luptat. I-au pus

«nacialnici». Au picat doi chiar în organizația în care lucram eu și, după cum am spus, când eu nu am mai eșit la lucru erau de acum «nacialnici» noi. Fără nici o vorbă m-au dat în «sud», adică să mă judece pentru că nu am eșit la lucru.

Peste vro lună de zile mă chiamă la judecată, tot acolo în «pasiolca» unde trăiam. Am mers acolo, era plin de lume, erau și «nacialnicii» cei vechi cu care am lucrat pînă atunci. Ei au cercat să puie cuvînt pentru mine, să nu fiu judecată pentru că am lucrat tot timpul bine pînă atunci, dară aiești «nacialnici» noi au strigat că trebuie să mă judece că am «narușit zaconu», adică am calcat legia, să șed cel puțin un an de zile la închisoare, să fie «primer» și pentru alții, adică învățătură, să nu mai lase lucru așa cum am lasat eu. Atunci m-a luat la judecată, m-a întrebat cum și de ce nu am eșit la lucru. Eu am spus totul adevarat, cum am fost bolnavă de tifos și îs slabă din putere, de îmbrăcat n-am cu ce mă îmbrăca cald, gerul e peste patruzeci de grade, afară de «buran». «Buran» însiamnă vînt cu jicoală, dar asta aproape tot timpul era pe acolo. Așa că nu prea aviau pentru ce mă judeca. Atît am rămas eu vinovată că nu am dat «zaivlenie»^[31], adică să mă deie din lucru. Și m-au judecat să șed două luni la închisoare.

Cînd mi-au spus că trebuie să mă duc la închisoare, mi s-a făcut tare amar în suflet. Am suspinat adînc. Nu m-am gîndit alta decît la bieții copii, că iarăși trebuie să rămîie singuri. Căci orișicine își poate închipui că mama își dă și sufletu pentru copii. Cît de mare foame era, cît de multă muncă și greutate era, dară dacă eram toți împreună ne mîngîiam unu cu altu. Eu mai lucram pe la femeile «nacialnicilor», împliteam mânuși, cultuni, m-am mai învățat a coasă oghialuri cu vată, așa că mai adaugeam cîte ceva de ale gurii, căci nu voiam să iau bani pentru lucru. Băieții cînd aviau cîte oliacă de timp liber mergeau la vînat, aduceau cîte un iepure, mai niște «crupățci», eu le pregăteam din ce să putia oliacă de mîncare, îi așteptam cînd veniau flămînzi și înghețați de frig de la lucru cu ceva călduț să mănînce, cu apă caldă să se spele de sudoare, apoi povestia fiecare cum a petrecut ziua de lucru. Eu mă bucuram și mă mîngîiam foarte mult de purtaria lor, căci au fost copii foarte buni și iubitori de familie.

Dară acum, cînd a venit ciasul să mă despărțesc de ei și cînd mă gîndiam cine o să le poarte grija, cine o să-i aștepte cînd or veni de la lucru, pe cine au să întrebe dacă este ceva de mîncare, cînd mă gîndiam la aiestea toate și mă uitam la ei, mi se făcia rău la inimă, dar nu mai ziciam nimic din gură să-i amărăsc și pe dînșii. Numai mă gîndiam la Dumnezeu, dăruiește-mi doamne putere și răbdare să pot trece peste toate cîte îmi stau înaintea. Și cu lacrimi în ochi mă rugam la Dumnezeu ca celor doi oameni care m-au îndreptat pe mine pe dmmul acesta, să mă despartă de copii, nu le doresc nici un rău, decît numai să ajungă să beie și ei paharul de bucurie care îl am eu acuma. Eu am mai stat încă mai bine de o lună acasă între copii după ce m-a judecat, din cauza transportului, căci trebuia să mă ducă mai bine de

optzeci de kilometri, pînă la raion. Acolo era locul de osîndă și nu aveau cu ce să mă ducă. Vara mergea vaporu pe apă, dar iarna nu era alt transport decît «narta» cu «oleni», cu care îmbiau numai «tuzemții» cei sălbatici care locuiau pe acolo. Și din cauză că erau mari «buranuri», așa le ziceau acolo la viscole și geruri mari, de nu putiau îmbla nici «tuzemții», din cauza asta m-au amînat și pe mine.

Dară, iacă într-o bună zi, pe la sfîrșitul lunii martie, apare o «nartă» cu «oleni» la ușa casei și intră un milițian în casă și îmi spune: de acuma îmbracă-te și mergi cu noi. Mi s-a făcut întuneric înaintea ochilor, dară mi-am ținut firea să nu rămîie copiii cu totul amărîți. Dar m-am gîndit în gîndul meu, ajută-mi Doamne să beu păharu care mi-i împărțit, căci văd că n-am scăpare de el. Era către siară și, pînă m-am îmbrăcat, au venit și copiii de la lucru, înghețați de frig și amărîți. Mie mi-a mai dat un «gus» din piei de «oleni». Am tras-o peste cap, căci așa să îmbrăca, mi-am luat rămas bun de la copii, i-am lăsat plîngînd și cu m-am pus pe «nartă» tot plîngînd.

Am mers vro cinsprezce kilometri pînă la o altă «pasiolcă». Acolo a oprit «narta», milițianu s-a dat jos și au grăit cu «tuzemțu» care mîna olenii, să mă ducă fără dînsu la Nîda, adică la raion. «Tuzemțu» a pornit «olenii» și a mers înainte. Pe mine m-a prins o frică și o groază nemaipomenită. Cît a mers și milițianul cu «narta» parcă nu îmi era frică, dar dacă am rămas numai eu cu «tuzemțu» pe «nartă» s-a făcut noaptea. Pe acolo nu mai era drum îmblător să te întîlnești cu cineva, nu îmbla nime, decît «tuzemții» cu «narta» cu «oleni» de-a dreptul prin troieni, prin pădure, pe tundră. Cum să orientau, numai ei știu. Și cum mergeam cu «narta» prin pustiul cela, nu mai aviam inimă în mine, mă gîndiam, de acuma e gata cu mine, nu îmi mai văd eu copiii. Deodată el a întors «olenii» și a luat-o în stînga, s-a vîrît într-o pădurice și a oprit «olenii» sub un dealușor. Atunci eu m-am gîndit: aici el și-a ales locul să mă omoare. Dară ce putiam să fac, nu aviam nici o scăpare, să strig cît de tare, nu avia cine să mă audă. Să mă lupt cu el, nici vorbă. Mă gîndiam, Doamne, de m-ar omorî deodată, să nu mă chinuiască. Și văd că el s-a coborît de pe «nartă», a lăsat «olenii» slobozi, aceștia s-au dus cîtiva pași mai departe de «nartă» printre tufe și au început să scormoniască cu picioarele de dinainte în omăt. Era noaptea tîrziu întuneric, se vedea numai de la omăt. Eu îmi așteptam minutul, căci de bună siamă cînd să întoarcă el la «nartă» are să mă omoară. Peste puțin timp s-a întors la «nartă», s-a așezat pe «nartă», nu vorbește nimic și, chiar dacă vorbea, nu-l înțălegiam. A stat așa vreun ceas poate și mai bine.

El a dat acolo «olenii» să-i hrăniască, căci pe «oleni» nu-i hrănesc cu fin sau cu ovăz. Ei vara pasc pe tundră un fel de «moh» alb care le place lor mult, dară pe iarnă nu le strînge nici o hrană. «Tuzemții» știu locurile pe unde crește «mohul» cela și îi duc acolo pe «oleni». Ei scormonesc cu picioarele în omăt pînă ajung la «moh», îl mănîncă și cu asta se hrănesc.

După ce s-au hrănit «olenii», i-a întors iarăși în direcția de unde veniam și a mers înainte. «Olenii» fugiau destul de tare prin troieni, unde era omătul pînă la pîntece. În alte locuri se cufundau, că numai urechile li să vedeau, pufniau și mergeau înainte, căci «olenii» erau învățați cu așa drum. Eu mă țineam cît putiam de «nartă», căci nu era greu să cazi jos, și nici nu te mai găsia în omăt, căci el să uita înainte la «oleni», nu avia grija ta. Am mers destul timp, că cias nu aviam. De-acum au fost răsărit și luna, să vedea cît de la omăt, cît de la lună.

După un timp destul de lung, s-a oprit «narta» înaintia unui «cium». Acolo el a ajuns la casa lor, la familia lui, și s-a oprit să se odihniască. Îndată au eșit din «cium» barbați și femei, tot de-ai lor și l-au întîlnit. El a deshamat «olenii» și li-a dat drumu și au intrat cu toții în «cium». Eu m-am gribuit pe «nartă», îmbrăcată în «gusiu» cela de blană de «oleni» și mă uit la cer, la lună, la stele și mă gîndesc, Doamne, vād că de acuma sînt pierdută și nu va mai ști nime unde au rămas ciolanele mele. Și vād că vine din «cium» acela care m-a adus cu «narta» și mă ia și îmi arată să mă duc în «cium». Eu îi fac din cap că nu mă duc, îi arăt că am să șed acolo pe «nartă». El s-a dus înapoi în «cium», dar eu mă gîndiam, Doamne, de m-ar lăsa aici pe «nartă». Gerul era destul de tare și eu oi adormi și oi îngheța și oi avia moarte mai ușoară decît să mă duc în «cium», să mă uit cu ochii cum au să mă sfîșie. Dar mult nu au zăbovit și au eșit vro trei din «cium», m-au luat cu forța și m-au dus în «cium». Nu am avut încotro, am intrat în «cium». Ce să vezi acolo? «Ciumul» era așezat pe druci rotunzi, învelit împrejur cu piei de «oleni». Drept în mijloc, cînd te uitai în sus, să vedea cerul. În mijlocul ciumului legat de sus era așezat un cazan sub care se făcia focul și ferbiau ciai. Roată împrejur erau așternute piei de «oleni» și să vedeau mai multe suflete dormind. Care era vîrîți în niște saci cusuți din piei de «oleni», numai capurile li se vediau afară. Aista care m-a adus pe mine a băut ciai, m-a poftit și pe mine la ciai, dar nu am vrut. De fapt ei tare să supărau dacă nu îi ascuți, dar nu am putut să beau cînd am văzut atîta murdărie. Eram mulțămită că mă lasă în pace și nu mă omoară. Bărbatul acela, după ce au băut ciai, s-a vîrît și el într-un sac de acela de piei de «oleni» și îndată a adormit. Sforăiau toți de-a binelea. Eu m-am gribuit așa cum eram îmbrăcată și îmi făciam cruce cu limba în gură, căci cu mîna nu mai putiam și mulțumiam lui Dumnezeu că mă lasă în viață. Dar ochii nu i-am închis pînă dimineață, cînd înspre ziuă s-a sculat o femeie bătrînă, a eșit din sacul acela în pielea goală, numai cu o prigitoare, tot de piele de «oleni», pusă pe dinainte să nu să vadă goleciunea. Eu cum șediam gribuită, am închis ochii de parcă dormiam și eu. Ea a prigătit «cachiolul», cazanul, l-a împlut cu apă și a aprins focul să fiarbă ciai. Cînd s-a aprins focul bine, eu m-am mișcat oliacă și mi-am dat picioarele mai spre foc, căci erau aproape înghețate. M-a bătut oliacă căldura de la foc și mi-am revenit oliacă, căci strîngiam gura cît putiam, dară tot îmi clănțăneau dinții de frig.

Așa am petrecut noaptea aceia. Mă rugam, Doamne, dă-le răsplătă aceluia care m-au îndreptat pe mine pe drumul acesta, căci parcă nu am făcut nici un rău așa mare. Dacă nu mi-a permis sănătatea și nu am putut rezista după o boală atât de grea și fără nici un tratament, fără mîncare, fără îmbrăcăminte caldă, nu mă mai ținea puterea să ies la lucru, m-am gîndit din tot sufletu, arală-le Doamne, că mare-i puterea ta.

Atîta groază, frică și suferință, cît am avut în drumul acela, nu am mai avut niciodată. Își poate închipui orișicine, în timp de iarnă pe ger de 40 de grade, o femeie să facă un drum de 80 kilometri, pe o «nartă» cu «oleni», prin troiene de-a întregul, fără nici un drum, prin păduri, prin pustiri. Noaptea nu să vedea nimic, decît omătul că era alb. Mă ținiam cu atîta frică și atenție pe «nartă», că era micuță și, dacă zmeuciau o dată «olenii» bine, puteai să te rostogolești, să rămîi jos în troiene, de nici nu te mai găsea nimeni. Așa după cum am spus, am noptat o bucată de noapte în «cium». Dimineața a prins alți «oleni» din «stada»^[32] lor, că aceia erau obosiți și au mai rămas vro 20 kilometri de drum. Acum a fost mai ușor, căci era ziua.

După amiază am ajuns la Nîda, la raion, unde era închisoarea. Acolo m-au dat pe mîna miliției, iar «tuzemțu» cu «narta» s-a întors și s-a dus în drumu lui. Miliția m-a luat, m-a dus la casa care mi-a fost pregătită, a deșcuiat o ușă și m-a vîrît acolo. Cînd am trecut pragul, am suspinat adînc gîndindu-mă la Dumnezeu, să-mi ajute să împlinesc și asta și să mă întorc să-mi văd copiii. După mine a închis iarăși ușa și a încuiet-o. În cameră mai erau trei femei sau fete, Dumnezeu le știe, mai tinere mult ca mine.

La început mi-a fost de ajuns că mi-am liniștit groaza și frica pe care am tras-o pe drum. Ne mai scotia cîte o liacă pe afară, de bună siamă în convoi. Așa au trecut vro două zile. Pe urmă m-a luat «nacialnicu» care era peste lumia cea de la închisoare, m-a dus la «cuhne» și mi-a spus ca eu să le fierb mîncare la lumia cea care era acolo. Parcă ce mîncare era de fete acolo! Dimineața ferbeam o apă numită ceai, fără zahar, fără nimic. La masă, o liacă de crupe de pros care alergau prin oală că de abia putiai prinde cîte una. Mai puniam o liacă de sare și asta să numia supă. În altă zi, dacă era o liacă mai desuț se numia cașă. Și asta era toată mîncarea. Dară aviam ocupație și îmi trecea timpul mai ușor. Veniau dimineața, descuiau ușa și eșiam din camera cea. Aduceam apă, aduceam lemne, făciam focu, ferbiam ceaiu și le împărțiam pînia. Erau de toți 18 persoane, bărbați și femei, pe care îi scotiau la lucru, la tăiet lemne, la rînit omăt sau ce le trebuiau. Aceia primiau cîte șapte sute de grame de pîne, dar acei care stau în cameră primiau patru sute de grame. Eu cum eșiam dimineața din cameră, nu să mai uita nime după mine, împlam toată ziua slobodă. Mai era acolo pe aproape o baracă mare, unde trăia lume de-a noastră. Fugiam cîte un pic acolo, mai cît prigăteam de foc și aduciam apă, căci era cam departe apa, îmi trecea timpul repede și împlam toată ziua la aier. Siara iarăși descuiau ușa și mergeam la culcare. Așa mi-au trecut două luni. A fost drumul cu groază și

frică mare, dar acolo pe loc a trecut timpul. De bună seamă că gîndul nu s-a schimba, tot timpul eram numai cu gîndul la copii. Dară a trecut timpul, s-a împlinit două luni și mi-au dat drumul.

Era pe la sfîrșitul lunii mai. Gerul a trecut, omătul a început să se topiască, pe rîuri s-a făcut apă, pe lîngă mal ghița a început să crepc, să se facă sloiuri, căci ghița era mai groasă de un metru. Nu putiam nici într-un chip să mă întorc la copii. Bărbații care erau mai puternici mergeau cu sania cu cîni, de pe sloi pe sloi, uneori putiau sări cîinii, alteori mai înotau, dară era periculos. Au trimis și după mine băieții o sanie cu cîni, dară eu m-am temut să mă pornesc pe așa drum. Am mai rămas încă aproape o lună. Am trăit în baracă unde trăia lume adusă așa ca noi, căci nu era chip să pot pleca la copii. Aviam o rochie de sac pe mine care în aieștia aproape trei luni s-a rupt. Noroc că mai aviam cu mine un sac, în care mi-am luat cu mine vro două rufe de schimb și o bucățică de pîne pe drum. Am luat sacul cela, l-am descusut și am făcut o rochie să o am de drum cu ce ajunge la copii. Pe la sfîrșitul lunii iunie a venit primul vapor. M-am urcat în vapor și m-am întors la copii. Cînd am ajuns la Șuga, așa să chema «pasiolca» în care trăiam, mi-a eșit înainte numai băietul cel mic, căci cei doi mai mari erau plecați pe mare. Am avut noroc de femeile cu care trăiam în casă, Antemia Paraschiva și Teșciuc Nadejda, cu care am devenit ca surori de suferință, și au avut grije de copii în timpul cît am lipsit eu. Asta a fost prin anul 1946.

După ce am ajuns acasă, nu peste mult timp m-au chemat înapoi la lucru. Am lucrat mai departe tot ceea ce am lucrat pînă atunci, căci alta nu aviai ce face, dacă nu lucrezi nu îți da carte să poți cumpăra o bucățică de pîne. Băieții lucrau bine. Nu numai ai mei, dară tot tineretu s-a pus pe lucru cu nădejde, căci altă scăpare nu era. «Nacialnicii» au prins încredere în lumea noastră. Pește să prindia bine și au început să cîștige olică de bani. Războiul s-a terminat și a început olică altfel de viață.

Dar uitam să spun, ce s-a petrecut cu «nacialnicii» care m-au pus pe mine la închisoare. Pînă m-am întors eu înapoi, unu dintre cei doi era de acum arestat. A furat casa cu bani din «cantoră» și l-au prins. L-au dus tot acolo la Nîda, unde am fost și eu. Tot în cursu acelui an a picat și celalalt la închisoare. Mai spre toamnă m-au trimis pe mine iar la Nîda la raion, la o comisie în spital, că nu eram bine cu sănătatea. Cînd am ajuns la Nîda, mergînd spre spital, am trecut pe lîngă închisoare, unde, în ograda închisorii, i-am văzut că tăiau lemne. M-am dus anume pe aproape de gard și le-am zis «zdrastuchi» ca să mă vadă. Nu mi-au răspuns nimic, dar cred că tot s-au gîndit la fapta ce au făcut-o, căci prea în scurt timp au ajuns aice. Peste un an, pe unul l-au dus mai departe, dar unuia i-au dat drumul. Era tot primăvara pe cînd să hrîntuia^[33] ghița, așa că el a dat telegramă la familie că s-a liberat și vine acasă, dar nu a ajuns nici pînă astăzi. Se vede că el s-a pornit printre sloiurile de ghiță și s-a prăpădit pe drum. Așa cum zice vorba bătrîniască: nu săpa groapa altuia că ai să cazi singur în ea. Așa că puterea

lui Dumnezeu e tare mare și am cunoscut-o mult, totdeauna, dar mai mult cît am fost pe meleagurile cele amară. Mult am suspinat cu amar și m-am rugat la Dumnezeu să-mi ajute să pot trece peste toate greutățile cîte îmi stau înaintea și cu puteria și ajutorul lui le-am trecut toate.

Așa că de acuma ne-am mai deprins cu locurile, cu lucru, cu lumia de pe acolo. «Nacialnicii» au prins să aibă încredere în lumia noastră, tineretu a început să se ridice prin muncă cinstită, au început să pună băieți de-ai noștri «zvinavoi», brigadiri, ca să conducă pescuitu, lucru mergia destul de bine. Din familia noastră lucram trei de acuma.

Băietul cel mare lucra «zvinavoi» la pescuit, aist de a doilea a lucrat o vară ca «matroz» la «rîbnițale» care aduciau peștele de la pescari, pe urmă i-au dat lui «rîbnița», adică vasul cu care cara peștele. El primea peștele de la pescari, îl aducea și-l preda la «labaz». Era lucru cu destul de mare răspundere, cu multă grijă ca peștele să se păstreze bine. Se întîmpla că îl prindia un «ștorm», un vînt mare, și asupra vîntului nu putia să vie cu «parusu», cu pînzele. Zăbovia patru cinci zile, poate și mai mult, pînă se liniștea timpul. Valurile apei zbătiau barca pe toate părțile, peștele trebuia mereu să-l înghete, că de altfel să strica tot peștele. Așa că era cu mare grijă și răspundere, dar nu a pățit niciodată nimic. A lucrat așa «priomcic»^[34], cu «parusu» pînă prin anu 1949.

Ei plecau pe apă, eu îi petreciam cu ochii cît îi vediam. Eram cu gîndul numai la Dumnezeu și mă rugam, mărgînd pe drum sau lucrînd, în gînd mă rugam, ca Dumnezeu să-i aibă în paza lui, să-i firească de orișice nenorocire. Era un dîmb mai înalt, de unde să vedea departe pe apă și cînd gătiam lucru mergeam acolo și mă uitam. Vediam în depărtare mare, cîte opt nouă bărci «rîbniți» într-o parte, altă grămăjoară în altă parte. Acelia erau cîte o brigadă. Mă liniștiam, parcă îmi păria că i-am văzut pe ai mei unde-s și îmi vediam de triabă. Cînd începia cîte un vînt tare, iarăși fugiam la dîmbu cela și mă uitam în ce parte am să-i văd. Dară cînd îi prindiau valurile celia înfuriate tare îi mai zbuciumau. Numa vediai că îi rădică valurile mai sus decît o casă și, cînd îl da valul în jos și alt val înalt venia din urmă, sta inima rece. Îți păria că gata, l-a acoperit valu din urmă, dar îndată vediai că îl rădică iarăși sus și iarăși înapoi în jos. Era de groază cînd te uitai de pe mal, dar cum să simțiau oare aceia care erau pe valuri. Care nu avia pe nime acolo pe apă, se uita oliacă și se întorcia și pleca, dar eu nu vram nici să mănînc, nici să mă odihnesc, numai să stau să văd încotro i-or duce valurile. Dacă să întîmpla că era vîntul potrivit, putia cîrmi cu «parusu» și întră cu «rîbnițele» în rîul care venia spre «pasiolca» unde locuiam, dar dacă era vîntul contra, apoi mergeau unde îi ducia vîntu. Stam cu inima rece pînă înceta vîntu și venia cineva dintre pescari și povestia care și pe unde s-a oprit de vînt. Aviam mare grijă, cu toate că știam bine că nu le pot ajuta nimic, dar așa-i mama.

Cînd se întorceau ei de pe mare, eu le povestiam cum alergam cînd să pornia «ștorm» pe cutare dîmb și mă uitam cum îi zbătiau valurile. Ei mă ocăreau: da de ce alerg eu pe dîmb și mă uit că nu-i nimic așa strașnic. Se îmbărbătau înaintea mea, ca să fiu eu mai liniștită. Dară cîteodată iarna, cînd aviau zi de odihnă, să strîngiau mai mulți băieți, sfătuiau, își aduceau aminte cum au pescuit și în ce pericole au fost cînd îi prindia «ștormu» chiar în timpul cînd pescuiau și cu cîtă greutate să putiau trage undeva la un ungheri unde putiau fi puțin scutiți de valuri. Întîi pînă putiau strînge năvoadele în bărci, apoi pînă ajungiau cu bărcile la «rîbniță» cele mai mari. Bărcile erau încărcate cu pește, mai erau năvoadele și ei cîte trei oameni în barcă. Cîte pătimeau numai ei știu, căci cum își dădeau seama că ascult și eu îndată schimbau vorba. Povestiau multe, nu mai pot să le spun toate aici, atîta una dintre toate, că iera și de plîns și de rîs. Cum venia o barcă încărcată, plină cu pește și trei oameni în ea, căci fiecare «lotcă», adică barcă, tot greșesc, după cum să zicia acolo, cu trei oameni să numia un «zvinovoi», și așa cum veniau, cu barca plină cu pește înspre «rîbniță», unde să-l predeie, deodată a început un «ștorm». Valurile au răsturnat barca, peștele s-a dus tot în apă, oamenii s-au ținut de barcă și s-au salvat, dar năvoadele mergiau pe apă. Au mai prins din ele cîte au putut, dar a fost bine că s-au salvat oamenii. Cînd au ajuns aproape de «rîbniță», unde trebuia să deie peștele, printre toate năvoadele au mai rămas doi pești încîlciți. Acela care era «zvinovoi» a luat acei doi pești în amîndouă mîinile și tot și-i vîra singur în ochi zicînd: iacă voi sînteți vinovați, ochilor, că ați fost pria lacomi și pentru voi am pierdut tot, căci în barcă ar fi fost cel puțin două tone de pește. Totdeauna înainte de a se porni «ștormul», peștele juca mai tare și să prindea bine, dar acei care nu au fost așa lacomi au presimțit timpul și au fugit la «rîbniță». Cînd a venit aista, au avut ce rîde, că așa își făceau din nivoie, voie, și rîdiau și glumiau să triacă timpul.

Așa au lucrat vro cîțiva ani, băietul cel mare lucra «zvinovoi», cel de-al doilea a lucrat la început «matroz», pe urmă «priomcic». Și-au crescut de acuma vro patru cîni, și-au făcut o săniuță. Iarna îi înhămau, mergiau la pădure, aduciau lemne, ba au învățat și unu de vînătoare. Primăvara îi tundiam și eram fericită că aviam acum din ce le face mînuși și culțuni pentru iarnă. Torciam și împletiam pentru ai mei, nu mai mergeam pe la rusoaice. «Nacialnicii» au prins multă încredere în lumia noastră, nu ne mai socoteau cei mai răi oameni din lume, ca la început. Așa că de acuma mergea mai bine cu lucru, cîștigam cîte oliacă de bani, au început să aducă prin magazine cîte ceva de îmbrăcat, putiai să-ți mai ascunzi goleciumea. Din partea gurii, mai aduciau cîte un pește ceva mai gras acasă, iar «nacialnicii» se mai uitau în altă parte cînd treceau ei spre casă. Dacă au crescut băieții mai mari, au prins încredere în ei și s-a schimbat oliacă viața. Au făcut cerere la «Comendatura» care ne păzia pe noi și li-a dat permis pentru armă de vînătoare. De acum nu să mai năcăjiau cu lațurile de ață.

Primăvara când era timpul de vânătoare își lua barca, căci nevoia i-a învățat și meseria la lemn, și au făcut o barcă micuță. Lua cîinele, arma și să puniau pe barcă. Mergiau cinci șase kilometri, stau toată noaptea, după cum era timpul, și dimineața veniau cel puțin cu cinci șasă rețe sălbătice. Dacă era timpul potrivit aducia și zece, altă dată și mai multe, așa că ne mai împăcăm foamia de acum. Eram foarte împăcată și mulțumită cu copiii, căci au fost foarte ascultători, au ținut foarte mult unu la altu și au avut grije și de mine, să nu mă supere cu nimic. Cu mîngîierea asta am trecut peste toate greutățile cîte au fost împotriva noastră. Au fost foarte stăruitori la lucru, după cum am spus mai sus, de nevoie au învățat și meseria la lemn fără nici o școală. Vara erau pe apă la pescuit, dar iarna «plotnici», așa le zicia acolo la cei care lucrau la lemn, construiau bărci și chiar și «rîbnițe» de cele mari, cu care îmbiau pe apă, pe care le reparau, dar chiar le și făcea din nou. Au devenit de acum foarte văzuți, căci aviau nivele de așa lucratori.

Prin anu 1948 au început să aducă mecanizație pentru lucru pe apă. Au adus cîteva «cachere», niște vapoare micuțe, ca să tragă «rîbnițele», să nu se munciască cu «parusele».

În anu 1948 iama l-au trimis pe băiatul cel mare cu avionul la Tabolschi, un oraș cam la vro cinci sute de kilometri depărtare de unde trăiam, ca să învețe a lucra pe «cacher». A stat vro trei luni și spre primăvară s-a întors înapoi. Pe la jumătatea lui iunie, căci pe atunci se curăția gheața de pe ape, au eșit la pescuit. Pe dînsu l-au pus pe «cacher» să lucreze cu încă opt oameni, căci așa lucrau și pe «rîbniță» cîte nouă oameni. Acum le era mai ușor, căci «cacheru» avea motor și îl conducea unde le trebuia, nu ca «rîbniță» cu «parus» care mergea cum bătea vîntul. Cel de-al doilea a mai lucrat la «priomcă» vara aceea, adică primia și căra peștele de la pescari.

De acuma s-a rădăcat și băietul cel mai mic. Vrea și el să lucreze, să capete o bucățică de pîne mai marișoară. M-am gîndit să nu margă deodată pe apă. S-a apucat să lucreze cu un cal, să-l poarte pe «nacialnicu» de la organizația care primia toate produsele de la vapor pentru mai multe «pasiolci», satișoare, împrejur. Organizația cea se numia «rîbcop». În primăvara anului 1948, prin luna mai, cînd începia ghița să crepe sloiuri, i-a trebuit «nacialnicului» să meargă la o «pasiolcă» cam la vro 80 kilometri. Era de acuma periculos, căci ghița era croită sloiuri, groase de un metru și mai bine. Sloiurile mari țin mare greutate pe ele și apa nu-i repede curgătoare să le ducă, plutesc așa aproape o lună, pînă încet să curăță apa. Atunci i-a trebuit «nacialnicului» numaidecît să miargă. S-au pornit numai ei doi în sanie, deși a văzut bine că e periculos. Băietul era tînăr, încă nu a îmbiat drumuri lungi să judece ce să poate întîmpla, dar «nacialnicu» și-a făcut curaj, hai că o să ajungem, și s-au pornit. El, mai în vîrstă, știa bine ce să poate întîmpla. A luat o funie bună, i-a făcut la un capăt juvăț și a pus-o în sanie lîngă ei. Băietul s-a uitat, dar nu știa pentru ce a pus-o. Au mers ei mai bine de jumătate de drum, cînd deodată sloiurile se depărtează unu de altu și calul pică în apă. «Nacialnicu» apucă repede funia ce era pregătită cu juvăț, o aruncă calului de gît și trag amîndoi de funie de-l înădușe pe cal. Atunci apa l-a ridicat pe cal în sus și l-au scos. I-a dat drumu juvățului, calul și-a venit în fire și au plecat mai departe. Acest lucru era obișnuit la ei, de asta el și-a pregătit la îndemînă funia. Au ajuns la «pasiolcă» unde erau porniți, și-a făcut treburile și s-a grăbit să se întoarcă înapoi. La întoarcere, a venit bine o bucată de drum, cam vro patru kilometri pînă a ajunge la o altă «pasiolcă». Văzînd că e ceva rău înainte, l-a trimis pe băiet să vadă ce-i. Băietul s-a coborît din sanie, merge înainte și se uită ce-i. Ghița era depărtată sloi de sloi, dară nu să cunoștia, că era astupat cu omăt, și cînd calcă baictu, să duce în apă pînă subsuori. S-a oprit cu mîinile pe ghiță, l-a prins «nacialnicu» și l-a scos, dar să se schimbe nu avia cu ce. Au mers încă vro patru kilometri pînă au ajuns la «pasiolca» care le era mai aproape. Acolo erau la lucru băieți de-ai noștri, care i-au dat cîte ceva uscat și a lepădat hainele cele ude de pe dînsu. Dară vă puteți închipui cît de plăcut a fost să mergi patru kilometri cu toate straietele ude pînă la chele. În fine, a ajuns acasă năcăjit ca vai de dînsu. Mi-a dat straietele celea cu care a fost îmbrăcat, un bolomoz ud, înghețat, nici nu mă pricipiam ce poate fi aceia. Cînd a intrat în casă, s-a dezbrăcat de «pinjiac»^[35], a rămas în pielea goală și îmi cere să-i dau schimburi să se îmbrace. I-am dat, s-a îmbrăcat și pe urmă a început să-mi povestească de toate cîte a petrecut, cum s-au dezbrăcat băieții și i-au dat unu «pinjiac», altu pantaloni, camașe. Izmene nu au avut de unde să-i deie, căci nu aviau mai multe rînduri cu ei. De aiestia întîmplări erau multe.

În iama anului 1949 l-au trimis pe băietul cel mare, Mitruță, la pescuit cu «sîtele» pe sub ghiță, căci așa pescuiau totdeauna. Să întorciau pe la

sfârșitul lui septemvire de pe apă, de la pescuit, stăteau vro jumătate de lună, pînă să întăria oliacă ghiața, schimbau uneltele de pescuit, luau altele pe care le da drumu pe sub ghiață și prindiau pește. În acea iarnă l-au trimis pe Mitruță, băietul cel mare, ca brigadir cu pescarii aceia de iarnă, să le poarte grijă, să le ducă pîne, lemne, dacă «sîtele» acelia să rup, să farmă, să le ducă altele. Pentru transport i-o dat un cal și o sanie să aibă cu ce îmbla, căci era depărtare cam de vro optzeci de kilometri. Pescuitul acesta de iarnă dura cam pînă la sfârșitul lui februarie, începutul lui martie.

Cam prin luna decemvire, într-o zi a început oliacă de «buran», de viscol, care pînă către siară s-a întărit, gerul era peste 40 grade și de «buran» nu vediai doi pași înaintia ochilor. Ni-am strîns siara de la lucru, ni-am oploșit pc lîngă sobă și mai povestiam care și de-ale lui, căci trăiam mai multe familii într-o casă. Unu zice, un stăpîn bun nu ar scoate nici cînele afară pe așa un timp. Altu zice, vai de capul acelora pe care i-a prins în drum «buranul» acesta. Mie mi s-a făcut inima parcă o piatră și nu putiam vorbi nimic. Mă întrebau femeile de ce șed așa, îs bolnavă ceva sau ce-i cu mine. Eu le spumam, nu-s bolnavă, dar așa mi-i de greu pe inimă, că nu mai pot. Și așa ni-am culcat. A doua zi am mers la lucru, a treia zi după asta a venit Mitruță de la pescarii de pe mare. Ne-am bucurat că l-am văzut, dar nu am avut cînd sta mult de vorbă, căci el au mers pe la «cantor», și-a făcut treburile lui.

După ce au fost venit, s-a făcut siara, a dormit cu noi o noapte și ni a povestit despre drumul lui, ce a pătimit. S-a pornit în ziua aceia să vie după pîne și lemne pentru lucrători. Cînd s-a pornit de acolo, începia așa oliacă de «buran», dar pe la o bucată de drum s-a făcut din ce în ce mai tare. A început să se întunice și «buranul» și gerul s-au făcut și mai tari, dar dacă era pornit în drum, a mers tot înainte. Dar acolo, de geruri așa mari, ghiața crapă și să depărtiază una de alta de un metru, poate și mai bine. Și cum venia el cu sania cu cal, deodată cade calul într-o crăpătură de ghiață. El și sania au rămas pe ghiață. Na, de acuma fă ce știi. Era un ger cu «buran» nemaipomenit. Să lase calu acolo să se înece, îl aștiaptă criminalul. I-a aruncat funia pe gît și l-a înădușit, după cum era obiceiul. Dacă l-a înădușit, apa l-a aruncat diasupra, dară cum să-l scoți afară pe ghiață de unu singur. A doilia, ghiața era lucioasă ca sticla. Te apropii de marginia gheței să tragi calul și aluneci singur în apă, n-ai de ce să le ții. Avia un topor cu el, a farmat sania, a făcut cu toporu o gaură în ghiață și a pus în gaură așa ca un stîlp, să aibă de ce să ține, să nu lunice și el în apă. După o muncă destul de grea, a reușit și a scos calul pe ghiață. Dară ce să vezi, calul cît a stal în apă rece, dacă l-a scos pe ghiață la ger și omăt a înghețat și abia cu mare greu l-a rădicat pe picioare și a pomit încet înapoi spre «palatcă». De coama și coada udă s-a mai lipit omăt și s-au făcut ca doi bolovani. Calul ud și înghețat abia pășia. Mitruță mergia de partea vîntului să nu-l deie jos, că mai mult nu-l mai putia rădica. Era destul de departe pînă înapoi la

«palatcă», poate ca vro douăzeci de kilometri. Cu mare greu au început să se apropie, dar cînd a început să se vadă «palatca» cîinii au pomit să latre, căci lucrătorii aviau și cîni cu ei. Lucrătorii au eșit să vadă de ce latră și cînd s-au uitat au văzut departe în zare că vine ceva, o vămîi mare asupra lor. Ei s-au dat îndărăt în «palatcă» și și-au luat armele. Aveau cu ei puști de vînătoare, alții «lomurile», niște druci de fier cu care dezbătiau ghiața, căci s-au spariet că cine știe ce dihanie sălbatică vine la ei. Și așteptau gata cu toții să se apropie mai bine ca să tragă cu armele. A avut noroc căci cum s-a mai apropiat, cîinii au alergat și l-au cunoscut și nu au mai latrat. Atunci au stat cu armele și nu au mai tras. Dacă a ajuns la «palatcă», a vîrît calu în «palatcă», a făcut foc, l-au dezghîțat, l-au uscat și a doua zi au pornit iarăși. Și a ajuns cu bine. De aiestia au fost nenumărate cazuri, dară toate e pria mult să le scriu.

Pe dînșii îi trimitiau unde le trebuia. Că era drumu cu pericol sau cu alte greutăți, nu putia să deschidă gura, să spuie că nu poate sau că îi e frică sau altceva. Dacă ți-a spus, trebuia să împlinești. Ei trebuiau să plece. Eu îi pregăteam cu ce putiam. Parcă ce aviam? Cu ce putiam să-i prigătesc? Spălam o rufă ce o avia, o mai cîrpiam, le puniam și mă uitam în urma lor cît îi putiam vedea. Mă întorciam înapoi, dară numai Dumnezeu îmi știa cum îmi era mie inima. Cu toate că știam că nu le pot ajuta cu nimic, eram tare neliniștită și mă munciau felurite gînduri pînă îi vediam întorși înapoi. Numai cu gîndul la Dumnezeu eram și mă rugam neîncetat, mîrgînd pe drum, lucrînd, ca el să-i păziască și să-i firiască de toate nenorocirile. Și am cunoscut că puteria lui Dumnezeu e foarte mare și te poate ajuta.

Așa au terminat pescuitul de iarnă. Prin luna martie s-au întors de la pescuit, au lucrat pe loc și am fost împreună pînă în primăvară, prin luna iunie. Cum s-au curățit apele de ghiață, au mers din nou la pescuit. Băietul cel mare a mers cu «cachcru», a doilea băiet a mers mai departe cu «parosu» la carat pește și a treilia lucra cu calu pe uscat.

De acuma ei nu m-au mai lasat pe mine să lucrez. Nici cu sănătatea nu mai eram bine. Au îmbiat ei pe la «cantor», au vorbit și m-au scos din lucru. Mi-au zis, de amu mamă îți ajunge cît ti-ai muncit, și la lucru ai îmbiat și de noi ai avut grije, să ne speli, să ne cîrpești, să ne faci mîncare. Acuma noi am crescut, lucrăm toți trei, dumneata de acuma stai acasă, că noi sîntem toți mari și sîntem în stare să te întreținem și pe dumneata. Cu toate că eu nu m-am lăsat în nădejdia lor să mă întreție, că încă putiam și eu mișca, dară parcă cuvintele eștia mi-au dat multă mîngîiere, că am văzut că își cunosc datoria lor față de mamă. Și așa m-au scos din lucru și am rămas acasă din vara anului 1949.

Traiul a început să se mai ușureze. În anul 1950 s-au ridicat cărțile de pîne. Atunci ni-a părut că am ajuns în rai. Nu ne venia să credem că de acuma noi putem cumpăra pîne cîtă ne trebuie, să ne săturăm. Saraca lume, cumpăra care și mai multă pîne, nu le venia a crede că de acuma are să fie

tot timpu fără carte. Ziceau între ei, poate că așa vor lăsa două trei zile, să vadă ce a face lumia, și pe urmă iarăși o da cu normă. Dară din anu cela nu au mai fost carte pentru pîne și a încetat lumia să cumpere pîne să facă „zapas”^[36]. Cumpăra fiecare cît îi trebuia să mănînce. Să vede că din timpul cela s-a mai ușurat sarcina de pe noi.

Eram acolo tot felul de nații, erau poloni, filandeji, calmîci, ruși, români, tatarî. Și din anul 1950 au început să evacueze națiile. Întîi au început cu filandejii. I-au chemat la «comendatura», așa-i zicia la miliția care ne păzia. Le-au făcut documente, i-au strîns pe toți, i-au pus pe vapor și au plecat în țara lor. A doilia rînd au făcut cu polonii. I-au ales, li-au făcut documente și iarăși i-au pus pe vapor și au plecat în țara lor. Pe urmă tot așa au făcut cu calmîcii și cu tatarii. Li-au dat voie să plece la locurile lor. Au mai fost ruși de pe la Astrahan, tot au început să-i aliagă. Acuma a fost ajuns rîndu la noi românii. Au început să ne cheme la «comendatură», să ne cerceteze, căci erau bucovineni și basarabeni. Bucovinenii ne-am scris în toate documentele că sîntem români, dar basarabeni au fost scriși moldoveni. De acuma au început să aliagă. Care erau scriși români, să-i evacueze în România. Au început să ne cheme la «comendatură», să ne scrie documentele. Ne-am bucurat că vom scăpa și noi. Așa au lucrat cîteva zile, îi chema pe toți care erau scriși români. Basarabeni să uitau cam rău la noi, ziciau, iacă voi v-ați scris români și îți pleca, dar noi trebuie să mai rămînem. Cînd într-o bună zi, ne spune că s-a anulat tot scrisul românilor, căci regele Mihai a părăsit țara. Am rămas iarăși fără nici o nădejde, dară ce putiai să faci.

Am lucrat cu credință mai departe, ca să putem scăpa oliacă din greutate. Băieții lucrau toți trei, pîne puteai cumpăra cît îți trebuia, dară tare ne-am saturat de locurile celia pustii. Vara ținia numai trei luni. În timpu ista era oliacă dc cald, dară nu-ți tihnia căldura ceia, căci țîntarii îți sugiau tot sîngle.

Dacă ai fi vrut să stai oliacă afară la aier, nu dovediai să te aperi cu mînilor de țîntari. Dacă stai în casă și vrei să deschizi ușa, să schimbi oliacă aierul, trebuia să pui într-o caldare niște putregai, să-l aprinzi, să facă fum tare, să o pui în prag la ușe și apoi să deschizi ușa. Altfel țîntarii năvăliau în casă și nu putiai să te odihnești. Cînd era vînt, îi mai împrăstia și putiai sufla oliacă. Dar să te dezbraci pînă la piele, să te ajungă soarele sau aierul, asta nu s-a întîmplat niciodată.

De acuma ne-am dedat așa, căci nu putiai schimba nimic. Eram bucuroși că nu mai înduram atîta foame și căutam să muncim cît mai mult să putem avia cele trebuincioase pentru viață. Băieții au cumpărat o vițălușcă, căci cu ce ai crescut, cu ce ai fost deprins, la aceia te trage inima. Ei erau toți trei în lucru, cu stăteam acasă, strîngiam «iagăde» pentru iamă, îngrijiam vițălușcă. Cum am spus, au făcut băieții o barcă sau luntre mică pe care o mînam cu vîslele pe apă. Mergiam cu ea cîte 7, 8 și 10 kilometri

pe apă, pînă unde putiai găsi un loc mai rădicat, cu iarbă de cosit pentru iarnă. La început am muncit mult în zădar, pînă am deprins harul cum trebuia făcut. Numai cosiam iarbă și așteptam puțin să se usuce, cînd apa creștia oliacă și o lua gata cosită. Și dacă era pusă în căpițe, cînd creștia apa, tot o rădica și o ducia. Așia am pățit de mai multe ori. Pe urmă am făcut capre înalte de un stat de om. Acelia trebuiau făcute tari, că de nu, cînd venia apa mare le zmulgia și pe acela și le ducia. Păziam cînd bătia vîntu de la «iug»^[37] pentru că atunci apa scădia și ne siliam în timpul cela cît putiam să cosim. Cum se întorcia vîntul de la «sever», apa începia să criască și rădicam finul pe caprele celia. Și așa putiam scăpa finul pentru iarnă. Era destul de greu să mîi cu vîslele luntria pe apă. Pînă ajungiai pe loc, nu-ți simțiai mîinile de oboseală, apoi trăgiai coasa toată ziua și iarăși înapoi la vîslit. Cînd putiau, mai fugiau și băieții și îmi ajutau, căci unu singur nici nu putia să-l care și să-l clădiască sus pe caprele celia. Cînd venia cu «priomca» cu pește, Vasile cel mijlociu, pînă îi ajungea rîndul să-l discarce, venia și îmi ajuta la strînsul finului. Toader, cel mai mic, venia cu mine mai adesia, căci lucra încă pe uscat. Mai să ceria din lucru, mai fugia și fără voie și așa ne munciam, căci nu știam cu ce să mai depărtăm greutățile și neajunsurile. Am ajuns că vițălușca cea s-a făcut vacă. Acuma mulgiam și aviam cu ce ne îndulci sufletu. Era destulă muncă ca să poți ținia vacuța cea, dar nu mîngîiam că e a noastră. Cîtă muncă era pînă strîngiai finul cela și pe urmă nu-l putiai aduce pe apă, căci nu putiai ajunge cu luntria pînă aproape de el. Îl putiai căra numai iarna cînd erau apele înghețate. Aviam de acuma patru cîni pe care i-am crescut, iar băieții au făcut o sanie. În timpul iernii mai mult duminica, cînd aviau «vîhodnoi», zi de odihnă, în loc să se odihniască, înhămau cîinii la sanie, mergeau și aduceau finul pentru vacă și lemne pentru foc. Așia își petreceau duminicile și zilele de odihnă.

Au mai trecut vro doi ani, s-a mai înmulțit mecanizația pentru lucrători, au mai adus cîteva «cachere». În sezonul de vară a anului 1953, Vasile, băietul cel mijlociu, care căra peștele cu «rîbniță» de la pescari, a trecut de pe «rîbniță» pe «cacher». De acuma trăgia «rîbnițele» cu «cacheru», nu să mai muncia cu «paroscle». Cînd a venit iarna, l-au trimis pe Vasile la învățat, într-un orășel, Salihard, la vro trei sute de kilometri depărtare de locul unde trăiam. Primăvara s-a întors înapoi și peste vară a lucrat capitan pe «cacher». Mitruță lucra capitan pe «cacherul» cu care pescuia, iar Vasile lucra capitan la transport. «Cacherul» cu care căra peștele de la pescari, de multe ori trebuia să ducă butoaie cu pește sărat pînă la Salihard, altă dată și mai departe, dacă nu era alt transport, înapoi trăgia pe apă plute de lemn. Așa-i era lucru lui, îmbla sute de kilometri pe apă. Tot în vara cea l-a luat pe fratele lui, pe Toader, să lucreze «matroz» pe «cacherul» unde lucra Vasile. Lucrau de acuma toți trei pe apă. Am rămas eu singură pe mal.

Vremurile s-au mai schimbat și viața s-a mai ușurat puțin. Principalul era că nu mai eram flămânzi, pâine de acuma era cât îți trebuia, când veniau copiii de pe mare aduceau câte un pește, cât mai gras și mai frumos, cu toate că tot nu era voie, dară ei erau lucrători vechi, lucrau cinstit și nu să uitau rău în urma lor. Așa a lucrat doi ani, cel mai mic «matroz» pe «cacher», pe urmă a lucrat și el ajutor de capitan. Lucrau bine, bani câștigau, și-au făcut de îmbrăcat oliacă. Eu acasă îngrijiam de vacuță, strîngiam «iagăde» pentru iamnă, la pregătiam pe când veniau aiești doi cu transportu de pește, să fie «iagăde» strînse, să aibă cu ce își răcori sufletu, căci veniau osteniți de pe valurile apei. Și cu toate că de acuma era pâine de ajuns, dară cât puteai mânca numai de același fel, pâine și pește, alta nu aviai cu ce schimba. Față de timpurile de la început, socotiam că e bine. Când ești tot timpul flămînd te gîndiai numai să ai cu ce îți sătura sufletu, dar dacă era pâine de ajuns, totuși mai ceria corpul și altă ceva. De aceea mă străduiam să le strîng «iagăde» de ajuns, căci atîta fructă era pe acolo. Când veniau de pe mare nu întrebau de altă mîncare, numai dacă sînt «iagăde» strînse. Mînceau acasă, le pregătiam și luau cu ei pe mare, îi duciau și celui de la pescuit. Parcă mă simțiam mai ușor cînd îi vediam și puteam să le dau oliacă de fructe să-și răcoriască sufletu.

Ne-am fost deprins de acuma cu viața aceia, căci dacă nu putiai face nici o schimbare, trebuia să spui că așa e bine, dară gîndul și dorul de locurile în care te-ai născut te chinuiau neîncetat. De acuma au dat drumul să îmbie scrisori acolo la noi, la «sever». Am scris și eu în satul meu, la niamuri. Am fost bucuroasă de primul cuvînt, să aud ce s-a petrecut cu scumpa mia mamă. Peste scurt timp mi-a răspuns o cumnată, că la două săptămîni după ce ni-a rădicat pe noi s-a întors din nou armata română. Au venit frații mei, au găsit-o pe mama în viață și au luat-o cu ei în România. Am avut multă mîngîiere cînd am cetit și am auzit că scumpa mea mamă a ajuns pe mîinile fraților mei și copiii ei. Căci durerea mea a fost nespus de mare cînd m-au despărțit de ea, cînd m-au răpit dușmanii din cuibul meu și a rămas dulcea mea mamă bolnavă în pat. Această durere în suflet m-a muncit mai rău decît toate greutățile câte le-am petrecut.

M-am frămîntat mult pînă am putut să-i găsesc cu scrisoaria pe frații mei în România. În sfîrșit, am reușit și i-am găsit, li-am dat adresa mea și ei au dat-o și altui frate care trăia în Anglia. După asta, am corespondat regulat cu frații. Cele dintîi cuvinte ce le-am scris la frații mei au fost să-mi dea vești despre scumpa mea mamă. Mi-a răspuns imediat fratele cel mare, Ionică, din București. Nu a vrut să mă supere în prima scrisoare și nu mi-a scris adevărul. Mi-a scris să fiu pe pace, că mama e îngrijită bine, are tot ce-i trebuie, dar al doilea frate mi-a scris adevărat: surioară dragă, nu plîngc și nu te întrista, că așa-i legia pămîntului și trebuie toți să o împlinim. Să știi că scumpa noastră mamă s-a stins din viață la 23 decembrie 1945. Cît a fost în viață, numai despre voi a vorbit, ar fi fost tare bucuroasă să fi auzit macar

un cuvînt despre voi, că sînteți în viață, închidea ochii cu sufletul mai împăcat. Am cetit aceste scrisori, m-am bucurat că i-am găsit pe frații mei și am plîns mult cînd am cetit despre mama, că nu am să o văd mai mult. Și iarăși m-am mîngîiat singură și am zis, bine că a dat Dumnezeu și a ținut-o în viață și a fost pe mîna fraților aproape patru ani. S-a mîngîiat măcar cu o parte dintre copiii ei, căci toată viața a trăit cu mult dor pentru copii.

De atunci am corespondat regulat cu frații mei. După ce i-am comunicat adresa mea și la al treilea frate, care trăia în Anglia, în scurt timp am primit și de la acela scrisoare. De cînd am început să primesc scrisori de la scumpii mei frați, mi-a părut că am reînviat din morți. De cum ni-a răpit din cuibul nostru și pînă m-am găsit cu frații mei am crezut că sînt pierdută pentru totdeauna, într-așa mare depărtare și pustiitate am fost duși.

Cînd eram copilă mică, dacă se îmbolnăvia cineva, nu se alerga așa repede la doctori, ci era cîte o babă bătrînă care venia la bolnav, îl freca cu ceva, îl oblojia cu niște buruiene, îl mai descînta în niște apă și-l spala pe bolnav. Cînd îl spăla cu apa cea descîntată, mai spunea multe din gură, dar eu numai atîta țin minte cum da baba cu mîna îndărăpt spre bolnav și tot spunea din gură că să iasă răul din bolnav, să miargă în locuri pustii, în locuri depărtate, în locuri unde cucoșii nu cîntă și oamenii nu împlă. Atunci mă gîndiam oare unde sînt locuri în care oamenii nu împlă și cucoșii nu cîntă, dar acum cînd ni-au dus pe noi, am văzut că ni-au dus pe locuri care încă nu au fost călcate de ființă ominiască. Cît te uitai cu ochii nu vedeai nimic decît pustiitate, tundră cu niște ciritei și mlășniță.

Acolo au trăit numai niște oameni sălbatici, care să hrăneau cu carne crudă, pește crud, beau sînge de «oleni», să îmbrăcau cu pei de «oleni», altă îmbrăcăminte ei nu știau. Pustiul era destul de mare, dar oamenii cea, căroră le ziciau «tuzemți» sau «neniți», nu erau tare mulți. Ei își făceau «ciumurilc» lor mai mult pe malul apei, așa că nu au călcat ei toată tundra cea.

Cei mai tineri dintre ei înțălegiau limba rusiască, să întîlniau la lucru, mai ales la pescuit și vorbeau cîte puțin unii cu alții, dar pria multă prietenie nu putiai face cu ei. Credeau în Dumnezeu în felii lor. Era cîte unu care mai sta de vorbă cu de-ai noștri, înțălegia cîteva vorbe pe rusește, mai arăta pe semne și spunea de credința lor. Acuma a slăbit și la ei credința, dar pe timpuri, cînd era țaru Nicolai, aviau turmele lor de «oleni» și aviau locu lor anumit unde să rugau. Pe un dîmb unde erau cîteva copaci mai înalți aninau pe copacii aceia pei de «oleni», aveau și ceva material pe care îl păstrau din moș strămoș și aninau totul pe copaci. Acela era locu lor de rugăciune și tot acolo da jertfă din turma lor de «oleni». Din cîți «oleni» avia, al șiaptălia «olen» îl da jertfă, făceau foc și îl ardiau. Asta faciau mai demult, dar acum, de cînd eram noi pe acolo, nu mai aviau de unde da jertfă, dar de dîmbu cela tot își amintiau, îi spuniau «sfetoi mîșt», adică dialul sfînt. Am fost de multe ori și am strîns «iagăde» de pe «sfetoi mîșt». Aviau multe

însemnări în felii lor. Dacă erau la pescuit și să întâmpla să pice un om în apă, deși ei aveau posibilitatea să-i deie ajutor, să-l scape, nu-i da ajutor pentru nimic în lume. Să fi fost de-ai noștri sau de-ai lor, îl lăsa să se înece. Spuniau că acela, dacă a picat în apă, Dumnezeu îl cere și nu trebuie să-l ajuți. Acum în timpurile din urmă au început să-i civilizeze și pe ei. Li-au făcut casă, i-au pus să trăiască în casă, dară ei ce făceau, înaintea casei puniau «ciumu» și trăiau în «cium», spuniau că în casă nu-i bine de trăit. Pe copii îi luau la școală, îi învățau a scrie, a citi, le dau îmbrăcăminte și nu-i mai lăsa să îmble îmbrăcați cu pei de «oleni». I-au pus într-o casă, așa ca un fel de internat, li-au dat paturi curate, le ferbia mîncare, dar ei nu erau mulțămîți deloc și căutau care cum putia și fugiau la «ciumul» lor. Acolo dormiau pe pămînt în pei de «oleni» și acolo le era bine. Trăiau mai mult pe malul apelor și lucrau mai mult la pescuit, căci alt lucru nu știau să lucreze. Dară niciodată nu s-ar fi dezbrăcat să se spele cu apă pe trup. Asta la ei nu exista, de mici copii și pînă la bătrînețe nu să spalau pe trup. Dacă să năștia un copil, doamne ferește să-l fi pus în apă să-l scalde. Aveau un fel de coșiarcă tot din pei de «oleni» și în coșiarca cea puneau păr mult, tuns de pe peile de «oleni». Copilul cum să năștia îl puniau în coșiarca cea cu păr și copilul foia acolo cu picioarele, cu mînuțele și să curăția trupul, dar cu apă nu-1 spăla deloc. Așa era viața lor. Le plăcia mult să beie rachiu, dar dacă beau degrabă să îmbătau și cum să îmbătau începiau să joace și să cînte. Dară cum le era jocul și cîntecu lor? Cum șediau jos pe pămînt, în șezut, căci ei nu aveau scaune, se tot învîrtiau roată și ziciau din gură «cium moi naita moia oleni moia», asta ar însemna că el are «cium» și are sanie și are «oleni». Cu asta să bucurau ei, asta le era toată petreceria lor. Dar dacă muria cineva din familia lor, după cum am povestit mai sus, puniau totul ce aveau lîngă el, îl puniau pe o «nartă», adică pe o sanie, îl duciau departe pe tundră și îl lăsa acolo. Și în locu celui care a murit făceau o păpușe din bulendre și de cîte ori să puniau la masă puniau păpușia cea în rînd cu ei la masă. Așa o păstrau un an de zile, asta era la ei pomenirea celui care muria.

Iacă în așa locuri am fost duși noi, aproape de polul nord. Acolo să numia «imalu nenetchi ocug».

Am petrecut acolo floaria vieții, cînd trebuiau copiii să criască, să prindă putere, cînd trebuiau copiii să deprindă cum să trăiește, cum să se poarte cu lumia, să învețe ceva pentru viitorul lor. Nu a fost posibilitatea, dar totuși prin muncă destul de gria nu ni-am lăsat la perit. Au lucrat cîstit copiii și au prins încredere în ei și au învățat ceea ce s-a putut acolo. Lucrau acuma capitani pe «cacher» și cîștigau binișor. Am crescut văcuță, era ce mînca, era de acuma cu ce să îmbrăca. Dar străinătatea și dorul de locurile unde te-ai născut te chinuiau neîncetat.

Au început să deie drumul în «otpusc»^[38], pe o lună, la locurile de unde ai fost luat. Mare mi-a fost neliniștia pînă am putut să plec și eu. Cu toate că eu acuma nu mai eram în lucru și putiam pleca orișicînd, dar parcă nu

aviam îndrăznială să mă pornesc singură la un drum așa lung. Băieților nu le da drumu cât era sezonul de lucru pe apă. Cu nerăbdare am așteptat pînă s-a gătit lucru pe apă. Cînd au venit băieții de pe apă, le-am spus lor că tare aș dori să văd locul unde m-am născut. Ei mi-au spus, bine, o să-ți împlinim această dorință. Au făcut cerere la «nacialnici», dar nu li-a dat voie. Au spus că mai întîi trebuie scos tot caravanul pe mal, adică toate vasele trebuiau scoase pe mal cînd îngheța apa. Asta făceau totdeauna, că în timpul iernii le tocmau, le pregăteau pentru altă vară. Așa că pînă au gătit acest lucru, a mai trecut vro două luni.

Așa că după multă așteptare a ajuns și momentu dorit, în anul 1956, la sfîrșitul lunii ianuarie, a luat «otpusc» băietul cel mijlociu, Vasile. M-a însoțit pe mine la drum și am pornit spre locurile dorite. Era un ger destul de tare. După ce am trecut munții Urali, a început să fie mai slab gerul, dacă am ajuns la Moscova, nu era ger aproape deloc. De ce veniam mai aproape, gerul tot scădia. Cînd am trecut în Ucraina, ne-am mirat văzînd lumia așa ușor îmbrăcată. Prin unele locuri copiii să jucau cu mingea, pe cîmp sămănăturile să vedeau înverzite. Pentru noi parcă era o mirare, căci unde am trăit nu vedeai pămînt gol pînă în luna lui iunie. Am trecut în Basarabia, acolo era încă mai cald și mai frumos. După aproape o săptămînă de drum, am ajuns la locurile noastre. Ni-am dat jos în gară la Cernăuți. Am mers mai întîi la prietina noastră Călina, cu care am trăit mai mulți ani împreună la «sever».

A doua zi am venit în Mahala, în satul natal. M-am bucurat că am ajuns să văd locurile unde m-am născut, dar apoi m-am întristat că din familia mea nu am mai găsit pe nimene. Din partea bărbatului mai era o soră și un frate, care atunci a scăpat de la închisoare unde a fost zece ani. În sfîrșit mai erau nepoții, finii, nănașii, unii prietini. Ni-au primit bine, dar a fost dureros că nu am găsit pe nime dintre ai mei. Pe la casa noastră numai pe la poartă am trecut. Casa era ocupată, trăiau străini în casa noastră și nu am vrut să intru. Timpul era tare cald și frumos, parcă nu mă putiam sătura de aieru cela așa plăcut. Eram tare bucuroasă să stau cu cineva de vorbă, să-mi povestiască cum s-a petrecut cu scumpa mea mamă și, ori și cu cine am sfătuit, mi-a spus așa cum mi-au scris și frații. La două săptămîni după ce ni-a rădicat pe noi, a venit armata română și mama a fost salvată de frații mei. Asta a fost mîngîierea mea. Căci șapte copii a crescut și acum a rămas bolnavă singură între patru pereți, fără să-și poată lua o lingură de apă. Asta mi-a fost mîngîierea că am știut că a rămas în viață și s-a văzut pe mîna copiilor ei.

Așa am petrecut prin sat vro două săptămîni, căci alte două săptămîni au trecut pe drum. Era frumos prin sat, lumia slobodă, îmbrăcată curat. De bună siamă că lipsia multă lume din sat, dar aiștia care erau pe loc trăiau tot după obiceiurile vechi, nunți, jocuri, petreciri. Biserica era deschisă în toată duminica. Am intrat în biserică, am sărutat pămîntu, am plîns cu amar, căci

15 ani nu mi-a călcat picioru în biserică. M-am spovedit, m-am împărtășit și după toate am suspinat adînc cînd am eșit din biserică. Am mai petrecut cîteva zile pe la prietini și cunoscuți. Era tare interesant după atîția ani să te întîlnești, să sfătuiești. Timpul era așa frumos și plăcut de parcă nu vrei să intri în casă. Aș fi stat tot timpul numai afară, să respir aieru cela așa plăcut.

După toate, a venit și ziua de plecare. Am mers din nou cu băietul la gară la Cernăuți. Cînd am ajuns în gară, așa mi-a fost de amar pe suflet că nu știam ce-i cu mine. Mă gîndiam, Doamne, oare ce am greșit eu înaintia lui Dumnezeu de nu am voie să trăiesc pe pămîntu ista, să respir aieru ista așa plăcut. Cînd m-am gîndit de unde am venit și că trebuie să merg iarăși înapoi, cînd am pus piciorul pe scară să mă urc în tren, am gîndit, Doamne, mult mai fericită aș fi să-mi deie cineva un plumb să mor, să rămîn aici, pe pămîntul ista, decît să mă duc înapoi acolo. Dară nu am avut ce face, ni-am urcat amîndoi cu baietu și trenul s-a pornit. Ne-am pus amîndoi la feriasra și ne uitam cît prindeam cu ochii la cîmpurile întinse cu sămănături verzi, la lumia îmbrăcată curat și cu fețele împrăpătate, nu ca noi posomoriți și pîrliți de ger. Am mers așa pînă am trecut de Moscova. De acolo nu ne-am mai putut uita pe ferești. A început frigul și fereștile au început să înghețe. Cum ne-am apropiet de munții Urali, s-a făcut un ger și un viscol de îți clănțaneau dinții în gură. Și în vagon era frig de nu mai putiai. Am răbdat așa cum am putut pînă am ajuns la locu nostru. Acolo gerul era la 40 de grade, un viscol de îți închidia sufletu și omătul era pînă la brîu.

Băieții îmbiau la lucru, eu pe acasă, căci de acuma nu mai eram în lucru. Dar îmi era mult mai greu ca înainte de a merge acasă, căci în cincisprezece ani, trăind pe aceste locuri, ne-am deprins cu viața de acolo, și față de anii de la început, acuma ne păria că trăim foarte bine. Dacă puteam cumpăra pîne să ne putem sătura, crediam că acuma așa e viața în toată lumia. Dar am fost și am văzut că lumia trăiește așa cum trăia și mai înainte, climatul e așa cald și frumos, aieru plăcut de parcă ai fi stat numai afară. Și aici la noi abia prin luna lui mai începia să se moaie omătul, să curgă păreiele și pe la jumătatea lunii iunie să se curețe apele de ghiață. După ce m-am întors de acasă, m-am cufundat în gînduri și eram atît de amărîtă. Mă frămîntau gîndurile, pentru ce sufăr cu și copiii atîtea necazuri și greutăți.

Cu atîta am avut noroc, că primiam scrisori de la frați, care mă mîngîiau tare mult și mă îmbărbătau în nădejdea că vom scăpa de acolo și ne vom întîlni toți împreună. Cînd cetiam scrisorile lor, mă bucuram și parcă îmi împrăpătam puteria. Dară pe urmă mă gîndiam, doar așa trebuie să scrie să mă mîngîie cu ceva, însă în ce depărtare și pustiitate sîntem noi și unde sînt ei, cum am putia să ne întîlnim. Dar orișicît te-ai fi frămîntat nu putiai face nici o schimbare.

Băieții de acuma erau mari, înțălegiau și ei foarte bine ce înșiamnă viața și unde se află ei. Au încercat întîi și au scris pentru a-l căuta pe tatăl lor. Nu peste tare mult timp au primit răspuns că tatăl lor a murit în anul 1942, în

luna martie, într-un lagăr în Corni. Aceia era nu la mare depărtare de unde trăiam noi, între munții Urali. Despre tatăl lor am aflat. Acum au scris din nou și au întrebat să le spuie pentru ce sîntem noi rădicați. Și iarăși a venit răspuns: pentru că tatăl vostru a fost «culac», așa se zicia la ei, adică a fost tare bogat, a fost primar și a purtat politică. Băieții dacă au cetit asta, au scris din nou la miliție, să margă în sat unde am trăit, să facă cercetări mai bune, că ce au răspuns ei nu-i adevărat, că tatăl lor primar nu a fost, politică nu a purtat și bogat așa tare tot nu a fost, a fost un om de rînd, care a avut grije de familia lui și și-a văzut dc triabă, de gospodăria lui. Peste mai mult timp au primit un plic de la miliție, în care li-a trimis reabilitația tatălui lor. Scriau că au făcut cercetări mai de amăruntu în sat și au descoperit că ceea ce a fost scris la început din sat, toate au fost minciuni. Cu asta tot nu au fost împăcați copiii. Dacă tatăl lor a fost pe nedrept rădicat și ei au descoperit acum și i-au dat lui reabilitație și el sărmanu îi mort, au cerut să le spuie, atunci ce sîntem noi vinovați, că eram copii mici, și ce vină a avut mama. Pentru ce suferim noi aici atîția ani. Au trimis din nou la miliție asta. Au durat mai lung timp, dară totuși ni-a venit răspuns în anul 1958. Ni-a venit de la miliție un plic în care ni-au trimis la toți reabilitație, că am fost pe nedrept rădicați și că avem voie să ne întoarcem la locurile noastre.

Era în timpul verii și băieții erau toți pe apă. Lor nu le dă voie nicidecum din lucru, pînă nu se încheie sezonul de pescuit. A trecut așa vara aceia, numărînd zilele și așteptînd cît mai repede să triacă timpul.

Pe la sfîrșitul lunei lui septemvrie, au început să înghețe apele. S-a gătit cu pescuitul, s-au întors și băieții. Am primit toți pașapoarte, sîntem de acum liberi, dar băieților tot nu le dă drumu din lucru pînă nu scot toate vasele cu care au pescuit pe mal. Au mai avut și alte lucruri dc dat în primire, așa că a trecut mai mult timp pînă s-au putut libera.

Abia prin luna lui februarie, anul 1959, am pornit la drum spre țarmurile noastre. Cînd am ajuns cu trenul printre munții Urali, văd că băieții se uită cu mare atenție pe ferești. Mă uit și cu, dar nu văd nimic, decît barăci răsîpate printre munți și în unele locuri cîte un cîne voinic legat. Trenul tot mergia și locurile celia au trecut. Eu îi întreb pc băieți, de ce v-ați uitat așa cu atenție, că și eu m-am uitat, dar nu am văzut nimic decît niște barăci hîrbuite. Ei îmi răspund cu lacrimi în ochi: ne-am uitat cu atenție, căci pe locurile estia, undeva sub o cioată, trebuie să fie îngropat și scumpul nostru tată. M-au împlut lacrimile și pe mine. M-am mai uitat o dată pc fereastă, dar de acum era trecut departe trenul de locurile celia.

După ce am trecut munții Urali, a început să fie din ce în ce mai cald. După o săptămînă de drum, am ajuns la locurile noastre. Ni-am dat jos la gară în Cernăuți. Trenul a trecut pe la gara Mahala, dar nu s-a oprit. Bagajul ce l-am avut a rămas în urmă, căci l-am dat la pac vagon. Ne-am bucurat că am scăpat din gerurile cele grozave și de pe valurile cele înfuriate a apelor, dară mai departe nu-i mare bucurie.

Am venit în sat. Din familia mea nu am găsit pe nime și casa noastră era ocupată. Dar undeva trebuie să tragi, căci pe drumuri n-ai să stai. Am mers la fratele bărbatului meu, căci pe aista l-am avut mai aproape. De acum ne gândim ce-i de făcut mai departe. Au început băieții să îmbie în stînga și în driapta, să vadă ce s-ar putea face, să putem căpăta casa noastră. După multă trudă și îmblătură au găsit că este dreptul să ne deie casa noastră înapoi. Au aflat asta de la autoritățile mai de sus, dar aiestia locale din sat nu vroia să recunoască.

Ne gândim ce-i de făcut, că timpul trece și de mîncat ne trebuie, totul era din buzunar. Cumnatul ni-a primit în casă, să avem unde sta, dar de mîncare nu ne are grija. Capital așa mare nu am avut, am mai cheltuit pentru mîncare, mai îmblînd pe drumuri, dar de lucrat nu lucra nici unu din familie. Nu să cîștiga nici un ban, dară de unde iei, înapoi nu să pune. Vedem că e bucluc, banii să apropie de capăt și nu să vede ca să putem dovedi să intrăm în casa noastră. Ne mai sfătuim iarăși ce-i de făcut.

Atunci băietul cel mijlociu, Vasile, ne răspunde și zice: vād că se apropie mukul la degete și nu-i nici o scăpare; eu plec înapoi la «sever», acolo lucrul mi-i cunoscut și am să lucrez și banii ce voi cîștiga oi trimite înoace să fie pentru cheltuieli, pînă vom putia scoate casa noastră. Așa a și făcut, iar pînă a pleca înapoi la «sever», a îmblat aici cu fratele lui, Mitruță, prin toate locurile, de la miliție la procuratură, pînă li-a dat dreptul că trebuie să ne deie casa. De la autoritățile de sus le da, dar cînd venia în sat, aiestia le puniau bețe în roate. Și acela care trăia în casă, nu vra să iasă, să libereze casa. A spus că pînă nu-i face lui casă, el nu o liberează pe a noastră. Așa că Vasile a plecat înapoi la «sever», a intrat înapoi la lucru care a lucrat capitan pe «cacher». Acolo să cîștiga destul de bine, și banii cîți îi cîștiga îi trimitia pe toți înoace pentru cheltuieli. Așa că noi aici a trebuit să depunem patru mii de ruble, din banii pe care îi trimitia Vasile, a mai pus și colhozu și i-au făcut casă aceluia care trăia în casa noastră. Dar asta nu s-a făcut așa de repede. A durat un an și jumătate și timpul ista tare greu au trecut.

Își poate închipui orișicine că păsările, cocostîrcul, rîndunica și multe altele, cînd să întorc primăvara își caută cuibul pe care l-au lăsat. Cît sînt de bucuroase, dacă nu l-a fărmat nime și îl găsesc, îl mai tocmesc oliacă și trăiesc în el. Dar cu cît este mai amărîtă o ființă ominiască, cum am fost noi, care ne-am întors după optspreze ani de pribegie de prin meliaguri atît de pustii și geroase, și cînd ai ajuns pe locurile unde te-ai născut, unde ai muncit din tinerețe, în loc să-ți alini durerile din urmă, a trebuit din nou să mai suferi. Mergiam satul de-a lungul și de-a latul, mă uitam cu atîta durere în suflet la fiecare poartă și mă gîndiam, oare oi ajunge eu să am o poartă, o casă, să o deschid fără să supăr pe nimene. Așa că să știe orișicine că tare e scump cuibul tău. Cît amar am suferit că treciam pe drum, mă uitam cu jele

la casa care am făcut-o cu barbatul meu împreună și așa a venit timpul că nu am dreptul să deschid poarta, să intru în casa mea.

După un an și jumătate ne-a liberat casa noastră și pe data de 13 iunie 1961 am intrat în casa noastră, curat la 20 de ani de când ni-a luat din casă, în aceeași lună și în aceeași zi am intrat iarăși în casă. Dară ce să vezi, ni-am mîngîiat că am intrat în casa pe care am făcut-o, dar în grădină mai erau vro cîțiva pomi, iar casa ni-a lăsat-o goală, numai părății și aceia răsîpiți. Nici masă, nici scaun, nici laiță. Am pus bulendriile ce le aviam jos la pămînt, am așternut și ne-am culcat pe jos, pe pămînt șediam și mîncam. Așa am îndurat pînă ni-a trimis Vasile bani de la «sever» și ni-am cumpărat un pat, o masă și vro cîteva scaune.

Acum ne simțiam oliacă mai bine, căci macar, dacă intrai în casă, puteai să te așezi pe un scaun, să mănînci o bucățică de pîne la masă. Din partea asta s-a făcut oliacă mai bine, dară eu tot aviam o durere în suflet, căci noi aici avem poame de tot feliu, legume proaspete erau în grădină, dar de cîte ori puniam în gură o poamă sau o legumă, parcă o înghițiam cu nod. Mă gîndiam că noi am scăpat la fructe și la legume proaspete la care le-am dus dorul și am avut lipsă de ele, dară Vasile pentru ajutorul nostru trebuie să mai sufere între țințari și pe valurile apelor.

A mai trecut vara anului 1961, s-a închis sezonul de pescuit pe ape și pe la începutul anului 1962 au venit și Vasile la noi. Dar nu l-au slobozit cu totul din lucru, căci aviau niveie de așa lucrători, ci i-au dat drumul numai așa ca în «otpusc». S-a bucurat Vasile că ni-a găsit în casa noastră. Pentru iarnă am prigătit cîte oliacă de toate, și fructe și legume, și am petrecut iarna împreună. Ne-am mai înjghebat cîte una și alta, ce mai trebuia pe lîngă casă, căci totul era răsîpit. Douăzeci de ani casa a fost fără stăpîn, cine a trăit în casă a căutat numai să se folosiască de grădină și să dărîme ce a fost pe lîngă casă. Primăvara s-a dus Vasile înapoi la «sever», căci a fost chemat de organizația la care a lucrat și a mai lucrat sezonul de vară, cît au fost apele deschise. Dacă au înghețat apele, a fost nevoit să mai steie pînă ce au scos toate vasele cu care au lucrat pe apă. Li-a scos pe mal, căci de altfel ghiața le strîngia și le sfărma, și a doilea toate trebuiau reparate și prigătite pentru altă vară. Așa că după ce s-a gătit de scos tot «caravanul» pe mal, pe la începutul anului 1963 s-a întors Vasile iarăși la noi. Am petrecut iarna împreună.

Cînd s-a făcut primăvara nu l-am mai lăsat pe Vasile să miargă la «sever». Au trimis de acolo scrisori și mai multe telegrame să miargă numaidecît, că se deschide lucru pe apă, căci el a venit tot așa ca în «otpusc», nu au vrut să-i deie drumul cu tătu. El li-a răspuns că nu mai merge, să-i trimită documentele lui. L-au mai speriat că l-or da în judecată, că a lasat lucru fără voia lor, dar pînă la sfîrșit i-au trimis documentele. Și așa s-a despărțit Vasile de «sever».

A mai muncit încă doi ani în urma noastră pentru ajutorul familiei, așa că a lucrat douăzeci de ani la «sever». Când l-au luat de acasă era copil, avia 14 ani, și când s-a întors era bărbat în toată vârsta, avia 34 de ani. Iacă unde și-a petrecut floaria tinereții.

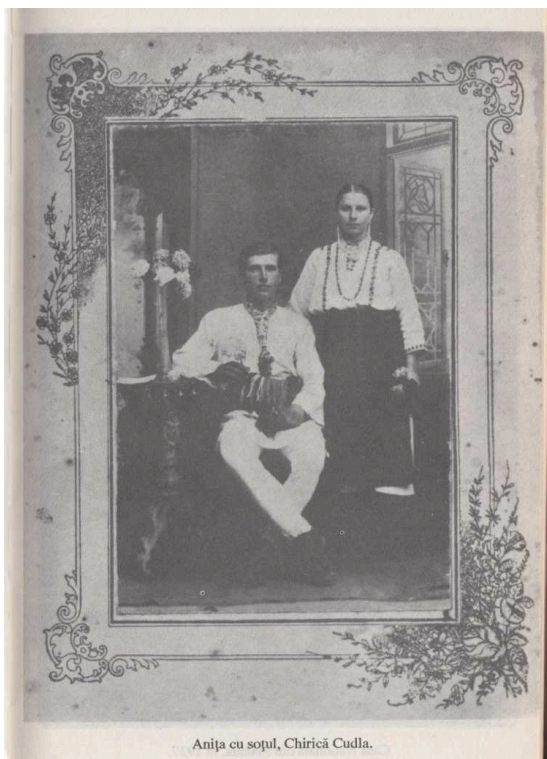
Dacă nu s-a mai dus la «sever», primăvara a cumpărat vro 60 de holtovani, de pomișori, și a complectat grădina înapoi cu pomi, căci pe care i-a fost puși de tatăl lor, erau distruși în cea mai mare parte. Care au mai rămas, erau dărîmați, neîngrijiți și aduceau puțin folos. De aceia Vasile a zis să punem mai întâi pomi în pămînt să se prindă, să criească. A mers singur și i-a cumpărat, i-a adus acasă, a săpat gropi toată grădina și i-a așezat așa, că ori și din care parte te-ai uita, îi vedeai în rînd drept. De bună siamă că am mai ajutat cu toții la cărat apă, gunoi prin gropi, dară cheltuiala și cea mai mare parte de muncă a fost a lui Vasile. Așa e caracterul lui, el nu a pus preț niciodată pe munca lui sau pe cheltuiala lui. El a fost pentru familie, lui nu i-a părut rău de toată munca lui că a revărsat-o pentru familie ca să o poată așeza pe locul unde s-a născut și să aibă oliacă de începătură de o viață nouă, să aibă cu ce să mîngîia după atîta greutate petrecute. Caracterul lui a fost și este ca să poată face bine și ajuta pe altul. El a fost foarte mulțumit atunci cînd a putut să mîngîie pe unul pe care îl vedea amărît, să ajute unde era greu. Când era copil și primea trei sute grame de pîine, vedea că eu primiam șiapte sute de grame, dar o împărțiam cu ei și mai mult le dam lor decît mîncam eu, atunci el și-a căutat de lucru, după puteria lui, numai să primiască măcar pîine mai multă. Cît ni-a ținut în Sibiria s-a apucat să pască un cîrd de viței. Era destul de greu să mergi cu ei prin pădure, să mai împrăștia, nu-i putia găsi, erau și mulți lupi, și eu aviam destul grijia lui. Așa că a lăsat vițeii și mai spre toamnă, cînd a început săpatul barabulii, a mers la strîns barabule. Aici era mai bine, strîngia toată ziua și cînd venia siara acasă mai punia săracu în sîn, în buzunar, trei patru barabuli cum putia, căci nu era voie. Le aducia acasă, le ferbiam sau le codam hrincuță pe plită, mîncam toți împreună și eram foarte mulțumiți. După un an, ni-a dus la «sever» și acolo era mult mai greu, dar el nu s-a lăsat de lucru, cu toate că nu-l scotia cu de-a sila la lucru, căci era pria tînăr. Dară îl scotia foamia și s-a apucat iar de lucru. A pus un poloboc pe două roate și cu un cal cara apă pe unde trebuia, la «stalou»^[39] și pe la alte organizații, căci fîntîni acolo nu erau, toată lumea lua apă numai din rîu. Iarna a intrat într-un atelier, unde să făciau poloboace pentru pește. A învățat să facă și poloboace și cîștiga binișor după vîrsta lui.

A trecut prin multe greutăți, dar tot timpul a fost cu curaj și nădejde în viitor. Cu toate că era copil, ne îmbărbăta pe toți, căci toate greutățile vor avea un sfîrșit.

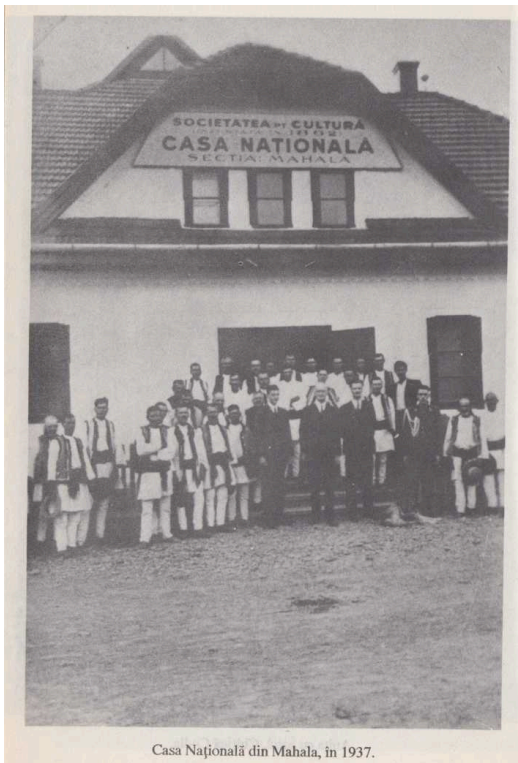
După cum am spus mai sus, după ce ni-am întors pe locurile noastre, tot el a avut mare grijă de familie.

Aciastă dragoste și iubire de familie ni-a dat putere în toate greutățile și am putut rezista și ni-am salvat viața.

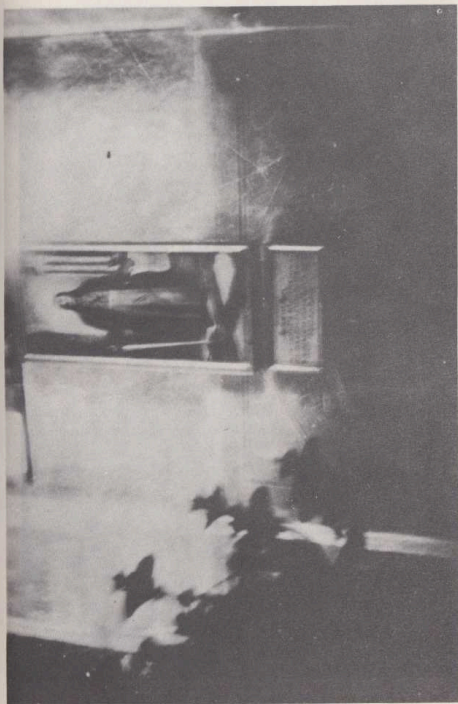

Anița cu soțul, Chiriță Cudla.

Casa Națională din Mahala, în 1937.

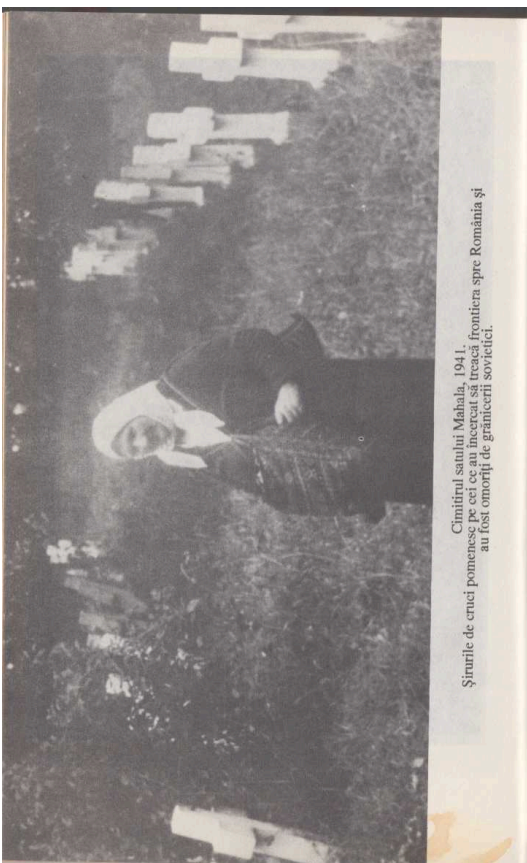
Icona lui Ștefan cel Mare din biserica satului Mahala.

Cei trei băieți ai Aniței, într-o frumoasă zi de Paști, în curtea casei părintești. 1940 un an înaintea deportării.

Mama Aniței, în 1940.

Cimitirul satului Mahala, 1941.
Șirurile de cruci pomenești
au fost omorâți de gânceții sovietici.

Ap. mai don
 ra. Hă deapă noi că am stat înaintea
 sora. Lă septe în gară în rohornă pe
 mină nio. din în luyen și am stat pînă
 simlăta la 8 5 și iar nio din inapoi
 la rohornă și sta trenu și nu stîm. Cînd
 și coră don și mai mult lărbăt din tîpîrînt
 și dela colonist din toate părțile au plecat
 dintre noi pînă nio că la revnănt la
 judecata nioș mîrgion spre
 noană rubita amole D-neu
 mea îndapita mîna ce face
 rog totu rîchi și familiar
 să îngrijică de ia stîna
 Hamu nio cu a. copii
 și xai nio. tutea dîr

Scrisoarea Aniței,
 scrisă cu creion chimic pe o batistă și
 aruncată din trenul ce o ducea spre Siberia, iunie 1941.

Carta 24 decembrie 1945

Scumpa și mult iubită mîna Hamuică
 ca doi tate ca lucifica asta de lîtîl să dau
 bînel D-neu să ajungă la D-neu că să
 plîd de noi că pînă în nio de dîpă Hamuică
 sora dîtîr și opus ca noi sîntem gîrîtor rîchi
 cu ne Băntu a mîna nio de dîpă nio
 nu plus mîna dîr asu pînă nio și nio nio
 lărm bîr... pînă nio nu am pînă nio de
 nio deapă pînă nio asu am pînă nio de
 acor pînă nio asu asu dîpă D-neu pînă
 pînă nio D-neu cu opus pe mîna scumpelor
 mei pînă nio asu mîna asu dîpă nio ca
 nu am pînă nio de D-neu la rog dîpă nio
 mîna ca dîpă dîpă în cele mai grele dîpă
 vîră dîpă ce să pînă dîpă nio nio pînă nio
 nio nio pe dîpă D-neu ca să lăpă nio dîpă nio
 nio nio nio nio nio nio nio nio nio nio
 nio nio nio nio nio nio nio nio nio nio

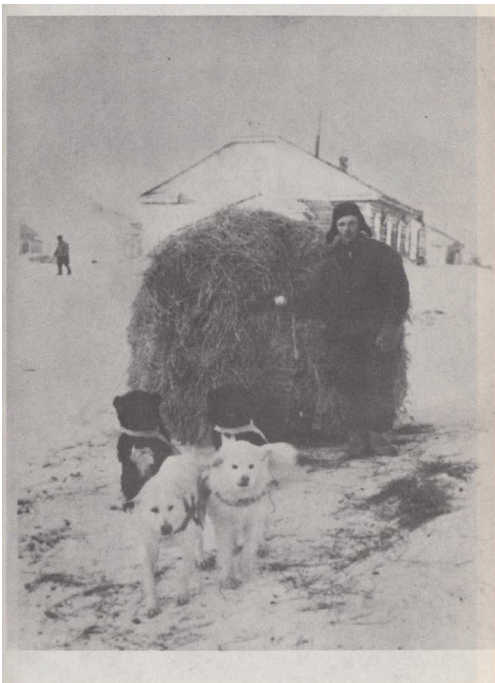
Prima scrisoare din Siberia, datată 24 decembrie 1945,
 aceeași zi în care se stîngea din viață mama Aniței, la Cîmpulung-Muscel.

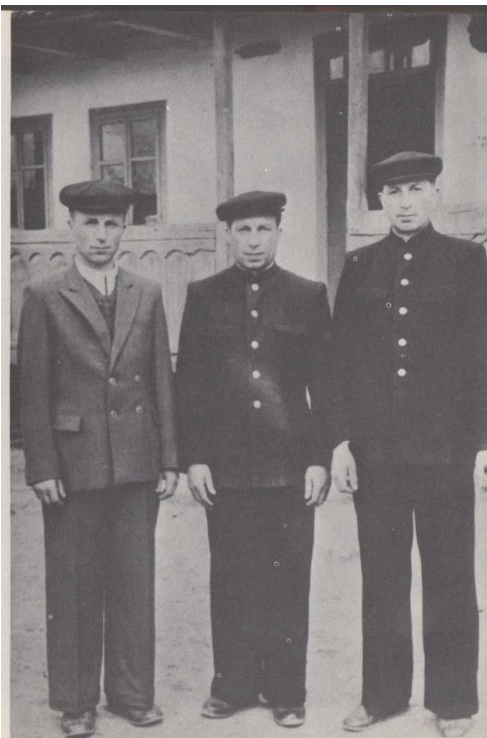
Cei trei frați, Mitruță, Vasile și Tonder. Siberia, 25 iunie 1946.

Anița cu Vasile (dreapta) și Toader. Siberia, 1952.

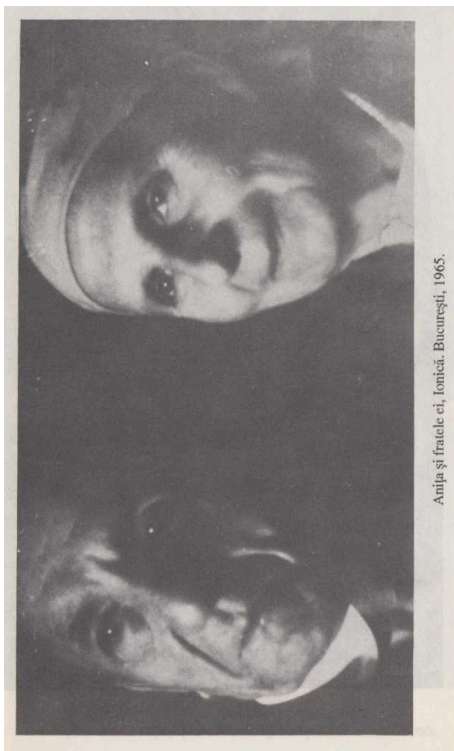
Toader lângă sania trasă de ciini. Siberia, 1956.

Cei trei frați reînțorși în satul românesc Mahala,
în fața casei lor, după 20 de ani de surghiun în Siberia. Anul 1960.

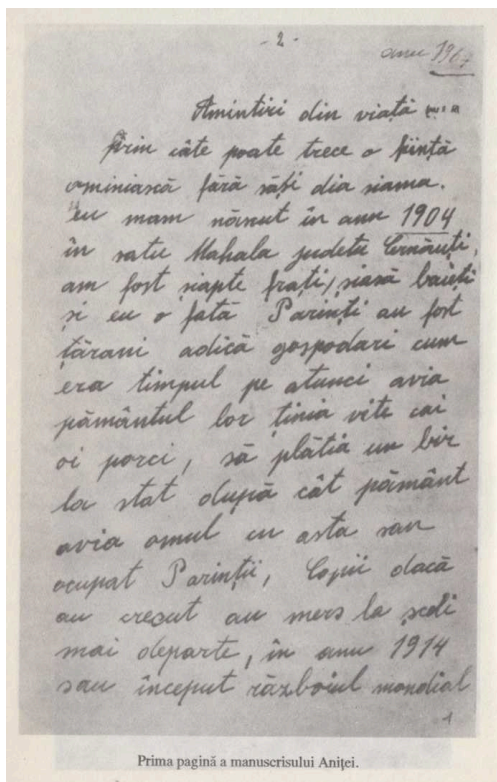

Anița și doi dintre frații ei, Toader și Ionica.
O revedere după 25 de ani. București, 25 octombrie 1965.

Anița și fratele ei, Ionelci, București, 1965.

dacă timpul îsta^{mi} face greu au trecut
 în puțe închisuri ori și une câte pînă
 de cîntărețul nădădunice și multe altele
 cîntul să întorc pînă la vară în casa
 cîntul care dau tînt și cînt sînt de
 bucurare dăca nu la farmat nime
 și îl găsesc il mai totuie o fîcă
 și trîiere în el, dar cu cît mai
 amînată o fîntă amînarecă cum am
 fost noi ne' am întors după
 opt spre acei ani de prilegie de
 prin mîlîngosii atît de puștii
 și geroasă, și cîmîl ai ajuns
 pe locurile unde te ai născut
 unde ai muncit din tinerețe
 în loc săte alini durerile din
 -armă ai tulbut din nou să mai
 suferi, mergîm rătăc de a lungul
 și de a latul mă întorn cu atîta
 durere în suflet la pîc care poartă
 și mă gîndiam oare ai ajunge eu
 să am o poartă o casă să o
 deschid să nu sufer pe nimeni
 oia că să pîc ori și care că
 tare e scump cuibul tău,
 cît amar am suferit că treciam pe
 drum mă întorn cu jeli la casa care
 am făcut cu sîrbăcelul impetunî

ANEXE

Gheorghe Nandriș:

AM FOST ȘI EU MARTOR

Am întors ultima pagină din amintirile Aniței, cu respect pentru suferința sa și aproape cu evlavie, ca pe o pagină de Biblie. Această biografie a unei familii de țărani din Bucovina ar rămîne fără relevanță sau ar trezi cel mult un sentiment de compasiune omenească, dacă ar fi singulară. Dar ceea ce povestește Anița nu este numai tragedia unei familii, nici a unui sat, ci este tragedia întregului neam românesc din nordul Bucovinei.

Acest pămînt de leagăn al Moldovei a fost prin vrerea soartei obiect de rușinoasă târguială pentru trei imperii: Otoman, Austro-Ungar și Sovietic. La 1775 a fost vîndut de otomani Austro-Ungariei și a suportat 143 de ani umilința imperiului habsburgic. Acest neam fără noroc a avut numai 22 de ani de libertate, din 1918 pînă la 1940. Poate ar fi avut alt destin, dacă în acel an de pomină 1940, cei doi tirani ai istoriei moderne, Stalin și Hitler, nu s-ar fi înțeles să-l înrobească din nou. De data aceasta l-a acaparat imperiul sovietic, din care Bucovina nu a făcut parte niciodată în istoria ei.

Consătenii Aniței sînt deci un eșantion din neamul nostru, pus de Ștefan cel Mare la hotarul de Nord al Moldovei, și care, printr-un joc nefast al istoriei, rezistă de aproape 200 de ani unui crunt și deliberat proces de deznaționalizare și rabdă bătaia de joc a străinilor de neam.

Satul Aniței, Mahala, în ciuda rezonanței turcești a numelui său, este un frumos sat românesc cu 6 500 locuitori în 1939, așezat la 7 km de Cernăuți. În vechime purta numele de Ostrița, după hotarele arătate în uricul de danie al lui Ștefan cel Marc din 1473, cînd satul și moșia Ostrița au fost închinat mînăstirii Putna. Este posibil ca numele să fi fost schimbat pe vremea cînd turcii au stăpînit Cetatea Hotinului, întinzîndu-și raiaua pînă la Prut și Cernăuți.

Din acest sat au ieșit intelectuali de prestigiu, artiști și literați (C. Cristei, Vaier Cudla), juriști (I. Axeni, Gh. Nandriș, O. Isac), directori de școli (V. Nandriș, P. Sâinciuc), clerici (St. Sălcescu, Gh. Sandovici). Din familia Aniței: doi medici (Ion și Tudor Nandriș), doi ingineri (Vasile și Gh. Nandriș), precum și cei doi profesori universitari, Grigore Nandriș, la Universitatea din Londra, și vărul său, Octavian Nandriș, la Universitatea din Strasbourg.

În anul 1940, acești săteni blajini din Bucovina, după ce au ieșit dintr-o lungă noapte a istoriei, de un secol și jumătate, își trăiau bucuria celui de al 22-lea an de libertate și viață românească. Și deodată, fără nici un avertisment, se trezesc cu tancurile rusești peste ei și puhoiul roșu îi înghite inexorabil, ca lava unui vulcan, în acea zi de vineri, 28 iunie 1940. De unde

să știe bieții săteni îngroziți că ceea ce vedeau ei cu ochii se chema executarea pactului Ribbentrop-Molotov care îi va obliga la o nouă și lungă robie. Surpriza ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940 a fost atât de mare, încât satele au rămas practic nemișcate.

Cîteva din evenimentele trăite împreună cu Anița, în acea vîltoare a vremurilor, pînă la deportarea ei, sînt de un dramatism aproape incredibil. De aceea depun și eu mărturia mea, pentru a le confirma autenticitatea.

Unul dintre acestea este despărțirea dramatică de la Godinești, care a însemnat pentru Chirică Cudla, soțul Aniței, condamnarea la moarte, iar pentru familia lui - deportarea în Siberia. Fratele Aniței, Florea, a intuit din primul minut dimensiunea nenorocirii. A lăsat baltă fără șovăire toată agoniseala vieții lui, și-a încărcat în căruță familia sa, a luat-o și pe Anița cu copiii și bunica, și în fuga cailor s-a îndreptat spre România. În satul Godinești, unde urma să facem un popas, Chirică trebuia să ne ajungă din urmă. Eram în acea căruță 11 suflete, trei femei și 7 copii. Cu mare înțîrziere sosește Chirică împreună cu fratele mamei, hotărîți să ne întoarcă din drum. Cum spune Anița „au prins a plînge amîndoi, mai rău ca niște femei”. A urmat o lungă și dramatică discuție de ore în șir, în care cei doi au utilizat toate mijloacele de convingere pentru a-l lămuri pe tatăl meu să se întoarcă acasă. Au invocat toate argumentele, de la pierderea averii la dragostea pentru copii, trecînd de la rugăminți la implorare cu lacrimi în ochi, la insulte și invective. La toate acestea, Florea a rămas neclintit ca o stîncă. La ultimul lor argument că „din gospodar ce ești, mîine vei fi servitor”, le-a răspuns cu demnitate: „La ruși nu sînt gospodari, sînt colhoznici. Și chiar de-ar fi, prefer să fiu servitor la români, decît gospodar la ruși.” Văzînd că ceilalți doi nu cedează, iar tancurile sovietice se apropiau, Florea, „schimbat la față”, le-a spus, cum mărturisește și Anița: „Judecata voastră este slabă și îmi pare foarte rău că nu vreți să mă ascultați, eu nu mă întorc pentru nimic în lume... îmi pare foarte rău, dar altceva nu pot face pentru voi. Vă dau tot ce am, caii și căruța. Rămîneți cu Dumnezeu, eu plec.” Și a plecat. A plecat peste cîmpuri de unul singur, cu sumanul în spate fără a mai privi înapoi. Anița s-a uitat îndelung după el. Îl vedea pentru ultima oară în viața ei. Chirică a întors căruța spre casă. De fapt și-a întors propriul său destin. Aici și-a ratat ultima șansă, semnîndu-și condamnarea la moarte, iar Florea și-a salvat viața. Dacă ar fi înțîrziat numai cîteva minute, noi am fi fost plecați din Godinești și familia sa ar fi fost salvată.

Au trecut de atunci 50 de ani și astăzi judecata se poate face la rece și cu obiectivitate. Cu toate acestea, nici acum nu pot înțelege din ce izvor și-a adunat acest țaran de 39 de ani atîta forță morală, încît nici pierderea averii, nici dragostea pentru copii, nici mila pentru mama lui bolnavă, să nu-l poată clinti din hotărîrea sa. Ce s-a petrecut oare în sufletul lui cînd își lua rămas bun pe rînd de la fiecare? De la unul din copii nu și-a putut lua rămas bun,

fiindcă fugea plîngînd în jurul casei și striga printre lacrimi: „nu te las, tată, să mă săruți, fiindcă vrei să ne părăsești”. Acel copil netrebnic, care a sporit durerea tatălui său, am fost eu.

Toate acestea îmi arată că sînt oameni pentru care valoarea libertății depășește toate celelalte valori și nu poate fi înlocuită cu nimic.

Un alt moment ieșit din comun, la care am fost și eu martor, a fost fuga în masă, peste graniță înspre România, a tineretului din Mahala și din satele vecine. La numai șase luni după invazia rusească, în ianuarie 1941, un prim lot de tineri, de peste 100 persoane, reușesc să treacă granița spre România. Ceilalți prind curaj și peste o lună, în noaptea de 6 spre 7 februarie 1941, se formează al doilea convoi de aproximativ 400 de oameni, în majoritatea tineri. Printre manuscrisele doctorului Ion Nandriș am găsit o scrisoare rară - mărturia scrisă a unuia dintre cei 40 de supraviețuitori din «convoiul morții», care a scăpat ca prin minune din masacrul ce a urmat. Este prima oară cînd masacrul de la Lunca este descris de un participant direct. Acesta este Ilie Horoșinschi și iată ce scrie el: „Adunarea a fost pe malul Prutului, pe țarina Cotenilor, sub dealul cel mare (...) Acolo, după multă așteptare, ne-am strîns cam mulțișori, cam prea mulți pentru scopul în care eram adunați. Erau din Horecea cam 15, din Ostrița cam 15, din Buda vreo 10, din Cotenii vreo 20-25, iar restul, ca la 300 persoane, din Mahala. Erau bărbați în vîrstă de 30-40 ani și mulți tineri, ba chiar și cîțiva copii de 16 și 18 ani. Am așteptat să ne vie o iscoadă, după cum a fost înțelegerea, care să ne conducă înspre granița românească. În sfîrșit, văzînd că nu mai vine nimeni, am plecat singuri cu nădejdea în Dumnezeu și cu cele 30 arme, 25 revolve, 8 grenade și o pușcă mitralieră ce o aveam cu noi. Am luat-o spre malul Prutului în jos, mergînd pînă la vale de Tureni Mamornița, pe unde am trecut Prutul și am luat-o așa razna înspre Herța. Aproape de orașel, cîțiva dintre noi au distrus sîrmele de la telefon. Am poposit ceva, mîncînd care ce avea, și apoi pe sub Herța ne-am apropiat pe lîngă comuna Lunca de Prut. Cam prin dreptul comunei Tărăsăuți și Nouăsulița, am încercat să trecem din nou Prutul, de astă dată pentm a trece granița în România. După socoteala noastră, pichetele grănicerilor ruși rămăseseră în urma noastră. Dar, dacă nu-i noroc, nu-i, căci numai după cîțiva pași am auzit cu groază împușcături de mitralieră. Conducător nu aveam și deci, nefiind nici unul dintre noi care să cunoască terenul și mai ales granița, am rămas toți năuci. Nu știam încotro s-o luăm. Grănicerii ruși ne-au simțit și trăgeau cu mitralierele în plin. Pentru a putea nimeri mai bine prada, aruncau rachete, iar cîinii dresați s-au repezit asupra noastră. Zăpada era mare, încît ne înfundam în zăpadă pînă-n gît. Undeva de vale se mai auzea și Prutul, în partea care fiind mai repede nu înghețase. În acest infern noi nu mai știam încotro s-o luăm. O parte, cei mai mulți, au luat-o pe gheața Prutului, tocmai în raza puștilor mitraliere. Dintre aceștia, puțini au rămas teferi, cîțiva, iar restul răniți și morți (...) O parte din noi, printre care am fost și eu,

Toader Dascaliuc, Ion Spănușă, am trecut de partea dreaptă a Prutului, trecînd astfel frontiera. În fuga noastră nebună cădeam uneori în gropi adînci, din care anevoie ieșeam, pierzînd astfel tot ce aveam cu noi. Ne-am dat seama că sîntem pe drumul cel bun, cînd am ajuns la primul gard de sîrmă ghimpată. Acest gard, foarte înalt pentru puterile noastre, l-am trecut greu. Am trecut apoi încă două și, în sfîrșit, îngroziți și înnebuniți de frică, am auzit o voce caldă de soldat român: „vino încoace, frate”. Era un grănicer român. Am mai făcut un salt, căci ne ajungeau cîinii rusești din urmă, și am trecut frontiera ajungînd pe pămîntul nostru sfînt al României. Pînă cînd au mai venit cîțiva de ai noștri, 30 sau 40, ne-am mai întretinut cu grănicerii, apoi ne-am dus la pichetul grănicerilor români și, după ce ni s-au dresat acte, am fost duși la Legiune, la Dorohoi, și în fine eliberați la Rădăuți, de unde ne-am împărțit, fiecare unde l-a îndreptat mintea. Eram străini în țară la noi, dar mulțumiți că am scăpat de cizma bolșevică și steaua lui Stalin.”

Jertfa a fost mare fiindcă au fost trădați și grănicerii îi așteptau pregătiți pentru masacru, cu mitraliere și cîini.

Așa cum au povestit ulterior cîțiva oameni din Lunca, morții au fost aruncați în trei mari gropi comune, nu departe de Prut. Cei care se mai zbăteau în spasmele morții au fost omorîți cu lopețile. În lunile ce au urmat, din cauza ploilor mari, Prutul s-a revărsat și a înnămolit terenul cu gropile comune, peste care au crescut bălării. La reîntoarcerea românilor în 1941, nu s-a mai putut găsi decît o singură groapă din cele trei, cu 107 persoane. Unii dintre morți zăceau îmbrățișați. Cei 107 tineri dezgropați au fost depuși în curtea bisericii din Mahala, unde s-a făcut slujba religioasă, apoi au fost așezați creștinește în cimitir.

Șirul de cruci care se văd și astăzi în cimitirul Mahala ne amintește peste decenii că setea de libertate este uneori mai mare chiar decît dorința de a trăi. Altfel cum să înțelegem gestul acestor tineri țărani care și-au riscat viața pentru a fi liberi? Nu poate fi comparat decît cu al celorlalți tineri, care în decembrie 1989, în fața armelor strigau: „Vom muri și vom fi liberi”. Unii au văzut în acestea un miracol. În adevăr, este firesc să te întrebi prin ce miracol a reușit să ardă flacăra sufletului românesc într-un sat care timp de 143 de ani a stat sub stăpînire străină și a suportat o politică atroce de deznaționalizare și tocare a demnității naționale.

Un rol de căpetenie în salvarea entității naționale, sub lunga stăpînire austro-ungară, l-au avut cele două societăți românești din Cernăuți și Viena. La Cernăuți, „Societatea pentru cultură și literatură română în Bucovina”, înființată în 1862, prin bărbații ce au condus-o cu mult curaj și iubire de neam (frații Hurmuzachi, Dionisie Bejan, Sextil Pușcariu) a contribuit esențial la păstrarea limbii române și a educației românești, la introducerea alfabetului latin și a steagului tricolor ca simbol al neamului nostru. După eliberarea din 1918, Societatea a împînzit satele din Bucovina cu Case

Naționale, adevărate focare de cultură românească pentru săteni. Ultimii doi președinți au fost mahaleni, și anume frații Aniței, prof. univ. Grigore Nandriș (1929-1942) și dr. Ion Nandriș, directorul Spitalului Central din Cernăuți (1942-1944). În anul 1935 a fost înființată și în Mahala o filială a Societății, iar în 1937 a fost sfințită Casa Națională din Mahala.

Cealaltă Societate românească, Societatea academică „România Jună” din Viena, a fost înființată la 1870, printre alții de Slavici și Eminescu. Ea a contribuit timp de 46 de ani la formarea tinerilor intelectuali români, printre care mulți bucovineni. A fost desființată forțat de stăpânirea austro-ungară, intrată în panică în februarie 1916, imediat după intrarea României în război. Cel care s-a zbatut pentru salvarea arhivei, adică ultimul ei președinte, a fost fratele Aniței, Ion Nandriș, student medicinist, care, printr-un joc al sorții, s-a întâmplat să fie ultimul președinte al ambelor Societăți. Prin acțiuni patriotice de genul Serbării de la Putna din 1871, aceste Societăți s-au opus procesului de deznaționalizare, au menținut treaz sentimentul patriotic și cultul strămoșilor noștri. Așa se explică poate și faptul că sătenii din Mahala au ocrotit din tată în fiu, pînă azi, în biserica din sat, un tablou înfățișînd pe Ștefan cel Mare și Sfînt, la care se roagă în vremuri de restriște.

Fuga în masă spre libertate, cu prețul sacrificiului suprem, al celor peste 300 de tineri este plină de semnificație. Așadar, s-a ucis nu numai la zidul Berlinului, s-a ucis și la Prut. Despre aceștia din urmă însă nu s-a vorbit. Ei sînt uitații noștri. Și nu e drept.

Apoi peste cei rămași în sat a venit urgia deportărilor, adevărate recorduri de ură și sălbăticie bolșevică. Închid ochii și văd ca într-un film de groază imagini incredibile de spaimă colectivă din noaptea aceea de 13 iunie 1941, care mi-au marcat copilăria. Nu mai erau decît 10 zile pînă la începerea războiului. Un sat întreg a trăit cu groază și stupefacție angoasa exterminării. Anița, cînd descrie aceste scene, este cuprinsă de fiori și i se pare că-i lipsesc cuvintele: „nu pot să spun eu cuvinte aice”.

Peste 10 zile a început războiul și, la 5 iulie 1941, armata română a intrat în Mahala. În 8 iulie dr. Ion Nandriș fuge spre Mahala să vadă ce face Anița și mama lui. A fost șocat cînd a găsit casa goală și curtea pustie. Dacă rușii ar fi întîrziat deportările cu numai trei săptămîni, Anița și copiii ei nu ar fi cunoscut calvarul Siberiei...

Cîți oameni din Mahala au fost deportați este greu de spus cu certitudine, în lipsa unor date oficiale. În manuscrisul său „însemnări pentru mai tîrziu”, Ion Nandriș dă cifra de 1 776 de suflete. Am putut reconstitui pînă în prezent lista certă pentru 190 de familii cu 602 suflete deportate din Mahala și satele ei, Buda și Cotenii. Dar lista este sigur incompletă. Aproape o treime din populația comunei Mahala a pierit sau a fost deportată în acel an. În „Raportul general” al Societății pentru cultură, pe anii 1942-43, se

menționează că pentru întreaga Bucovină „bilanțul celor 12 luni de ocupație rusească s-a soldat cu mii de morți și 41 mii de români deportați”.

În locul celor deportați au fost aduși neromâni, care s-au adăugat celor coborîți din Galiția sub Imperiul Austro-Ungar, cei care fuseseră ademeniți prin acordare de pământ și prin scutire de recrutare pe timp de 50 de ani. Și astfel, încetul cu încetul, în două secole, s-a format acea majoritate electorală atît de mult dorită, pentru a putea fi invocate principiile democrației în viitoare alegeri. Aceasta a însemnat pentru românii din Bucovina pactul Ribbentrop-Molotov, sub zodia căruia stau și azi, deși autorii lui sînt acoperiți de rușinea istoriei, iar parlamentele l-au declarat nul și neavenit. Dar să revenim la Anița noastră.

Ultima știre de la Anița a fost mesajul ei scris cu creion chimic pe o batistă. A introdus batista într-o sticlă și a aruncat-o pe geamul vagonului, cînd trenul a trecut prin dreptul satului ei. A mizat pe solidaritatea umană și nu s-a înșelat. La 11 iulie 1941, niște copii care pășteau vitele pe acolo au găsit sticla lîngă calea ferată și ne-au adus-o. Este primul gest al luptei pentru supraviețuire, care va dura aproape 20 de ani. Iată ce scria Anița către mama ei, rămasă singură și bolnavă: „rog toți vecinii și familia să îngrijească de ia... Mamă să n-ai grija noastră, D-zeu o are”.

Toți cei deportați au intrat într-o lungă noapte a tăcerii. Pe toată durata războiului nu a parvenit nici o știre de la ei, de parcă ar fi intrat în mormînt. De fapt unii au și intrat. Printre ei și bietul Chirică, bărbatul Aniței. Cei care au rămas vii au dus o nemaipomenită luptă pentru supraviețuire în pustietatea Siberiei. În acest uriaș cimitir, poate cel mai mare cimitir al comunismului, suferința i-a înfrățit în viață și moarte pe oameni de toate națiile și de toate religiile, din „marea închisoare a popoarelor”. De la eschimoși la calmîci, de la tătari la chirchizi, evrei, polonezi, lituanieni și români, toți au trăit împreună și s-au înmormîntat unii pe alții. Fiecare se ruga la Dumnezeuul lui, dar toți au trăit cu aceeași credință - credința că vor fi cîndva liberi. Aceasta a fost și credința unui vecin de surghiun în Gulag, al Aniței, care atunci era socotit bandit și dușman al poporului, iar astăzi, după ce și-a scris amintirile, se numește Soljenițîn. Speranța i-a ținut în viață. Cine nu a crezut, a murit. Au murit de mizeria trupului, dar au murit și de mizeria spiritului, cuprins de disperare în fața celui mai temut ucigaș - neomenia și ura semenilor. Anița a supraviețuit fiindcă a intuit care este antidotul urii - credința și solidaritatea umană.

În luna noiembrie 1945 Anița a fost condamnată la două luni de închisoare și aștepta executarea sentinței, adică transportul la pușcărie. În ziua de 23 decembrie 1945, de Crăciun, a fost cuprinsă de o neliniște inexplicabilă. Simțea nevoia să facă ceva și nu știa ce anume. Deodată i-a trecut prin minte să rupă zidul tăcerii, să scrie în România pentru a-și găsi mama și frații. Neștiind adresa nici unuia dintre frați, prima scrisoare a Aniței este adresată unui om necunoscut, Spătaru Ștefan, din comuna

Morteni, plasa Găiești, județul Dâmbovița, cu a cărei familie trăia în Siberia. A mizat din nou pe solidaritatea umană. Îl roagă s-o ajute, deoarece „pentru noi e cam greu, că nu știm adresa lor. Atîta știm că sînt acolo unde ești și dumneata, dar locul nu știu...” Singura indicație pe care o dă Anița este numele de familie și profesia fraților ei: „... medic Ion Nandriș, prof. Grigore Nandriș, medic Teodor Nandriș, agricultor Florea Nandriș. Poate aflați adresa unuia dintre toți, mi-ar fi de-ajuns.” În plic pune și o scrisoare în care se adresează pe rînd mamei ei și celor trei frați. Domnul Spătaru se pune pe drumuri și găsește în cele din urmă adresa lui Ion Nandriș, aducîndu-i scrisoarea Aniței. În acea zi, în care Anița s-a hotărît să-și caute mama, în orașul Cîmpulung-Muscel, pe strada Mirea nr. 2, mama Aniței, Mariuca Nandriș, care o pomenea zilnic pe Anița în rugăciunile ei, trecea în lumea celor drepti. Ultimele ei cuvinte, șoptite la urechea lui Florea, au fost: „Să nu uitați de Anița.”

În aceste clipe, undeva, dincolo de Cercul Polar, Anița, cuprinsă de neliniște, cerea iertare mamei ei, într-o scrisoare trimisă aproape la împlinire: „Scumpa și mult dorita mea Mamucă, scrie Anița, aș dori tare ca bucățica asta de hîrtie să ajungă la dumneavoastră ca să știți că noi sîntem în viață... Te rog, dulcea mea mamă, iartă-mă de fapta ce-am făcut-o fără voia mea că te-am lăsat în cele mai grele clipe din viață, dar ce să facem dacă așa ne-a fost împărțit”... „Îți sărut mîna Mamucă și îți cer încă o dată să-mi dai iertare pentru că te-am lăsat așa străină. A dumitale fiică Anița cu nepoții, Mitruță, Vasile și Toader, care mult doresc să te mai vadă o dată.”

Se vede că mare a fost izvorul iubirii acestei femei, dacă nu a secăt în acești ani de permanentă agresiune.

Pe la sfîrșitul lunii martie, Anița este dusă la închisoare. Cînd s-a întors, după trei luni, în 30 iunie 1946, a avut nespusa bucurie să găsească deodată trei scrisori: una din Rădăuți, una din București și alta din Londra, de la cei trei frați ai ei, Tudor, Ionică și Grigore, care s-au grăbit să răspundă unicei lor surori. Dintr-o familie cu 6 băieți și o singură fată, sorții au decis ca ea să fie jertfită pe acest altar al suferinței.

Scrisorile fraților ei au adus o imensă bucurie în familia Aniței și au fost un important sprijin moral, în toată perioada ce a urmat. De aici înainte ea va primi și va trimite sute de scrisori, repetînd mereu că ele sînt pentru ea „ca cele mai bune medicamente”, și încheind de fiecare dată cu rugămîntea: „să nu ne uitați”. Anița răspunde la 1 iulie 1946, adică a doua zi după întoarcerea ei din închisoare: „Astăzi a fost o zi de mare sărbătoare pentru sufletele noastre, au dat bunul Dumnezeu după șiasa ani de înstrăinare să aflăm unii de alții. Ieu nu vă pot spune bucuria mia, v-o puteți închipui singuri... așa că acum mi s-a umplut trupu de sănătate ca și cum aș fi luat cele mai scumpe doctorii... astăzi mă simt atît de fericită că nu vă pot spune bucuria mea și mîngîierea mea... vă rog din tot sufletul să nu uitați de noi...”

am avea mare plăcere să plecăm la dumneavoastră... altă dorință nu avem pe lume decât asta.”

Frații au ajutat-o cu ce a putut fiecare. Dintre ei, însă, Ionică, fratele cel mare, a fost cel mai bătaios. Fire optimistă, curajos, unul din cei rari, care niciodată nu a cunoscut sentimentul fricii, acest stîlp al familiei noastre, a ținut mereu trează speranța celor din Gulag. Le-a trimis zeci și zeci de scrisori, cărți românești, hîrtie și plicuri, ba chiar și acte oficializate pentru repatriere. Celălalt frate, Grigore, le-a trimis cîte ceva pentru existență, uneori chiar ruble. A încercat apoi să abordeze problema lor pe căi diplomatice, dar intervenția lui a fost blocată, iar Anița a avut neplăceri.

În anul 1959, după multe alergături pe la dregătorii, Anița și copiii ei și-au dovedit nevinovăția și au fost reabilitați. Aceasta însemna că aveau dreptul să se întoarcă în satul lor și să intre în casa lor. Dar casa era de aproape 20 de ani ocupată de oameni care au uitat demult că stau în casă străină. Se reîntorceau în satul copilăriei lor, a viselor lor din Siberia, dar pentru sătenii de vîrstă mijlocie erau niște străini, veniți din «lumea cealaltă», care nu aveau nimic de oferit, dimpotrivă, cereau niște drepturi care deranjau.

De aceea cînd a sosit ziua plecării definitive din Siberia, adică ziua cînd se împlinea cea mai mare dorință a lor, paradoxal, sufletul nu li s-a umplut de bucurie, pentru că în fața lor se deschidea alt necunoscut, cu alte bătlăii. Iată ce-i scrie Anița fratelui ei Ionică, la 11 ianuarie 1959, în ultima, din sutele de scrisori din Siberia: „Vă scriu cîteva rînduri în fugă, să știți despre noi că sîntem sănătoși și gata să pornim spre locurile calde. Neliniștea, grija noastră numai unul Dumnezeu o știe. Unde să ne oprim, la cine să mergem, cine se bucură de noi, cine ne așteaptă pe noi? Îndoiala și grija nu am putere să v-o spun... mă gîndesc la Tatăl Ceresc să-mi dăruiască putere și să pot rezista la toate cîte ne mai așteaptă... la 25 Ianuarie, zi de duminică, ne-am pornit de aice... D-voastre mai mult aicea nu scrieți.”

Doctorul Nandriș trimite o scrisoare la Cernăuți, pe adresa Calinei Zaharia, cu urări de bun sosit pentru Anița. La 28 feb. 1959, Calina răspunde: „... scumpele Dvoastră cuvinte le-am primit, la dorința Domniei Voastre... adică la sosirea Aniței din Siberia. Acuma scumpa Dvoastră surioară se află la noi, împletește ceva lîngă mine la masă și-i rid ochii de bucuria așteptată de atîta vreme”. Dar numai după o lună, la 25 martie 1959, Calina Zaharia scrie îngrijorată: „... Dvoastră nu vă va scrie Anița, dar eu vă spun că sînt tare disperați din toate punctele de vedere... Vă închipuiți, după 19 ani și ceva nici copacii nu-s aceiași. Au crescut mari, strîmbi și cu cioturi... dar lumea? Copiii zic că de știau de așa ceva mai rămîneau acolo... eu mă supăr de așa cuvinte... știți Dvoastră, că acel vierme ce trăiește în hrean crede că hreanul e cel mai dulce, dacă n-a gustat altceva mai bun”...

Lupta pentru supraviețuire este înlocuită de lupta pentru existență. Unul din copii, Vasile, se sacrifică, plecînd din nou în Siberia, de data aceasta

pentru a aduna banii necesari răscumpărării propriei case. Și astfel reușesc să reentre în casa goală, exact după 20 de ani, la 13 iulie 1961. Vasile se întoarce definitiv la începutul anului 1962.

În octombrie 1965, Anița face o vizită fratelui său Ionică în București, pentru a-l săruta și a-i mulțumi pentru „cele mai scumpe medicamente” care au fost scrisorile lui trimise în Siberia, timp de 13 ani. A fost cea mai emoționantă întâlnire între doi oameni la care am asistat vreodată. Nu voi descrie această sublimă tăcere, în care cei doi frați se priveau în ochi, ținându-și mâinile unul pe umerii celuilalt de parcă își transferau bucăți din sufletul lor... La despărțire, unchiul Ionică a pus în bagajele Aniței un caiet gros, imaculat. Acesta este manuscrisul de azi al Aniței.

Pe ceilalți doi frați, Grigore și Florea, nu i-a mai văzut niciodată. Au murit amândoi, înainte de a se putea întâlni. În schimb a fost primită cu dragoste frățască de fratele ei Tudor și soția lui Aurelia, cu care a povestit îndelung.

I-a fost dat Aniței să mai trăiască o ultimă tragedie, moartea, în anul 1985, a fiului ei cel mic, Toader, împreună cu care locuia. A suportat foarte greu această lovitură, pentru că nu era rîndul lui Toader. Nu s-a mai putut reface niciodată. Peste un an, în vara anului 1986, Anița cade la pat. Este îngrijită cu dragoste de copiii ei, Mitruță și Vasile. La 5 august 1986, cu 25 zile înainte de moarte, scria fratelui ei Tudor ultima scrisoare: „... am mare noroc cu Mitruță și Vasile, căci ei îmi poartă toată grija, Mitruță e aproape și vine întotdeauna să vadă ce fac, poate îmi trebuie ceva. Vasile e mai departe, dar tot vine adesia să vadă ce fac. Când a fost nevoie (căci) am fost tare greu bolnavă, Vasile a stat 4 săptămîni lângă mine căci eu nu putiam nici să mă ridic, nici să mă întorc, nici să mănînc singură, așa că el săracu nu s-a mișcat de lângă mine nici ziua nici noaptea. Așa că ei își fac datoria lor deplină de copii față de mama lor. De nu ar fi ei, aș fi pierdută.”

După cîteva săptămîni, la 30 august 1986, Anița se stinge din viață, la 82 de ani, în casa ei, în patul ei, înconjurată de dragostea copiilor, a nepoților și strănepoților ei. Se odihnește binemeritat în cimitirul din Mahala, unde o aștepta să-i țină de urît Toader, cel care i-a mai ținut de urît, în lungile nopți ale Siberiei, atunci cînd Mitruță și Vasile erau plecați pe ape.

Nici mama Aniței nu a rămas singură în cimitirul din Cîmpulung-Muscel. Ea ne-a rugat înainte de moarte: „să nu mă lăsați singură între chietrele iestea”. Și nu am lăsat-o. Fiul ei, Tudor, și Aurelia, soția sa, au construit o criptă pe pămîntul Bucovinei, la Rădăuți, nu tare departe de satul lor natal. La dorința lor au fost aduși aici, lângă mama lor, Ionică și Grigore, apoi ceva mai tîrziu a venit și Tudor.

În sfîrșit, această familie de țărani, care a fost sfîșiată în bucăți și aruncată în cele patru zări, de la Arhipelagul Britanic la Arhipelagul Gulag,

și-a găsit liniștea. Măcar după moarte, copiii s-au adunat în jurul mamei lor, așa cum aceasta ar fi dorit să-i aibă toată viața.

REPERE

de istorie și demografie privind Bucovina

BUCOVINA ISTORICA:

Suprafața - 10 442 km² (în prezent, circa 4 000 km²-sînt teritoriu românesc, făcînd parte din județul Suceava) **Populația** - anul 1775: 75 000 locuitori anul 1910: 895 000 locuitori anul 1930: 853 000 locuitori

REPERE DE ISTORIE:

1359: - întemeierea voievodatului Țării Moldovei de către Bogdan.
Capitale: Baia, Șiret, Suceava.

Timp de patru secole, Bucovina a făcut parte integrantă din statul feudal Moldova. La 1775 pe teritoriul ei se aflau 3 mari orașe (Cernăuți, Suceava, Șiret) și 290 sate cu 62 cătune; populația era în majoritate covârșitoare românească; densitatea de monumente și vestigii istorice și artistice era cea mai ridicată din toată Moldova.

7 mai 1775 - în urma înțelegerii dintre Austria și Turcia, după războiul ruso-turc din 1768 - 1774, Bucovina este anexată Imperiului habsburgic.

1775-1786 - administrație militară; perioada este apreciată pozitiv, datorită unor măsuri administrative, economice, culturale; limba română este limba oficială; organizarea administrativă, judecătorească, ecleziastică este comună cu Moldova.

1786-1848 - Bucovina, ca district este încorporată Galiției, cu capitala la Lemberg (Liov); este o perioadă nefastă, are loc o imigrare masivă de elemente alogene, modificînd structura demografică în defavoarea elementului românesc.

1849 - Curtea de la Viena este nevoită să accepte despărțirea Bucovinei de Galiția și declară Bucovina ca Ducat, subordonat Vienei.

Pentru români problema principală devine păstrarea identității naționale.

1808 - ia ființă la Cernăuți primul liceu din Bucovina; 1827 - se înființează Institutul teologic ortodox din Cernăuți; 1849 - Aron Pumnul ține primul curs de limbă română la nou înființata catedră a liceului din Cernăuți; 1862 - se constituie «Societatea pentru cultura și literatura română în Bucovina» înființată de frații Alecu și Gheorghe Hurmuzachi; 1871 - Serbarea și Congresul studențesc de la Putna organizat de Societatea academică „România Jună” din Viena (organizatori - Slavici și Eminescu); 1875 - ia ființă Universitatea de limbă germană din Cernăuți; 1877 - procesul Societății studențești «Arboroa'?.” în fruntea căreia se afla Ciprian Porumbescu.

28 noiembrie 1918 - Unirea Bucovinei cu România, prin moțiunea adoptată de Congresul General al Bucovinei 28 iunie 1940 - în urma tratatului Ribbentrop-Molotov, nordul Bucovinei și ținutul Herței (6 340 km²) sînt alipite la URSS; o dată cu Basarabia (44 422 km²)

DATE DEMOGRAFICE:

1775 (recensămînt austriac) - 75 000 locuitori (85% români)

1910 (ultimul recensămînt din monarhia austro-ungară) - 795 000 locuitori (34,4% români)

1930 (recensămînt românesc) - 850 000 locuitori (44,5% români)

1989 (recensămînt unional – regiunea Cernăuți din RSS Ucraineană, compusă din nordul Bucovinei, ținutul Herței și o parte din județul Hotin totalizînd 8 100 km²) - 940 000 locuitori (20% români)

Notă asupra ediției

Desigur cititorul ar dori să știe cum arată manuscrisul acestui text de excepție, pe care îl reproducem în volum sub titlul «20 de ani în Siberia. Destin bucovinean.» Este un caiet gros de 360 de pagini, umplut gospodărește cu un scris neașteptat de frumos, aproape caligrafic, amintind scrisul unui copil. Paginile sînt egal și compact acoperite și tocmai uniformitatea traseului grafic și a spațiului din stînga paginii, singurul spațiu care a fost lăsat liber în mod regulat și cu o anume eleganță, spun despre efortul bine controlat al celui care le-a scris. Întregul caiet nu are aproape deloc ștersături, majuscule, semne de punctuație, aproape nimic nu întrerupe un flux care se oprește doar o dată cu capătul povestirii. Citit însă, textul își dezvăluie un ritm interior de o siguranță uimitoare și astfel propozițiile, frazele, paragrafele, întreaga punctuație pe care am adoptat-o - nemarcate grafic în text - s-au impus parcă de la sine.

Am transcris caietul cu modificări minime, ne semnificative, urmărind să păstrăm vie această mărturie de inteligență și har și, totodată, de limbă românească din ținutul Bucovinei.

Consemnăm intervențiile făcute: Am transcris textul conform regulilor de ortografic (păstrînd unele erori specifice textului, care nu împiedică lectura, de exemplu: chilometri).

Am păstrat particularitățile de grai local, păstrînd și inconsecvențele care apar în text (de exemplu: băiet/baiet; căuș/ cauș; suspin/ suschin; cuptor/ cuptior; ușa/ ușia; fier/ fer; două/ doauă; eu/ ieu; venea/ venia; era/ iera).

Am păstrat ca atare scrierea denumirilor geografice.

Am marcat cu croșete cuvintele rusești, redîndu-le în forma sub care apar în text.

În subsolul paginilor am dat explicații sumare numai acelor cuvinte și expresii al căror sens nu rezulta din context.

Am suprimat cîteva fragmente redundante.

În puține cazuri am făcut mici revizuirii de exprimare.

Mulțumim și pe această cale d-lui prof. univ. Vladimir Trebici care ne-a indicat materialul documentar și ne-a îndrumat în alcătuirea notei «Repere

de istorie și demografie privind Bucovina».

De asemenea, mulțumim dr. Gheorghe Nandriș pentru generozitatea cu care ne-a pus la dispoziție arhiva familiei sale și pentru întreg sprijinul pe care ni l-a dat.

EDITORUL

^{11} Flaguri - steaguri ^{12} A da radă (reg.) – a se îngriji singur ^{3} Cilighie (reg.) - arătoasă
^{4} Gobăi (reg.) – păsări de curte ^{5} Jolub (reg.) – jghiab, iesle ^{6} Bliașcă (reg.) - tablă
^{7} Ganuc (reg.) - pridvor ^{8} A tehăi (reg.) – a liniști ^{9} Ohotă (reg.) – poftă, plăcere ^{10} Trivagă (reg.) - alarmă
^{11} Sicicarne (reg.) – dispozitiv de tocat furaje ^{12} Cletcă (reg.) - colivie ^{13} Hrîncă (reg.) – felie mare ^{14} Ciretel, ciritel (de obicei la pl.) – desiș de copaci mici ^{15} Oblasti (rs.) - regiune ^{16} Laidac (reg.) – derbedeu, pierde-vară
^{17} Kantor (rs.) – birou, oficiu ^{18} Kostior (rs.) - foc ^{19} Sever (rs.) - nord ^{20} Nacialnic (rs.) - șef ^{21} A achipui (reg.) – a pipăi ^{22} Iagoda (rs.) – fruct de padure ^{23} Faner (rs.) - placaj ^{24} Palatca (rs.) - cort ^{25} Lom (rs.) – ranga de fier ^{26} Malancă (reg.) – grup din teatrul popular ^{27} Masterkaia (rs.) - atelier ^{28} Jiță (reg.) -șuviță
^{29} Buci (reg.) – fire scurte, rămase de la melițarea inului și cînepii ^{30} Oleni (rs.) – ren, cerb ^{31} Zaivlenie (rs.) – declarație, cerere ^{32} Stado (rs.) - turmă
^{33} Hrintui, hrentui (reg.) – a se strica, a se împrăștia ^{34} Priomcic (rs.) - primitor ^{35} Pidjac (rs.) - veston ^{36} Zapas (rs.) - provizie ^{37} Iug (rs.) - sud ^{38} Otpusc (rs.) - concediu ^{39} Stolovaia (rs.) - cantină